

HÁROMEZER
TENGERI MÉRTFÖLD.

KELETI UTAZÁS

KECSKEMÉTHY AURÉLTÖL.

PEST.

KIADJA RÁTH MÓR.

MDCCLXX.

Ráth Mór kiadásai:

Horváth Mihály
Kisebb történelmi munkái.

Legdiszesebb nagy 8-rétű 4 kötet.

Ára füzve 13 frt. 60 kr. Ajándék-kiadás szép kötésben 16 frt.

I. kötet: Párhuzam az Európába költöző magyarok s a többi Európa míveltsége között. A magyar honvédelem története. Az 1514-ki pórlázadás története. A pórosztály költözési jogának történetéből. Corvin János herceg élete. Adalékok János király külviszonyai történelméhez. Az 1764-ki országgyűlés története. Az országtani theoriák eredetének s kifejlésének története.

II. kötet: Az ipar és kereskedés története hazánkban a középkorban. A vezérek kora. Sz. Adalbert élete. A kereszténység és alkotmányos rend megszilárdulásának korszaka. Az olygarchia harcza az alkotmány ellen. Az Anjou-házbeli királyok hatása hazánkra. Hedvig királyné élete. Pár szó özvegy Mária királyné összeköttetéseiről Magyarországgal. A bécsi bekekötés és Rudolf király lemondásának történetéhez.

III. kötet: A XVI. század jellemének körvonalai hazánkban. Az ipar és kereskedés története Magyarországon, a három utolsó század alatt. Töredékek a bányák történetéből. Gondolatok a történetírás elméletéből. Vázolatok a magyar népiség történetéből a mohácsi ütközetről II. József-ig. A democratia fejlődése hazánkban. A hunok maradványai Schweitzban. Thouvenel Eduard: „La Hongrie et la Valachie“ könyvének bírálata. Erzsébet főhercegasszony, I. Ferdinánd leányának menyegzői ünnepélye.

IV. kötet: Martinuzzi cardinál (Utyeszenich Frater György) élete. Erdély állapota Martinuzzi halála után. A Báthory Zsigmond ellen szőtt összeesküvés története. Európa helviszonyai a francia forradalom idejétől fogva.

Toldy Ferencz

ÖSSZEGYÜJTÖTT, KISEBB MUNKÁI.

Tíz kötet.

Vörösmarty összes munkái alakjában.

Első és második kötet:

Magyar államférfiak és irók. Életrajzi emlékek.

Ára 3 frt. 60 kr.

Harmadik és negyedik kötet:

Irodalmi arczképek.

Ára 3 frt. 60 kr.

Tartalom: Forgách Ferencz, Brutus János Mihály, Decsi János, Eszterházy Miklós, Mikes Kelemen, Faludi, Csokonai, Kis János, Reguly Antal, Széchenyi István.

HÁROMEZER TENGERI MÉRTFÖLD.

HÁROMEZER

TENGERI MÉRTFÖLD.

KELETI UTAZÁS

KECSKEMÉTHY AURÉLTÓL.

PÉST.

KIADJA RÁTH MÓR.

MDCCLXX.

I.

ELŐSZÓ.

Azon komoly meggyőződéstől áthatottan, hogy a humbug jelen századában cifra cég és nagy szavak nélkül a jó árunak ép oly kevés kelendő-sége van, mint a rosznak: keleti utam emlékei meg-irását szándékolván, első gondom is az volt, minő címet adjak nekik?

„Keleti út?“ ez jól hangzik; csak kissé triviálisan. És a mi fő, többet mond vagy kevesebbet az igaznál. Keleten voltunk mondhatja magát, ki bár csak Konstantinápolyig volt; de az én utam tovább terjedt; noha még sem az egész keletre.

„Egyiptomi út?“ Ez is kevesebb a való-nál, mert Európai Török- vagy Görögország: nem Egyiptom. Viszont több is a valónál, mert utunk — sajnos — nem terjedt ki felső Egyiptomra.

De „háromezer tengeri mértföld“ — nagyon jól hangzik. És ha nem egészen igaz is, csaknem igaz. Mert tengeren tett utam:

Várnától Konstantinápolyig	150 t.	mfd.
Konstantinápolytól Szmirnáig	279	„ „
Szmirnától Athénig . . .	208	„ „
Athéntől Alexandriáig . . .	504	„ „
Alexandriától Port-Saidig .	150	„ „
Alexandriától Corfuig . . .	743	„ „
Corfutól Triestig	490	„ „
	<u>Összesen</u>	2524 t. mfd.

De a szárazon és folyamokon tett utak jóval többet tesznek ki 500 teng. mfdnél.

Tehát a cím igazolva van. Quod erat demonstrandum.

Vajjon azonban igazolva van e ezen uti emlékeknek külön kiadása, előbb a „Reform“ hasábjain, utóbb még könyv alakban is, miután annak folyamáról három magyar lapban közlöttem már tudósításokat?

Azt hiszem, ezt az olvasó közönség majd csak utólag fogja eldönteni. A mi pedig említett közleményeimet illeti, azok csak napló-töredékek, csak vázlatok voltak; de egyebek nem is lehettek; mert az utazás gyorsasága mellett, a látni és tanulmányozni valók tömegében sem az idő, sem a fizikai erő nem volt elégséges arra, hogy a legérdekeseb tüneményekről is utközben részletesen, vagy alaposan írhattam volna.

Utazásom színhelye azon vidékek és országok voltak, melyek nem csak Európa sorsának, hanem az egész emberiség történetének epochális fordulataira minden időben döntő befolyással voltak; és a

melyek korunkban is, mint a közelgő válságok tényezői naponkint láthatóbban lépnek előtérbe.

Egy oldalról Konstantinápoly — világuralmi geográfiai fekvésével: amott Egyptom, mint a kelet és nyugat keresztutja; melyeknek birtoka fölött évezredek óta viaskodtak rég kihalt és még ma élő nemzetek; és fognak új harcokat vivni a jelen és jövő nemzedékek.

Tehát volt itt mit tanulmányozni az emberi történet észlelőjének, a politikusnak.

De volt az elmélkedő észnek, mint költői léleknek is szép, és gazdag tápláléka.

Ha az ember Európában utazik, csaknem ugyanazon vegetációt, s ugyanazon embereket találja mindenütt; ugyanazon frakban, ugyanazon neveléssel, ugyanazon eszmekörrel, ugyanazon erkölcs-vallási fogalmakkal.

De itt egy más világ nyílt előttem, más égaljajal, más nagyszerű tényezettel; idegen nép-fajokkal; a mieinktől elütő erkölcsi és vallási fogalmakkal; sajátságos sociális viszonyokkal; — és több-ezredéves állam-történeti fejlődéssel, — melynek rejtélyeit csak most kezdi megfejtetni a tudomány.

A tárgy tehát érdekes és vonzó, és kísértetbe hozza a kellő készületséggel s hivatással nem bíró író is.

Ehez járul azon kedvező körülmény, hogy utam legnagyobb részét gróf Andrássy Gyula miniszterelnök ő nagy méltósága szives ajánlása következtében — melyért ezennel nyilvánosan feje-

zem ki legmélyebb köszönetemet — a király ő fölségének közvetlen kíséretében tevén, — alkal-
mam volt ezen országok magasabb társas régióiban
megfordulhatni, és oly helyekre jutni, hova az euró-
pai s keresztény, bármi gazdag turista, egy köny-
nyen be nem hathat, s a keleti élet oly oldalait
lesni el, melyeket csak kivételkép van másnak alkal-
ma észlelhetni.

Ellenben ő fölségének útja, kivált miután a
Jeruzsálembe rándulás is a programba vétetett, a
kiszabott idő rövidsége miatt oly sebességgel tör-
tént, mely a tanulmányozni vágyó „író“ fölada-
tainak egyáltalán nem kedvezett. Ez volt oka, hogy
a „multa sed non multum“ intését követve, a Je-
ruszalemi excursióról lemondva — Konstantiná-
polyban nov. 1-jén elváltam a fölség kíséretétől,
és csak november hó 16-kán Port Saidben egye-
sültem azzal újra, — a tizennégy napi idő-
közt pedig arra használtam, hogy beleme-
rülve a néptengerbe, egyedüliségben, s nyugodtab-
ban vizsgáljam az embereket és dolgokat; Kon-
stantinápolyt, kis Ázsia partjait, Athent, majd Ale-
xandriát és Egyiptomot; — miről a maga helyén
bővebben.

II.

Pestről Várnáig.

Október 25-kén hat óra tájban este, mint
parancsolva volt, pontosan megjelentem az indó-

házban. A nagy podgyászt, vulgo koffereket (né- mely uri ember oly nagyokat hozott magával, mint egy emeletes ház) már négy nappal előbb kelle átadnunk, hogy azok Várnában megelőzve bennünket, azon hajókra rakathassanak, melyeken Konstantinápolyba voltak viendők. Kisebb bőrön- deim kéznél és rendben voltak; csak látcsöveget feledtem honn; pedig oda készítém többi holmim mellé! — És jó sherryvel töltött csikóbőrös kula- csomat, melyet anno Pálffy vásároltam a „jótékony nő bazarban“ egy szelleme, mint családi erényei által kitünő grófnőtől az inségesek javára.

Hogy fogok én már most látni valamit — látcső és lámpás nélkül?

A szőnyegekkel s virágokkal diszitett indó- ház mindinkább megtelt. A fölség üdvözlétére künn volt számos képviselő, főrendi tagok, főpa- pok, mind diszöltözetben; a miniszterek tanácskoz- mányra gyültek be ő fölségéhez; rossz híreket sut- togtak Cattaróból; a bécsi külön-vonat is hozott számtalan excellenciás és más urakat, kik az ét- teremben ebédeltek, igen ünnepélyes feszességben, és ha nem csalódom, fehér nyakkendőkben, a mi engem, oda be lépve, paraszt létemre, mélyen meg- zavart. Még akkor nem sejtém, hogy ezután már magannak is ujdonsült udvari ember gyanánt bele kellend tanulnom a drákói szigorú etiquettebe; „ah, quel beau jour! Je porte un habit de cour!“: reggelihez fekete nyakkendő; ebédhez fehér nyak- kendő, fekete mellény és frak; aztán pleine pa-

rade; éjjel az ágyban — hála Isten — a hogy tetszik.

A mint ő felsége a kocsiba lépett, azonnal megindult a vonat, a jelenlevők üdvkívánatai, s éljenei között. — Minden coupéba csak kettenketten voltunk elhelyezve, hogy kiki kényelmesen alhas-sék, ha bir. — A vonat gyorsan repült, csak oly állomásokon állva meg, hol vizet vagy tüzelni valót kelle fölvennie; fényesen megvilágított állomáso-kon deputációk, s tömérdek nép várták ő fölsé-gét, kik azonban az ablakokat befüggönyözve lát-ván töbnyire elég tapintattal birtak szép csendesen maradni, miután zajos éljenekkel üdvözöltek. Csak a kikindaiak nem akarták kárba veszni hagyni fáklyás menetöket, és a czigányzenét; eget-hábo-ritó éljeneik és zsivióik azonban nem tevéen semmi hatást az álomba merült utasokra, egy harsány hang ismételve orditá: „hol van a király?” De a loyalis kíváncsiságra való tekintet nélkül hir-telen elrobogott a vonat. Más állomásokon meg találkoztak, kik minden áron gróf Andrássyval akartak beszélni; a conducteurök addig küldöz-gették a hátulsó waggonokhoz, hol a cselédek vol-tak, mig tovább álltunk. — Éjfél után csend lőn; s reggeli öt óra tájban értünk igazi angol ködben és esőben a lehető fényesre megvilágított B a z i á s b a.

A kellemetlen idő daczára talpon volt az egész lakosság; a dunagőzhajó-társaság élő gondvi-selés gyanánt megmentett a feneketlen sárba sülye-

déstől az által, hogy a vasuti indoháztól a hajók állomásáig deszkajárdát készítettett, sőt azt szép szőnyegekkel is bevonta; és így egy kis confúsió, ide oda szaladgálás s kérdezősködés után szerencsésen bejutott mindenikünk a számára rendelt hajóra, — melyek mindenike külről megvilágítva és zászlókkal, belől szőnyegekkel diszitve, a lehető legkényelmesebben volt berendezve.

Ő fölsége a „Zsófiá“ra szállt, kíséretében *Bellegarde* gróf főszárnysegéd ő exc.-ja, az egész utazásnak főrendezője, hg. *Hohenlohe* főudvarmester, s több szárnysegéde, a miniszterek: gr. *Beust*, gr. *Andrássy*, *Plener*, *Hoffmann* osztálytanácsos ő excellenciáik, dr. *Löbl* udvari orvos, és páter *Beda Dudik*, udvari gyóntató, s *historiograph* (illetőleg okmány-gyűjtő) kinek azon irigylendő küldetése volt, ő fölsége a királynő számára írni meg az utazás naplóját.

A másik hajón (*Friedrich*) voltak ő fölsége cabineti tanácsosai, udvari hivatalnokai, több szárnysegédei, gróf *Uexküll* őrnagy, gróf *Szirmay* huszárkapitány, s mások, *Dr. Yung*, udv. orvos, a „*Wiener Zeitung*“ ép oly kedves modorú, a mily szellemdús szerkesztője, *Teschenberg* osztálytanácsos, és az expedíció ötödik kereke, csekély magam, mint a magyar lapok: *Pesti Napló*, *Hon* és *Budapesti Közlöny* tudósítója.

Az idő ködös és esős levén az al-Duna hires szép vidéke csaknem ismeretlen maradt előttünk; a hegyek ormait fellegek boríták; csak a parton

láttunk itt-ott egy csinos fekvésü, vagy ronda szerb, vagy oláh falut.

De minden rosznak van jó oldala. A sok esőnek az volt, hogy uti programmunk kellemes változtatást szenvedhetett, mert a Száva megáradt vize lehetővé tette, hogy a vaskapun apró hajókon áthatoljunk; és így abbeli bájos kilátásunk, hogy az út egyes részleteit kocsikon — és mily kocsikon, és milyen utakon! — kellend megtennünk, mindnyájunk őszinte örömére elenyészett.

Déltájban kiderült az ég, épen a vaskapu nagyszerü sziklatorkolatánál, és sejtetnünk engedé, mily szép látmány volt az, melyet — nem láttunk.

D r e n k o v á n á l kisebb gőzhajókra kelle szállnunk, miket a törökök t a h t á - n a k, tutajhajóknak neveznek; s melyek mert igen sekély járatúak, négy kerékkal vannak ellátva. V e c s e r o - v á n á l a kis hajók megállnak, ismét átszállásolunk a nagyobbakra.

A román parton mozsárdurrogás jelzi ő fölsége jöttét, zászlók lobognak, egy század huszár s gyalog nemzetőr zászlóalj van felállitva a fölség tiszteletére. Némelyek ez utóbbiakat sorkatonaságnak mondják, nem hiszem, mert öltözetök egyenruha forma volt ugyan, de durva szürke szürszövetből állt nadrág és zubbony egyaránt, a lovasság sem úgy nézett ki, hogy azokkal Bratiano Erdélyt meghódoltathatná.

Egyébiránt hasonló gondolatoktól jelenleg távol lehettek; ő fölségét nagy tisztelettel fogadták

a számosan lovakon, s hintókon megjelent román előkelő uraságok; a fölség gyors szemlét tartott a hadcsapatok fölött, oldala mellett fedetlen fővel kísérté Cogolniceano miniszter, ki azután a fölség által meghivatott a hajóra, s a román határig kíséré. Néphymnus, zetreaszák, mozsár durrogások fogadtak bennünket a román partok egyéb pontjain is.

Az érdekes történeti helyeknek, melyek panorámaszerűleg vonultak el szemeink előtt, leírása jegyzeteim körébe nem tartozván, — mert legközelebb paulo majora canemus, — csak futólag említem meg Turn-Severint, melynek új városrésze elég tetszetős, csinos házaival, két tornyu görög templomával, Severus tornyának komor romjaival, — a távolban elterülő hegylánczoktól övezve.

Beesteledett, mire Calafathoz értünk, mely szószerint fényben uszott. Sok színü lámpái mögött, mikkel kivilágítva volt, az éj sötététében valami szép s hatalmas várost sejtene az ember, a kik ismerik ronda zugnak mondják. A tulsó parton Viddin erődei és a város, hasonlókép meg voltak világítva, s innen is Calafatból is villámlottak, s bömböltek az ágyuk . . . A török valódi szíveségből csinált ünnepet a magyar-osztrák birodalom fejedelmének megjelenéséből: — a román helységek s hatóságok — fölsőbb parancsra. — Ezen az éj homályában valóban gyönyörű látmány volt az utolsó életjel a partokon, hajóink diadalmasan szelték a habokat a sötétben; finom

ebéd egyesíté a kellemesen hangolt társaságot, utánna whist pártiek alakultak, mi pedig — laptudósítók — éjfélig koptattuk tollainkat a hálóteremben.

Igy utazni, mint dunagőzhajótársaságunk kényelmes, tiszta hajóin, jó, sőt finom étkezés mellett, az utazás ideálja. Meg is kell vallani, hogy e társulat, mely honn annyi előítélet, és kicsinyes irigység tárgya, melyet honn hazafiui és nemzeti cég alatt igyekeznek a szédelgők a közönségnél denunciálni, népszerűtlenné tenni: e társulat az egyetlen, mely nem csak a kelettel való közlekedésünket kielégítőleg közvetíti, hanem mely egyedül maga képviseli az aldunától le a fekete tengerig a magyar-osztrák államot, s tudott ezen országokban államunknak, mint önmagának oly tekintélyt szerezni, hogy közegeit, hivatalnokait, főleg kapitányait e különben vad népek, és azoknak európai tisztességet, nemzetközi jogot nem igen ismerő hatóságai a legnagyobb tiszteletben részesítik. A dunagőzhajó társaság állomásai az aldunán a polgárosodást miveletlen országokban csaknem egyedül jelző pontok; és nemesebb értelemben, mint hajdan a római katonai gyarmatok voltak, az osztrák-magyar állam hatalomnak előőrsei. Ki e vidékeken járt, e meggyőződésre kelle jutnia.

Oktober 27-kén reggeli 9 óra tájban Ruscsukban voltunk. A kikötő hidon ő fölségét üdvözölni megjelentek a nagyvezér Alipasa, egy kis alkátu, gyenge kinézésű, szelid, de okos arcú ur,

ki az ötvenes éveken túl látszik lenni. Azután a seraskir, vagy hadügyi főnök s fővezér Omer pasa, egy a csaták és sors viharaiiban megöszült, de meg nem tört öreg ur, kinek arcát képes ujságokból ismerik olvasóink. Jól beszél németül s franciául. Azután Abdi Kherim pasa a második hadtest parancsnoka, Akif pasa Bulgária kormányzója; végre Konstantinápolyi nagykövetünk, b. Prokesch-Osten, a finom miveltségű ősz író, tudós orientalista, kinek nagy barátságát a törökök iránt bizonyos körökben sokalják; ámbár részemről nem látom át, hogy ebbeli rokonszenvei ha már általában nem volnának is helyesek, igazoltak, az ő hivatalos állásában miért ne képeznék egyuttal a legjobb politikát is? Ő fölsége kiszállt, ágyudurrogások s katonai zene mellett végig nézte a rendes katonaságot, mely kitűnő magatartású, s izletes öltözékű; és a nagy tömeg basibozukokat, kik elég piszkos, rongyos, de bátor kinézésű vad legények, mindenik más nemű fegyverrel, sokszor azonban drága kirakott tusájú damaszksövű puskákkal. A zene emlékeztet a fris és lassu csárdásokra, csak valamivel siralmasabb s monotonabb. Roppant népség futott össze a partokon; az asszonyok mint a tyukok egy rakáson guggoltak; arcukat a fátyol, egész természetet fehér sárga, rózsaszínű, zöld, vagy az igazi ortodoxoknál fekete bő lepedő fedi be; miért is a női bájnak jelenségükön semmi nyoma; a férfiak, gyermekekek szépek, tarkák, gazdagon öltözöttek, vagy piszkosak, rongyosak; pongyolán is festőiek.

Majd a vasuti indóházban voltunk, hol sok elegáns nép leste a fölséget. A vasut egy angol társaság tulajdona, elég szegényesen néz ki, coupéi rozszantak szennyesek, csak tüzre valók. A vasut-vonatot rendszeren csak a gyors gőzösökkel összekötésben, tehát hetenkint kétszer jár; kétségbeejtő lassúsággal, mint mondják. Közlekedése az igaz nem lehet valami élénk, sem üzlete nyereséyes. Azt hallók, hogy a társaság, melynek a török kormány nagyobb összegekkel adós, midőn a fölsőbb parancs jött a fölség és suiteje elszállítása iránt, határozottan kijelenté, hogy ő nem fogja elszállítani, míg a kormány meg nem fizeti neki tartozását. A vonakodás eredménye az volt, hogy vagy tizezer frtot kifizettek neki.

A fölség beszállt, kiki sietett helyére s mondatom, jól összezsúfolva ültünk; a vonat megindult, s elég jól ment is, a mit mindaddig csudáltunk, míg tndomásunkra nem jött, hogy Konstantinápolyból keményen meg volt hagyva Bulgária kormányzójának, hogy a fölség biztos elszállításáról fejével áll jót. Az ilyen szives megkeresésnek aztán több foganatja szokott lenni, mint mikor egy magyar miniszterium ír a vármegyéhez. — Minden száz lépésre az egész vasut hosszában fegyveres k a v a s z o k (nem kuvaszok, kérem alássan, hanem kavaszok), a mi körülbelől rendőr-fogalomnak felel meg, álltak, és basibozukok; kik — minthogy fölügyelők s őrházak, vagy kerítések a vasut hosszában nem léteznek, örködtek, nehogy a vidéken

legelő számtalan birka, vagy bivalyok valamely civilizálatlan egyéne a vasuti sinekre feküdjék. Alkalmasint már egész éjjel itt állhattak; legalább az itt-ott látott őrüzek nyomai ezt sejtették.

A vidék, melyet a vasut átszel, dombos, hullámzó síkság, csak Várna felé közeledve nyulnak be a kis Balkán véghegyei; a föld nem mindenütt termékeny, sok helyt kavicsos; gyengén mivelt, — ámbár hihetetlen, de igaz, a közel szántóföldeken két lokomobilt is láttunk működni. Talán csak nem volt olyan Potemkin-féle staffage. Alkalmasint valami angol bérlő tulajdona.

Állomás kevés, szegény helységek; de ezeken mindenütt, a rendes katonaságon kívül, nagyszámu, többnyire fegyveres nép; egy része tisztéségesen öltözött, nagyobb része méltóságosan rongyos.

E nép „S o k a s á h“ (sok évig éljen) kiáltásokkal fogadta s kísérte a nagy kíváncsisággal nézett királyi fölséget.

S e i t a n c s i k b e n a vonat megált. Seitancsik magyarul: az ördög lyuka, onnan kapta nevét, mert hajdan félelmes zsványok fészke volt. Hihetőleg minden utógondolat nélkül történt, hogy épen ezt választák a törökök reggeli állomásul.

A mint a waggonból kiszáltunk, egy nagy sátor tünt szemünkbe, nehéz gazdag selyemből, hasonló gazdag szövetü divánnal, asztallal közepén, tetején aranyozott fényes félholddal. Ez ő fölsége számára készítettett. Két más sátorban hirtelen asz-

talok terítették; az egyikben ő fölsége a legfőbb uraságokkal, a másikban a kíséret többi tagjai foglaltak helyet; azaz a ki széket kapott, leült. A reggeli nemzeti jelleggel birt: főlt ürühus hidegen, a mi ehető ugyan, de általam nem fog soha a gourmandisekhez soroltatni, sült csibe, pilaf, vagyis rizs ürüzsirral, s a mi paprikánkhoz hasonló, de kevésbé erős fűszerrel, más főzelékek, zöldségek, melyek melegen jobban izlettek volna; ugyanezt mondhatni azon nemzeti ételökről, melyet ha jól emlékszem, K é b á b nak hívnak, s mely nem egyéb, mint aprított hús rizszel, s borssal vegyest, mint a mi káposzta töltelékünk szintén káposzta, vagy más zöldség levelébe takarva; ők azt hidegen eszik, s citrommal; már én csak a mi töltött káposztánknak adom az elsőséget; volt ezenkívül cukorsütemény is, mely külről jól nézett ki, de ürüzsirizzel birt; — legjobb volt a befőtt gyümölcs, melyhez értenek.

Megcsalt gyomromat igen jó bordeaux-ival nyugtatván meg, kissé körülnéztem a katonák sátrai között, kik is a gömbölyü deszkák körül a földön ülve, s kés-villa nélkül nagy ügyességgel tépték szét a sült ürüoldalakat, czombokat, s jó izűn falatoztak. Átalan szép, kissé vad, de jó képű, derült fiuk voltak.

Azután benéztem a konyhába, hol ő fölsége s a főurak számára készült reggeli tálalásával foglalkoztak. Sötét, piszkos lyuk volt az, két kis tüzhelylyel; néhány markos, piszkos legény sürgölő-

dött az ételek körül, kezével kapdosva, hol ezt hol amazt szurtos lábasokból és a porcellán vagy arany és ezüst tálakra rakva; — galonnirozott inas vitte aztán a sátorba.

Ő fölsége a reggeli bevégezése után kilépett a sátorból, ekkor fekete kávé arany caraffekben s gyémántokkal kirakott arany csészékben nyújtott, azután drága csibukok köröztettek. Ő fölsége is gyujtott egyre, mihez ő, ki valódi kedvteléssel csak a virginiát szívja, nem szokott; de láthatólag derült hangulatban volt.

A kellőnél tán tovább is időztünk Seitan-szikben, s a következés az volt, hogy mire vonatunk Várnára ért, jó formán besötétedett. A vasut egyik népesebb állomásától Pravaditól hegyes, de a völgyben mocsáros, hideglelés vidék kezdődik, s büszhődő sós tavak jelzik a tenger közeledtét.

Várnánál a fölség az indóházban a kísérők egy részével partra szállt, s a városon keresztül kocsin ment a partig, többen a vagonokban maradtunk, minthogy a sinut a tengeröblbe mélyen bemegyén egy kőgáton, cölöphidra, honnan ladikok szállitják az utasokat, podgyászokat a már reánk várakozó három cs. kir. hadihajóra, Greif, Elisabeth és Carignanóra.

A vonat megálltával éktelen zavar állt be. Holmiaink, apró podgyászaink, mik velünk voltak, kirakattak a vagonokból, s szépen lerakattak a kavicsokra és homokra; a ki azokat a hidig vagy negyedórányira, azt sem tudtuk hova, elvigye, hor-

dár forma ember nem létezett se égen, se földön; senki sem tudta már most merre, hová?

Futkozás, kérdezősködés, lárma. Mindez nem baj, vagy csak félbaj világos nappal, de teljesen sötétben, idegen, ismeretlen helyen, a hol azt sem tudja az ember, hol ki, hol be? hová kell menni, és mennyire van az, a hova menni kell? legalább is nem mulatságos.

A kíséret azon tagjai tehát, kiknek mint magának, saját inasa nem volt, hátukra vehették a batyukat, — mi magyarok úgy is csak mint túrtt, de korántsem egyenjogu vendégeknek tekintettünk a költségeire nézve a közösügyi budgetben figurálandó uti arrangementben, s így csak gr. Andrássy komornyikjára lettünk volna utalva, ki pedig néhány bunda és bőrönd terhe alatt nyögve, szelid ember létére alig birt annyira erélylyel, hogy a németnek t. . . -tését szidja becsületesen, csak sopánkodott.

Ez esetben tehát azt tettem, mit nem tenni igen tulzott arisztokratiai gög leendett, t. i. hátamra, s jobb bal kezembe vettem bőröndeimet, pokróczaimat, plaidemet, és kard-paraplui-tokomat (ne neves barátom — kard és paraplui! ez volt a jellemző) s így kehegve, izzadva vergődtem el a kikötő hidjáig, hol megérkezve, az általános tolongásban mindenki azon ladikot kereste, mely őt át vigye azon hajóra, hova rendeltetve volt, igen jól esett hangzatos magyar nyelven hallanom: „h o l v a n m é g K e c s k e m é t h y?” Ezen szép hang Teschenberg tengerészkapitány hazánkfiától

(T e s c h e n b e r g osztálytanácsos testvérétől) eredett, kinek kormányzósága alatt csakhamar elérte hintázó csónakunk a „C a r g n a n ó t.”

Igaz, hogy Várna fénytengerben uszott, s az ezeryi röppentyük világa órányi távolságra nappali fénybe borítá a tengert, s megkönnyíté a messze künn váró hajókra szállittatásunkat. Mind a mellett is uti társaink egyike a hidon uralgott tolongás közben be akarván szállni egy csónakba — a tengerbe esett, de szerencsésen kifogatott. Csak megfürdött — a fekete tengerben.

III.

Várnától Konstantinápolyig. A Bosporus.

Esti nyolc óra lehetett, (okt. 27.) midőn megindult a hajóraj.

Elöl ő fölsége — azon osztrák, magyar s török fő urakkal, kiket már megneveztünk — a török szultán által eléje küldött Szultanie nevű kitűnő gőzhajón, mely óránként 16 t. mfdet halad; azután jött a Helgoland, Talya (török), Elisabeth, Cargnano, Fiume ausztriai magyar hadihajók, a kíséret többi tagjaival.

En a C a r g n a n o r a rendeltettem, s alig helyezkedtem el úgy a hogy, szűk kabinemben, a katonai trombita-jeladásra siettem le a kajutembe, ebédhez. — Minden hajón udvari szakácsok kezelvén a

konyhát, az ebéd pazarlástól mentt, de mint ma, úgy az egész ut folytán igen jó, s a borok kitűnők voltak. Ez pedig hosszú tengeri uton igen lényeges dolog; ez tartja fönn az utas erejét, frissíti föl gyakran ellankadt kedélyét; és a kimerítő egyformaságu napok ürében és unalmában a jó reggeli és ebéd öröm-oásisosok. Ez prózai vallomás, de igaz.

Derültebb kedélylyel könnyebb az ismerkedés idegenekkel; s így, midőn ebéd után a hajó fedelére gyűltünk kávézni, szivarozni: a nagyrészt katonatisztekből, udvari fő hivatalnokokból, és a hajó tisztikarából álló társaságban már azon fesztelen érintkezés s kellemes hang uralkodott, mely utazásunk végéig a legszebb harmoniává fejlődött, melyben egyetlen zürhang sem mutatkozott; mi bizonyára lényegesen emelte az ut élvezetességét s tűrhetőbbé tette fáradalmaikat s nélkülözéseit.

Az idő gyönyörű volt. A légmérsék kellemes. A galád fekete tenger hullámzása csekély. Késő éjjel mentünk aludni, és gyönyörű reggelre ébredénk.

Jobbra tőlünk az európai part szelid heglánca, kies fekvésű helységekkel, minaretekkel, világító tornyokkal; balra a végtelen tenger; egyenesen előttünk a kelő nap irányában kis Ázsia kezdett kibontakozni. A fönséges látmányt nem soká élvezhetők, mert tolettet kelle csinálni; mint-hogy ő fölségének megérkeztét Konstantinápolyba fényesebbé teendők — pleine paradeba kelle öl-

töznünk; — a mi nem volt csekélység, tekintve azt, hogy az arsenálból néhány nap előtt kikerült s úgy a hogy fölszerelt hajónk friss festékéhez ragadt az ember, a hova ért; s azonkívül éjjel cabinem a közel vizmendecéből kiszivárgó vízzel bokányi magasságig telt meg. — Tessék itt arany sarkantyus fénymázos csizmába öltözni és panyókában mozogni!

Mire a toilette megvolt, épen a Bosporns nyílásához közeledék hajónk. A fedélre gyültünk; én, mondhatom, dobogó szívvvel, várva azon panoráma láttát, melynek csodaszépségéről életemben annyit olvastam s ábrándoztam.

Mint a legszebb zene, úgy hangzék fülembbe, „a Bosporus!“ Hajónk kissé balra fordul, délnek, és egy legkeskenyebb pontján 3600, a legszélesebbjén vagy 6000 láb széles csatornába érünk. E csatorna Konstantinápolyba vezet. Utközben bájos öblöket, megannyi kikötőket képez ez, melyeknek utolsója, a minden tengeri öblök királya, „az arany szaru,“ fölötté Konstantinápoly legnépesebb városrészeivel; — végül kissé jobbra ágazva, a régi Serail csucsá mellett kivezet a Márványtengerre.

Az utközben levő bájos öblöket kertek, csöndes nyaralók, pompás paloták, majd egész nagy helységek élénkitik, melyek már Konstantinápoly külvárosait képezik; utóbb jó Galata, Pera, Stambul, a túloldalon Scutari sat, mik már özszeépülve a tulajdonképi várost képezik.

Ez a Bosporus nagyban, topographice. Nem emlitém a hegyeken s partokon levő erődöket, várakat, melyek ezen katonai s politikai szempontból világfontosságú posztio védelmére egymás átellenében úgy épülvék, hogy egy hajóhadnak erőszakos benyomulását lehetlenné tehetik; és a melyek, mint értesültem, a legjobb karban vannak, és ötszáznál több jeles ágyúval fölszerelvék. Ilyen erődök, melyeknek tüze egymást keresztben éri, s a Bosporust elzárni képes, az európai parton Karibdzse és Bujuk Liman, átellenben az ázsiai parton Poirász és Filburun, mely ponton a Bosporus 6000 láb széles; odább, a hol a Bosporus legkeskenyebb, az európai parton áll Rumili-Hiszár, az ásiain Anati-Hiszár, azok 100, ezek 130 ágyúval, 30 fontosakkal; és így tovább. — Kevesbé erőseknek mondatnak a Dardanellák erődei, honnan az igaz a török birodalom egyetlen veszélyes ellentől, Oroszországtól, nincs mit tartani. — Hogy az ázsiai parton levő erődök a fekete tenger oldaláról kiszállás, s megtámadás ellen biztosittassanak — annak partjain is erős erődök állnak.

Mindezen körülmény, mind pedig egyéb jelenségek, miket az ember, ha a török birodalomban utazik, a helyszínén észlel, azon meggyőződést érlelik, hogy a beteg ember még nem haldoklik, sőt olyan jó constitutióval bír, hogy még néhány erős rohamnak ellen fog állni, föltéve, hogy orvosai meg nem ölik.

Az idő gyönyörű volt, szelid nyugati szél enyhíté a nap forróságát. A fekete tenger sötét hullámai megmagyarázhatlan ellentétet képeztek a fölötte elterülő tiszta kék éggel, s a nap árasztotta aranszinű gőzkörrel, mely a tengert, hegyeket, völgyeket tündéri világossággal árasztá el.

A Bosporus torkolatánál vagyunk tehát. Jobbra az európai parton Rumili Fanaraki (vagy Fenerköi) a világítótorony falva, átellenében a cyanéi szirtek, a görög mythosoktól fogva a legujabb korig harcok, tengeri vészek s regényes kalandok színhelye, mint általában a Bosporusban s Konstantinápolyban minden arasz földet a történetbe átment mesék és mesés történetek tesznek érdekessé, mert a görög isteneken kezdve szakadatlan fonalban a legkülönbözőbb nemzetek, hősök, királyok, a görögök, galaták, persák, rómaiak, a vándor vadnépek, a normannok, a velencei és genuai köztársaság, a bizanti császárok, a rémitő muzulmán hóditók, dulakodtak, harcoltak, pusztítottak, építettek és ismét romboltak itt, úgy, hogy évezredes romokon sok százados romok ülnek, és még ma ó-görög, római, bizanti, pogány és keresztény templomok és paloták látható vagy már betemetett helyein büszkén tündökölnék a török paloták, erődök, mecsetek, minarettek, vízvezetékek vagy ciprusárnyazta sirkertek, — új temetők, a régiek fölött.

Az ázsiai parton még a csatornán kívül látható Riva kis erőde, a világító toronnyal, aztán

Cap Jamburun. Beérve a csatornába jobbra Karibdzse, balra Filburun és Poiras erődök; jobbra Bujuk-Limán, odább Rumili-Kavak; jobbra az ázsiai oldalon: Unkiár-Szkeleszi és Anatoli-Kavak helységei, kertei s palotái. Így megy ez az egész Bosporuson végig, minden az európai parton levő erődnek, vagy érdekes pontnak átellenében az ázsiai parton hasonló érdekes vagy bájos pont felel meg. Maga a föld alakzata is olyan, hogy minden bemélyedésnek s kisebb nagyobb öbölnek az egyik parton megfelel az átelleni parton hasonló földcsucs, mint ha csak tegnap szakította volna ketté a betódult víz a valamikor kétségtelenül összefüggött Bithiniai és Tráciai hegyeket, vagy is az Olympos, és Hämös ezen ágait.

Én csak a szemeink előtt gyorsan elvonuló kettős panoráma főbb pontjait említem; mert ezt látni élvezet, de szárazon elsorolni ép oly unalmas, mint így olvasni.

Az európai oldalon Bujuk Liman, tetején a Karibdzse erőd falaival; sziklacsucs zárja be kikötőjét, mely legközelebb lévén a fekete tengerhez, leggyakrabban szolgál menhelyül a vihar elől. Odább nagy gömbölyű toronyt látunk a hegytetőn; ez már a mesék korában világító torony volt, s turris Timäa volt neve. Azután jó Rumili-Kavak, IV. Murád zultán által a kozák hajóhad ellen épített, azóta megújított jó erőd.

Az ázsiai oldalon hagyók Unkiár Szke-

leszit, mely név annyit tesz, mint az „ember-ölő kikötő helye“ (a zultán ezimeit egyike). Bájos völgy nyílásában fekvő helység, szép házak s kertekkel, melyekből különösen két palota tűnik ki. Az egyik — papirgyár, bizonyosan a legszebb papirgyár a világon, márványból, a legnagyobb fényüzéssel építve. Gyártanak-e még benne? nem tudom. — De ennél sokkal élénkebb kíváncsiságot költ a másik nagy palota, mely egészen künn a parton áll, vörös és fehér márványból, s ha építészilag nem valami különös is, de nagyszerűnek mondatik. Az egyiptomi vicekirály építteté, s adá a zultánnak ajándékba; multkori ittléte alatt Eugenia császárné lakott benne.

E völgy s az a mögötti „Ó r i á s h e g y“ baljóslatu vidék. Itt táborozott 1833-ban az orosz hadsereg, s itt — U n k i á r S z k e l e s z i b e n köté meg a megszorult porta azon szerződést, melylyel kötelezé magát a Dardanellákat valamennyi idegen hajó elől elzárni nehogy valaki segítségére jöhessen, ha az orosz a fekete tenger felől megrohanná!

A bűvös szépségű vidéken hamar elfeledve a politikát, ismét az európai part felé fordulunk, épen jókor, hogy még B u j u k - d e r é n legel tessük szemeinket. B u j u k = nagy, d e r e = völgy. Már a görögök is így nevezték: m e g a s a g r o s. Öble, — az arany szarút kivéve — a Bosphorus öblei közül a legnagyobb, számtalan hajó horgonyoz benne, megy és jó ki, be. Az öbl

mögött bájos völgy nyílása; patak dől le a magasból, melyen Mahmud zultán vízvezetékének óriási magasságú oszlopivei láthatók. Ama magas plátánokat ott a tetőn állítólag Bouilloni Gottfried ültette, vagy már árnyukban pihent? Tökéletesen mindegy. A vidék mindenesetre vonzó, s néhány hetet májusban nyaralói, s kertjei egyikében tölthetni nem a legsilányabb földi öröm volna. — A helység nem közvetlen a parton, hanem a völgy szükülésében fekszik; a Bosporust nyugtalanító éjszaki szelek ellen a közel 800 lábnyi Kabatas-dag által védve. Oldalt Kiredsburun és Therapia csúcsa, átellenben az említett Unkiár Szeleszi, s a mögött az Óriáshegy, melyről az a hiedelem uralkodik, hogy egy nagy óriás, a törökök szerint Józua, van ott eltemetve. — Hogy egy nagy bekerített sír van rajta, melynek hossza 50, széle 7 láb, az tény. Közel ehhez laknak a dervisek, kik a sír gondját viselik. Kerítésén ruharongyok lógtak, miket hívő muzulmánok akgatnak oda, hogy valamely bajtól, vagy betegségből meneküljenek. — A hegyet s lejtőit katona-sátrak boríták el; hol vagy 15 ezer ember tanyázott, kiket pár nap múlva Bey-Kozban látandunk defilírozni a fölségek előtt.

Bujukdere — az ausztriai magyar és orosz követnek nyaralója; az angol s francia követeké Therapián, mely Bujukderén túl a városhoz közelebb nyájas házaival, kerteivel szintén a legszébb pontok egyikét képezi.

Therapia a gazdag európaiak, görögök és törökök még kedveltebb nyaralója, májustól októberig; már nevének is az a rendeltetése, hogy egészséges fekvését jelezze. Ez egy elbájoló öböl, biztos kikötővel, mely körül csinos sárga, zöld, vörösre festett, vagy tarka két-három emeletes házak, csinos villák, kertek terülnek el, egész fel a hegyek magaslatáig; — honnan ismét vonzó sétákat tehetni, elragadó kilátással a Bosporuson végig, Scutariig, s az Olymp csúcsaiig.

Ezután jönnek K a l e n d a r, J e n i k ö i, S t e n i a (a byzantiak S t e n o s - a, mi szorost jelent:) — az ázsiai parton pedig B e y k o z, Zultania, Tsi-bukli, — mindkét parton egymást érő szép palotákkal; aztán az európai oldalon (a Dunafejedelemségek iránti 1849-ki conventióról is ismeretes) B a l t a - L i m á n, magyarul balta-öble, a híres R e s i d - p a s a egykori palotájával, mely jelenleg fiáé. Ez kedvencz kirándulási pontja az idege- neknek, mert ide Perából egy óra alatt lóháton vagy kaikon ki lehet jönni. Ezután jó R u m i l i - H i s z á r (a ruméliai kastély) a Bosporus legkeskenyebb pontján, mint emlitém, fontos vár; átellenében A n a d o l i - H i s z á r. Erre valahol állt volna azon hid, melyen a persa király, Darius, seregeit átvezette a sciták ellen. Meglehet, ámbár erre, mint a Bosporus több pontjain, az áramlás, és a fekete tengerből betóduló szelek oly erősek, hogy a hajókat csendes időben is vontatni kell; s így nem hihető, hogy itt hid megállhatott volna.

Ez azonban mi reánk nézve tökéletesen közönyös kérdés.

Mi gyorsan haladunk előre, nagyon is gyorsan; mint laterna magikában vonulnak el szemeink előtt a tündetárgyak; már nem is ügyelünk az egyes pontokra, azoknak neveire, történeti vonatkozásaikra, hanem az általános benyomásnak engedjük át tehetetlenül, és néma elragadtásban lelkünket: hegyek, völgyek, színes árnyaikkal a habokban uszó pompás paloták, ciprusligetek, temetők, platánus, vagy olajfa erdők, várak, karesu minaretek, ormótlan óriási tornyok, romok, és mosolygó helységek, — mögöttük nem magas, alig 5 — 800 lábnyi, tetejükön töbnyire kopár, de festői alakzatú hegyek, és a délkelet csodálatos világossága, az a hig, tiszta lég, melyben minden szín belterjesebb, pompásabb, s melyben a távol tárgyak is, optikai csalódással, sokkal közelebbeknek látszanak, ez mindösszevéve, a történeti emlékek ellenállhatlan varázsával, a mi a Bosporust hasonlithatlanná teszi, és egyuttal leirhatlanná . . . hisz nagyon is természetellen való s igazságtalan dolog fogna lenni, ha ilyen élvezetet pár forintért megvásárolható könyvből vagy festményből lehetne meríteni. Ide kell jönnie, ide fáradnia és látnia kell azt, ki élvezni akarja; mert lehet a tengert, vagy lehet az alpesek örök jegét elképzelni, de a Bosporust és Konstantinápolyt képzelni nem lehet.

De mit rajongok már is? hisz a java most jó csak! Közeledünk a külvárosokhoz, a tulajdon-

képi Konstantinápolyhoz! Ime ott balra az ázsiai parton kezd kibontakozni Scutari, a Márvány-tenger torkolata ott van előttünk, ama csúcson áll a régi Serail, kerteivel, fölötte amaz óriási hegynek látszó tömeg az Aja-Sophia, az Achmed mosé, számos minaretek, s a nagy Szeraszkie-torony; alattuk terülnek el Stambul utcza-labirintjei, — ha a hajók gőzkéményei s árbocjai sűrű erdején keresztül hathatna a szem, akkor „az arany-szaru“ világhírű öble terülne el előttünk; amaz óriási torony jobbra a Galata-torony, mely a genuiaiaké volt; innen, de fönn a magaslaton, Pera utcái, az európai városrész, azután Topháné, fehér mosolygó kis mecsetjével a parton, idébb Dolma-Bagcse külváros, és annak főépülete a parton — B e c s i k - t á s a szultán palotája, mely maga oly nagy, hogy városnak beillenék. B e c s i k - t á s ? hisz mi oda szállunk! Igen is. Tehát itt vagyunk!

A horgonyokat leeresztik, száz kaik evező hajónkat körül. Az egyikbe beszállunk. Nem álom, valósággal Konstantinápolyban vagyok.

IV.

Konstantinápoly.

Csütörtök oct. 28-kán délután két órájában, tehát pár órával ő fölsége után érkezvén meg, annak ünnepélyes fogadtatását nem láthattuk. Ez pedig úgy történt, hogy a „Sultanie“, mint emlitém,

óránként 16 mfldet képes tenni, — többi hajóink 8 — legfőlebb 11 mfldet, s így az mindenesetre elhagyott volna; de ezenkívül még az a szerencsétlenségünk is volt, hogy a Helgolandot, minthogy tengernagy (Beck viceadmirál) volt parancsnoka, a tengerész-etiquette szerint a többi hajónak megelőznie nem volt szabad; de a Helgoland lassú járatu nyomorék volt.

Igy tehát a nagy ügygyel bajjal öltött paráde kárba vezett; mert midőn a nagy hatalmas padisah Becsiktás palotájának márványlépcsőinél kikötöttek kajik-jaink: ott egy csapat hamal, (hordár) és udvari tisztéken kívül egyéb nem fogadott.

Egyébiránt nem is éreztük egyébnek szükségét, mint hogy valaki szobáinkba vezessen, más meg málháinkat hordja be; a mi azonnal meg is történt. — Földszinti szobám, a palota balszárnyán, finom ponyvával s szőnyeggel bevonva, európai butorok, s a mi fő: tiszta vaságy, íróasztal, s azon tinta, levélpapír, e fölirattal „Palais impérial de B e c h i k t a c h.“

A magyar nemzeti fessességekből ki, és európai plundrába be-bujni, azután az asztalhoz ülni, s a világ négy részébe leveleket, táviratokat írni „veni, vidi, vixi — ich bin gesund,“ — ez mind csak egy pillanat műve volt; ámbár azalatt négy óra lőn; a mikor is néhányan egyesülten a kapu előtt számunkra folyvást készenálló zultáni equipagek egyikébe ültünk — kikocsikázandók.

Ha az ember nagy városba jő, elsőben is

nem egyes tárgyakat óhajt nézegetni, hanem ösztönszerűleg iparkodik az egésznek némi átnézetét szerezni. Nekem mindegy volt akár hova menni! csak be az utcák közé, minél mélyebben, a labirintbe; azután valami magaslatra, honnan tág kilátás nyíljk a városra, minden irányban.

És így lön.

A palota főkapujától egyenes irányban ment kocsink, Top-Hane főutcájának. Előbb gyönyörű hófehér mecset mellett haladunk el, a mellett szintoly kecses fehérmárvány palotácska áll (Küsk-Kioszk); az Mahmud mecsetje, ez a volt zultán kedvenc tartózkodási helye, hol a rossz világ szerint szeretett siestát tartani, ha a kellőnél valamivel több pezsgőt ivott. — A pezsgő tudniillik nem bor, tehát a korán által nincs tiltva. — Majd ismét egy régi, de szép mecset (Kilids Alie) ahhoz közel pedig az utca közepén, chinai pavillon alaku négyszögű kut áll, fehér márványból messze kinyuló tetővel; — falai-
ba arany cifrázatok, s korán-mondatok vésvék. Sokan ezt tartják Konstantinápoly legszebb kutjának. — Kár, hogy az utca-szinvonalazás alkalmával vagy másfél lábnyira betemettetett.

Történt ugyanis 1869-ben az ide jövendett francia császárné és magyar király tiszteletére olyasmi, mire Konstantinápolyban a török uralom ötödfélszáz éve óta nincs példa, tudniillik: hogy a város szépitése tekintetéből egy nagy utcát törtek a legnépesb, legszükebb, legpiszkosabb város-

részeken keresztül. A nagy munka megtörtént, s az ut planirozva, macadamirozva elég jól járható is: de a két oldalán, elrombolt, vagy csak szétszedett, avagy szószerint kettéfűrészelt házak oly hirtelen meg nem épülhetvén, soka úgy állt ott most is, mint lefűrészeltetése napján; a földszinti, mint emeleti szoba főfal nélkül, teljesen nyitva tátongott ki az utcára, hogy külről bele lehetett látni, a mint ott vagy dolgoznak, vagy hevernek, és társalognak, pipáznak, nargillét szinak az illetők; többé kevesbé rongyos butorzat, többnyire rozszant divánon kívül semmi egyéb.

A házak fából levén, nem szóvirág, hanem tény, hogy midőn az utca kiszélesítése munkálatba vetetett, a házak a kellő vonalig elfűrészeltettek, s úgy maradtak, támgerendákkal, vagy azok nélkül.

De ha a háremet érte a fatum, még oly szegény tulajdonosa is, rögtön rekeszt csináltatott az utca felé.

Ime két fejedelem látogatása lökést ad a polgárosodásnak, az európai-sodásnak a török fővárosban. Hogy ezen ujítás valóban jótékony-e? vagy csak színleges haladást képez? az már más kérdés.

Nem a törökök találták ki a szűk utcákat. Az olaszok és görögök is szerették azokat mai napig. Rómát felgyújtotta Nero, hogy szűk utcáit kiszélesíthesse. Ezen, valamint más meleg égalji népek — ösztönszerűleg — a szűkséget követték. A forróság elül csak a szűk utcák képeznek némi

menedéket. Sőt még a legszűkebb utcákat ponyvakkal is, vagy mindennemű és színű jó vagy rongyos szövetekkel vonják be, sátorok gyanánt, hogy a nap égető sugarai be ne hassanak.

Azonban, hogy legalább egy széles utcája legyen Konstantinápolynak, mely hegyen, dombon, völgyön terjeszkedve szét, eddig egész terjedelmében kocsin be sem járathatott, hanem csak lóháton, az elég szerény javítás.

Elég az hozzá, e szétfűrészelt házak komikai jelenetei az utcai élet érdekelttségét még inkább emelék.

Paloták, mecsetek, temetők, bedölt tornyok, érdekes romok, karcsú minaretek s rongyos deszka házak mellett elhajtva, majd Galata és Pera mind szűkebb utcáiba hatoltunk, s a tolongás és zaj mind nagyobb lőn. És milyen nép ez, a mi itt tolong? helyesebben szólva: milyen népek? mert ugyancsak az egész világ valamennyi népfajai, látszanak egymásnak Konstantinápolyban légyottot adni !

Egy millió s százezerre menő lakóinak alig fele része, vagy 500,000 török, s más mohamedán nép; 250 ezer örmény, csaknem ugyanannyi görög, vagy ötvenezer zsidó; — s majd annyira a különféle európai nemzetbeliek száma. Valamint az európai embert a keleti nem tudja megkülönböztetni egymástól, s neki mind „frank“, akár német, akár angol, akár olasz legyen: úgy vagyunk mi is a keletiekkel; idő és studium kell hozzá, míg e keleti öltözékek árnyalatait, és an-

nak következtében az örményt, törököt, persát, arabot, görögöt, vagy török-zsidót egymástól megkülönböztetni tudjuk.

Nekünk ezen cifra, szinezett dúsgazdag vagy rongyos, de festői öltözetű népzagyvalék mind csak „keletiek“. A tolongás olyan, hogy kocsival, delóval is alig képzelhető a keresztül hatolhatás, a nélkül, hogy legalább is egy tucat embert el ne gázoljanak. „Vardá“ hangzik füleinkbe, s az emberek oly gyorsan a mily ügyesen ugranak félre, utca képződik köztük, mely midőn a kocsi tovább ment bezárkozik; míg ismét néhány erőteljes vardára megnyilik s így tovább. Nem történik semmi baj. Szamarakon, lovakon kocognak tizen-huszan egyszerre a néptömeg közt, minden irányban, alig hallani dobogásukat; az előttök vagy utánnok kehegő kengyelfutó vagy lovászfű „vardá“ kiáltása az egyetlen elővigyázati intézkedés a lehető szerencsétlenség elhárítására. De nem történik semmi baj.

A tolongást emelik a hamálok, hordárok, kik hátukon a legnagyobb terjedelmű batyukat, deszkákat butorokat képesek elhordani; mert a teher súlyát nem fön a hónukra, hanem lenn a keresztsontra fektetvén, előre hajtott testtel, a tevéhez hasonlóan, igen nagy tehert bírnak el. Már ezek ritkán kiáltoznak, mert előre nem nézhetnek, hanem hát tessék vigyázni. Ilyen girbe-görbe hegyes-völgyes szűk városban ez nem lehet máskép. Átalan itt a teherhordásban emberek pótolják a kocsit s

más gépeket, s hihetetlen sulyt birnak el. Két mar-
kos legény megyen például egymásután, minden
vállukon egy erős gerenda, s a két gerendán a kö-
zépponton csüg egy legalább is 8—10 akós teli
hordó. A ki ezekkel caramboliroz, annak megérzi
oldalbordája.

Mi, kik először vagyunk itt, azt sem tudjuk,
hová nézzünk, hogy az utcai élet változó képei közül
egyet is el ne szalaszszunk. De Konstantinápoly-
ban már ismerős barátink mondják, hogy itt még nincs
mit nézni; a mi itt látható, az mind semmi; mert
hisz az európaiak, vagy legalább keresztények lak-
ta városrészekben vagyunk. Majd S t a m b u l b a n
vagy oda át S k u t a r i b a n fogjuk a „török“-vá-
rost látni.

És valóban Galata és Pera főutcáin, lakóin,
boltjain európai jelleg ül. Fátyolozatlan, de szép-
görög vagy örmény nők, európainlag öltözött fér-
fiak; de fezzel fejükön francia, angol, amerikai,
orosz, német, olasz, magyar, svéd touristák képe-
zik a többséget. Itt vannak a követségi paloták,
és a szállodák legnagyobb része, s a legelőkelőbbek:
Hotel d'Angleterre, Hotel de Luxembourg, de
Rome, de Russie, és egyebek követik egymást. Itt
az olasz opera s egy francia vaudeville színház,
café-chantantok; valamivel lejjebb pedig szük, ron-
da, sötét utcákban ama lebuajok, miket csak éjjel
lehet látogatni.

Kocsink nemsokára kifordul elég pusztá fen-
sikra. Előttünk a nagy tüzér-kaszárnya, s katonái

iskola, melyet balra hagyva, utunkat mezőkön folytatjuk a hegytetőn, honnan messze látunk az ázsiai parton el; kis vártatva elérjük kirándulásunk célját, egy szép terasset, mely bellevue, vagy belvedere név alatt híres, s a török dámák kedvenc sétatere. Jobbra gyönyörű cyprus-liget, balra a legszebb kilátás a Bosphorus bensőbb részére, s átellenben a régi Szerail csucsára, a márványtengerre, innen ismét az aranyszarvra.

Pera és Galata ma össze van épülve és félkörben egybefügg az átelleni Stambullal, a hajdani Byzánccal. De az régente nem így volt. Constantin városa, a mai Stambul nem terjedt ki idáig. Csak Justinian idejében kezdett oly szűk lenni, hogy itt is kezdtek egyesek letelepülni. A hatodik század óta hol a Velenceiek, hol a Genuaiak birták. Eléggé jellemzi a keleti birodalom állapotát, hogy fővárosa kapujával ily erős positio más hatalmak birtokában volt, kik azért egymással de egyuttal a görög császárokkal is századokig harcoltak, s birtokában egymást felválták. Legelőbb Velence birta, különös kereskedelmi kiváltságokkal, uralma tetőpontját érte el, midőn 1204-ben a „keresztések“ foglalták el Konstantinápolyt. De 1261-ben Genua segítségével ismét visszajövé a Paleologok — az elüzlött Velenceiek birtoka s előnye Genuára szálltak át, és ez kiterjeszté uralmát kelet felé a római birodalom hajdani kikötőire s parti városaira. De a hódító Mohamed elfoglalván városrészoeket, azóta független

birtokos ott sem Velence, sem Genua nem lön többé. Hogy a két városrész hajdan külön város volt, azt jelzik egykori védfalai, és jelzi egy még fönálló nagy és zömök, de festői alaku torony, melyet a genuaiak építettek, melyet ma is genuai toronynak vagy Galata tornyának neveznek. E torony ma, a mellett, hogy a város költői s festői benyomását emeli, egyuttal hasznos szolgálatot is tesz, tudniillik: a tüzvész jelzésére szolgál, s a tüzi-örök békés laka.

Ma Pera és Galata Konstantinápolynak szó szerint külvárosait képezik, csak úgy, mint az átellenben, az ázsiai parton fekvő Scutari, mely szintén külön város volt hajdanában. Xenophon ott táborozott 7 napig, katonái ott adták el Perzsiából hozott zsákmányukat, mert ez már akkor is központja volt a kereskedésnek. Krisztus után 626-ban ott táboroztak a Konstantinápolyt fenyegető perzsák, 1402-ben Tamerlan tatárscordái ostromolták. Szóval régi és új nagy emlékek színhelye az is.

Azonban alkonyodott, s haza kelle tartanunk Lemosva magunkról a port, melyben elég bő részünk volt, mind a mellett, hogy az átutazó fön- ségek és fõlségek iránti tekintetből több vizet locsoltak el a fõutczákra, mint Konstantinápoly építetése óta Kr. sz. u. 1869-ig összesen. Azután a palota fõszárnyába mentünk át ebédre. Mig azonban tálaltak volna, elég időm maradt szemügyre venni a Zultán ő fõlsége eme rendes lakát.

A Dolma-Bagcse palota, (magyarul tökkert, mások szerint tulipánkert) és az azzal egybekötött B e c s i k t á s *) nyári palota egy fő, s számos szárnyépületből áll, s már magában egy kis városnak beillenek. Főépülete a Bosporus partján nyulik el, s ámbár építészetileg mi érdekesebbet sem nyújt, mór és korinti rococo stílytelen stílyje távolról nem rosszul veszi ki magát; kivált nagy kapui, melyek terjedelmes benső udvarába vezetnek, valódi filigránjai egy nagyszerű stílynek, mely hidegen hagyhatja a rideg szakművészt, de elbájolja az avatatlant. Általán a törökök az építészetben nem eredetiek; érzékhiányukat tanúsítja hódításaik története. Ha a török valamely szép templomot vagy palotát, mely hatalmába került, el nem rombolt, s az elsőből mecsetet nem alkotott, akkor bizonyosan befalazta ablakait fölül, s oda helyezé háremét, — a földszinti fényes csarnokokból pedig istállót csinált.

De mióta letelepedett, urrá lőn, kincseket gyűjtött, s állami létnek örvend a világnak legszebb pontján, azóta sok mecsetet és palotát épített, illetőleg építtetett idegen, arab, görög, olasz építésszek által; és ha a mór-bizanti-görög stílyek azon vegyülete, mely építkezését jellemzi, nem

*) A török neveket hangzásuk szerint a franciák francia, a németek német, az angolok angol szóéjtés szerint szokták írni; nem látom át miért ne írhatnók mi is magyarul, úgy a hogy hangzanak; annál inkább tehetjük ezt, mert nem hamisítjuk meg a török hangzást, mint amazok.

művészi is, de tetszetős, és harmoniában van környezetével.

Ilyen a Dolma-Bagcsei és Becksiktás palota is. Nagy udvarából, értsd szép kertnek, melyet az utcafelé melléképületek s magas falak, a Bosphorus oldalán magas aranyozott vasrácsó zár el — fehér márványlépcsőn egy oszlopokon nyugvó csarnok alá jutunk, onnan nagy pompás terembe lépünk, mely tulajdonkép csak a lépcsőzet esarnoka, de minden európai salónnál imposantabb. Márvány mozaikját nehéz szőnyegek, ablakait finom selyem függönyök fődik; s falai mellett vagy mélyedéseiben dús kerevetek állnak; minden oldalon egy-egy óriási tükör emelkedik a földről föl a magaslatba. E csarnok is oszlopokon nyugszik, közepén a kelet és nyugatfelé nyíló lépcsőzet, magas, tágas, szellős. Világot fölülről kap egy rubinszínű üveg-kupolából, mely keletien mesés színt, bágyadt hajnali félhomályt vet a csarnok márványfalzatára, alabastrom kandallóira, s óriási, vagy 12 láb magas fehér kristály candellabrejeire.

Átalán mint majd minden nagyszerű keleti palotát bizonyos sajátság, ugy ezt az óriás tükrök és velencei kristály művek tüntetik ki. — Lépcsőzetének korlátai kristály oszlopok; termeit alul fehér, az emeletbeli étteremben kék kristály csillárok, kargyertyatartók, s urnák díszítik. — A zultán fogadási nagy termének közepén függő s tizezer lángu koronacsillár az első párisi világtárlaton is benyomást tőn.

Mint mondám a török az építészetben csak utánzó, de mester a diszitményezésben. Valódi tündér palotának nézsz egy épületet első pillanatra; s ha közlelről vizsgálod, csak fabódé. — Igen de alakja oly kecses, hogy azt vélnéd, ha nem alabastromból, hát cukorból alkotott; az alhambra mása, vagy egy miniature görög templomból átídomított műremek. A farészek oly mesterileg, annyi izléssel márványozva, aranyozva, fehérre, feketére, kékre fényezve! Csucsiveiben, vagy mór boltozataiban annyi a phantasia; ajtai, erkélyei, ablakai, lépcsőzete között annyi az aránytalanság, a symetria hiánya, és az egészben még is oly szelid harmonia! Azután a diszitmény, a szövetek szinei, az arany és ezüst kellő egyesítése, — kiáltó fény és elaltató kényelem!

A Becsiktás és Dolmabagcse a nagyobbszerű paloták közé tartozik ugyan, és nem fabódé; de itt is vannak olyan termek, miket csak deszkafal közvetít; a szobafalak, a hol nem papir-kárpitok, gyakran izléstelenül egyszinre festettek, avagy tájképeket ábrázolnak, melyek ritkán művésziek. — Ellenben a termek födelei rendesen igen izlézes arabeszk festvények, vagy művészi reliefek; a padlat gyakran a legritkább fanemekből összerakott s fényezett gyönyörű mozaik.

Ilyneműek a keleti paloták; és ezen nemében a Dolmabagcsei kitünő.

Végre ebédre hivatunk. Pompás európainlag

butorzott ebédlő. Apropos! Engedj meg egy kérdést olvasó barátom. Gourmand vagy-e?

E szó értelme nem az, hogy nyalánk: sem nem falánk. A nyalánk — a különösségeket szereti, a helytelenül úgy nevezett finom eledeleket, helyesebben nyalánkságokat: és rendetlenül táplálkozik. A falánk nem eszik, hanem fal; vagyis mértéktelenül sokat, s iz nélkül, prózailag eszik; mintha félne az éhhaláltól. Gourmand az, ki értelmesen és izléssel s mértékkel eszik. A gourmand nem ismer finom vagy durva ételt; ő csak azt nézi: a mit eléje adnak, jól készült-e? Egyaránt élvezzi a bablevest és az ananas-crêmet; a debreceni kolbászt, vagy a cseh fáczánt; de észszerű combinációban, logikai egymásutánnal, diplomatai tapintattal eszik; és végre matematikai pontossággal áll meg azon vonalon innen, a hol elég; mert ő élvez, s nem akarja jövőendő élvezetétől magát megfosztani az által, hogy valamivel jóllakott.

Már ebből is láthatod édes olvasóm a valódi gourmand azon nagy előnyét, hogy — igen jó házasember is válik belőle.

Szóval gourmandnak lenni nagy áldás és nagy átok. Nagy áldás, mert az élet legmélyebb titka csak az ő sejtő lelkének nyilvánul azon magasztos pillanatokban, melyek sajnos oly ritkák, a mily ritka ház az, hol valóban jól főznek.

De nagy átok is: mert a hol az avatatlan inyü, a dilettans evő, a miveltség magaslatáig még

nem fejlődött éhes halandó, talán a zöldcikóriával és vörösrépával cifrázott tál által, melynek közepén izetlenül főtt hal sanyargott, vagy a sovány hus tarkabarka garniturája, és az ebéd végén pompázott zonfectek által megvesztegetett itélettel ebéd után fölsóhajt: „fölséges ebédet adtak;“ ott a nagy példákön okult, a halhatatlan halak, és dicső sülték nemes emlékeivel biró gourmand keserü csalódással olyasmit morog: „silány eledel volt biz az.“

Gourmand vagy-e te, nyájas olvasóm? Ha nem volnál: vedd mélyen érzett sajnálatom kifejezését, és egyuttal azon biztosításomat, hogy a zultáni ebédekről nem fogok többé szölni, csak ezen egy fejezetben; hanem e helyen alaposan ki kell meritenem e fontos tárgyat.

Tehát a Zultán ebédjét ettük. Magától értődik, hogy — legalább a mi számunkra — francia konyha volt. Nehány török eledel közben, inkább csak staffage gyanánt. Rendszerint megforditva lesz a dolog, s a főszly a török ételekre fektetve. Azután nem is kellett az ujjainkkal ennünk, hanem gazdag ezüst s arany service-t adtak. A poharak, palackok, girandollek a legszebb kristályból való remekék voltak.

Volt tehát leves; főtt és sült halak, sfoglió, brancino, és az assiettek, hachék, fricassék, galantinek, húspiurék, és más pástétomok legalább tizenöt féle változatai naponkint; persze az e féléknek csak alakja változott: ma papillottákban, holnap tragant-

tésztában, vagy kagylóházban tálaltatik ugyanazon ragout; szarvasgomba mindenbe; májpástétomtól kezdve — a fagyaltig; cotelets de monton aux truffes; tête de veaux—aux truffes; dindon aux truffes; rántotta, omelettes aux truffes; glace aux truffes!

Talán ananászt is aux truffes ettünk. — Török ételekből mindennap volt pilaf, a töröknek az, mi a risotto az olasznak; ekmen-ketief, szárma, (töltött káposzta, a Bácskában ma is így hívják.) Több nemű finom zöldség, giorgete, zuchetti, apró finom tök-fajok, — s zöld bab borsó — francia módon. Több rendbeli sülték, borjú, kappany, pujka; vadból: fácán, fogoly, őz, szalonka s fürjek. Gyümölcs, körte, alma kitünő fajok; szőlő — nagy hosszas szemű, húsos, de nem oly édes mint a mi mézesünk, vagy bakatorunk. Ellenben a cukorba főtt gyümölcsök és marmeládok (dulcsásza) és szorbettek, török speciálitást képeznek, melyekben remekelnek.

Mi a borokat illeti, midőn e bizonyosan drága pénzzel fizetett, s cifra aranypapir etikettekkel ellátott — pálinka szagu xeresit, cukrozott rajnait parfümerozott haute Sauternet izleltem, és még a bourdeaux-nál is, mely még a legjobb köztük, azt találtam, hogy bizony annál különb budait, egrit, visontait tudnánk kiállítani, — a nagy hazafiak kegyes engedelmével azt mondám magamban „még is csak gyámoltalan egy nemzet vagyunk mi, hogy itt, úgy szólván házkapunk előtt sem tudjuk meghonosítani nemes borainkat, hanem átengedjük a piacot francia lotylé-gyárnokoknak!“ A pezsgő türhető vala.

Mindent összevéve az első ebéd után úgy találtam, hogy kitünőleg ettünk. A második után azt véltem, hogy meglehetősen; numero 3. kissé hoszúnak találtam, numero 4. tulajdonkép még se jó; numero 5. hála az égnek, holnap — hotelben ebédelhetek!

V.

Konstantinápoly.

(Istállók, fegyvertár. A Zultán ünnepi menete a mecsetbe. A régi Szerail palota. kertei s kincstára. — Aja Sophia — Irene temploma.)

P é n t e k, oct. 29.

Reggel a Zultán istállóit néztük meg, melyekben összesen vagy 500 többé kevesbé nemes, és legnemesb faju ló áll, mik közül az arabsok legkitünőbbek. Szakértők szerint a bécsi császári istállók, kocsiszinek és szérszám-tárak csin, berendezés, érdekes tartalom, történeti becsü darabok tekintetében túl tesznek az ittenieken; és ez áll. Hanem a mi a lovakat illeti, nemes arab csődörök hasonló collectióját én legalább nem láttam.

Innen a fegyvertárba menénk, mely a hajdani Ir é n e-templom épületében van. A templom kryptáján ma is látható a nagy festett kereszt, melyet a törökök közönyből, vagy türelmességből ott hagytak. A templom nagy boltozata (hajója) ezer meg ezer fegyverrel cifrán kirakva, melyek egy része elég régi arra, hogy már használhatlan, — de nem elég régi arra, hogy érdekes legyen. Régi ágyuk, s elfoglalt zászlók, hadi mezek, miket elég futólag látni. Csaknem érdekesebbek ennél a csar-

nokokban heverő szobor- és oszlop-töredékek, az ó bizanti korból, mik hihetőleg hajdan a templomot diszítették.

Itt vannak többi közt ős Buda-vára kulcsai is, miket nem akartak előadni, valamint, úgy vévém észre, sok egyebet is jónak láttak a török urak — nem mutatni, — a mi reánk nézve érdekes, a török birodalom fenállása tekintetéből pedig teljesen haszontalan, s érték nélküli.

Péntek levén nem mulaszthatók el azon látványt, mely az összes török lakosságot ennél igen szokatlan mozgásba hozza, és melyet a touristák még inkább a turista-nők „elfelejthetlen élményeik“, közé szoktak sorozni.

Pénteken délbén tudniillik a Zultán lóháton, rendkívüli ünnepélyességgel s fényes kísérettel szokott a palotából — a Zultánie mecsetbe menni. Konstantinápoly kicsinye nagyja ilyenkor összefut, hogy ő fölségét, s csillogó suitejét láthassa.

Mi a Dolmabagcse palotának udvarán át egyik pavillonjába mentünk, melynek ablakai a Topana utcára nyílnak, hol a menet átvonulandó vala. E kis épület két gazdagon ékitett teremből áll, melyek egyike télikert, közepén ugró kutakkal, Ő fölségén kívül a porosz kir. korona herceg, s egyéb főurak is itt gyűltek egybe. Az ablakok kielégítő látpontot nyújtottak, mind a lenn tolongó ezer színű festői sokaságra, mind a katonai csapatokra, melyet két sorba állítva fel, nyitva tarták az utat a menet számára. Igen választékos

közönség volt az, mely a hosszú uton kíváncsisága áldozatául sütkérezett a forró napban: törökök és keresztények, turbánban, fezen vagy cylinderben; nők — bepólyázva, többé-kevésbé fátyolozottan a törökök; és fátyolozatlan, utolsó párisi divat szerinti coiffurekben, s napernyők alatt a szebbnél szebb európai nők, köztük, hogy a képet tarkázzák, fénylőképű szerecsen asszonyok, némelyik színes napernyő alatt, mi igen nevetségesen veszi ki magát.

Ablakainkkal átellenben, aranytól fénylő pasák és tiszték élén állt a Zultán fia, Jussuf, a sz. Istvánrend nagy szalagával mellén, gazdag arany himzetű dolmánya fölött. Ágyuk bömbölése, s katonai zene jelenté a Zultán megindultát. — Én az e féle paradék, diszmenetek, s katonásdi színjátékokat, a minők Európában divatoznak, meglehetősen unalmasoknak találom, ámbár tudom, hogy azok még föl nem serdült fiukon, s érzékeny szívű polgárleányokon kívül más felnőtt gyermekeknek is tetszenek: e látmány azonban sajátságos volt és a zultáni hatalom által még ma is gyakorolt varázst mutatta, ámbár az még vagy százötven év előtt egészen más lehetett; — a mint is egy római Imperator Augustus, ki az egész világ ura volt, sem birhatott a félistenség oly dölyfös öntudatával, mint a török Zultánok csak nem rég ezelőtt.

Lovas futárok elől jelzék a menetet, melyet egy csapat lovasság nyitott meg; ezeket követé párosan lovagolva tizenkét pasa, a birodalom fő-

méltóságai, gazdagon szerszámozott kitünő lovakon, vakító fényű öltözetben, tele nagy csillagos rendjelekkel, melyeknek gyémántjai messzire tündököltek; utánnok jött a Zultán maga. Öltözete és szürke csődör paripájának szerszáma aranytól s ék-kövektől tündökölt.

A b d u l A s z i z szultán a negyvenen fölülinek látszó, de jóval fiatalabb, alacsony, zömök, kissé bádgyadt magatartásu férfi; olajszinü halvány arccal, gyenge fekete bajuszzsal, s szakállal. Arczkifejezése komoly; kifáradt, finom érzékiséget inkább, semmint szellemet sejtető. Lóháton sokkal hatályosabb alakja, mint amúgy. A turbánján lobogó kócsagtoll gyémánt forgójával, csaknem harcias kifejezést adott neki.

A mint előre haladt, fegyvertisztelgés és a sokaság, mint a katonák eget hasító „sokasáh — binasáh“ (sok évig éljen — ezer évig éljen) kiáltással üdvözölték. Ő merév méltóságban nyargalt tovább.

Azután eltűnt és a nép állhatatosan várta még a mecsetből visszajött.

Mi pedig a Becsiktás-palota azon kapujához siettünk, mely a tengerre nyílik, átevezendők S t a m b u l b a. A Zultán kaikjei már vártak ő fölségére és kíséretére. Ezek szép faragványokkal ékitett, cedrus fából készült mély csónakok, melyeknek aljára ül, vagy is heveredik az ember, kiterített finom pokrócokon, vörös bársony vánkósokra.

Konstantinápolyban állítólag van vagy húsz-ezer kaik, s e szerint lesz vagy harmincz ezer evező legény, mert az óriási terjedelmű, s hol hegyek, hol a tengerszoros által részekre szakgatott város egyes pontjai közt csak lovagolva, vagy hajózva közlekedhetni. A Zultán szolgálatában négyszáz evező (kaikdsi) áll; többnyire gyöngyörű termetű legények, intelligens férfias barna arccal, izmos karokkal; testök felső részét finom brussai szövetű himzett ing fűdi, széles lobogó ujjakkal, mely a mellett s nyakat nyitva hagyja, és alól fehér bő patyolat nadrág, magyarul gatyá, térdig érő; s vörös papucs; fejükön vörös fez, kék bojttal. Egy-egy kaikban 2—12 evező, nagysága szerint; a Zultánéban 24.

Az élet legkellemesebb érzései közé tartozik a csónakázás. Azon könnyű és nyugalmas ellebbenés a víz sima tükreán, midőn az aprón gyöngyöző habok mint csevegő madarak hizelgik körül a röplő sajka gyenge falait, s az ember a veszély közellétének ingerét a biztosság tudatával együtt élvezi.

Mennyivel élénkebb még e kétérzet, szép vidéken, s elbájoló környezetben! Hol van a költő, ki szavakban leírná egy bosporusi kirándulás alatt átértett álmait, és félig álmodott gondolatait? Csak így a kaikban heverve kezdjük érezni a Bosporus bűbáját, Konstantinápoly csodálatos szépségét; — a gőzhajóról a kép sokkal nyersebb; a látpontok ferdebbek, és hirtelen elrepülők.

Dolmabagesétől a régi Serail csúcsáig jó hosz-

szú az ut; de nekünk nagyon is rövid volt. Midőn e csodaváros szépségeit egyenkint láttam így elvonulni szemeim előtt, — a tornyokat, e különös épületeket, e kék kupolákat, fehér minaretteket, e karcsu gúla alakú ciprusokat, a mellettünk előre-hátra száguldó csónakokat, az ezer meg ezer vitorlás- és gőzhajókat, — amott a Galata hidján tolongó tarkabarka sokaságot, hozzá e szép kék eget, s aranyszínű léget, — és azon elszámlálhatlan mindent, a mi mind a phantáziára hat: akkor eszembe jutott azon angol, ki hat hónapig volt Konstantinápolyban, anélkül, hogy a partra szállt volna; s csak folyvást kaikon járt föl-le, ki-be a Bosporuson. Ez a bolond angol nagyon okos ember volt.

Azonban ladikunk az arany szaru stambuli csúcsára ért, mely mintegy végpontja a Bosporusnak, s nyílása a márvány-tengernek. E csúcson fekszik a nagy részt leégett Szerai burnu (Szerai csúcsa) és a Zultánok régi palotája, melynek márvány falai közt annyi magyar hazafi keserves sóhaja hangzott el hajdan foganatlanul, melynek falairól, ki tudja, hány magyar fogoly nézhetettkönyyes szemekkel és örömtelenül végig azon Bosporuson, mely nekünk oly túlvilágian szép!

A régi Serail tulajdonkép nem egy nagyszerű palota, hanem igen sok apró paloták, kertek, s a kertben szétszórt kioszkok, pavillonokból áll, miket erőd-falak kerítenek be, mint egy külön várost; mely valójában majd egy négyszög mértföldnyi

terjedelmü. Ennélfogva nehéz volna azt egyszeri látás után részletesen leírni; hanem a jellemző részletek elegendők arra, hogy egy képet alkossunk magunknak róla; s épen a jellemző részletek azok, mik legelevenebben maradnak az ember emlékében.

A kaikokból kiszálva a védfalakon belül a főbejáráshoz értünk, azon hires kapuhoz, mely a „magas porta“ neve alatt történetileg egyértelműlőn a török kormánynyal. Katonaórség tanyáz alatta. Hosszas, komor udvaron keresztül más kapuhoz érünk; s azon át ismét egy udvarra, mely részben kövezett, részben fákkal beültetett; miknek árnyai-ban szökőkutak lobicskolnak, folyton öntözgetve a körülök elterülő buja zöld pázsitot. Merre, — miként, — nem emlékszem, de legelőbb is hoszu folyosón át egy földszinti terembe léptünk, mely egy zultáni kéjlaknak ideálja volt. — Egészen fehér márványból épült salon közepében fehér márvány medencével, melyből a szökőkut szünet nélkül hűsítő vizet lövelt az őt környező márvány-medencékben pompázó exotikus virágseregre. A terem egyik oldalán alkove-szerű bemélyedés, s abban gazdag selyem divánon, vánkosokon, és szőnyegeken kívül, semminemü más bútor. Csak egyetlen a kertre nyiló, de sűrű növényzet által elborított ablakból, melyből a terembe be látni nem lehet, hathatott be némi bágyadt zöld vilá-gosság, s számtalan madárka édes csevegésének hangja, mely a viz halk locsogásával egyesülve bü-

vös kéjézetet költött. Egy nyári délutáni siestára nem hiszem, hogy széles e világon ennél alkalmasabb s tökéletesebb zug létezzék. Alláhra mondom, ha magyar író nem volnék, török Zultán szeretnék lenni, gondolám magamban a többek közt; mert hogy gondoltam egyebet is, leirhatlan gondolatokat, az magából értődik. Hanem ha le nem írom is, vigasztalja olvasómat annak tudata, hogy épen legszebb gondolatait az ember úgy sem tudja szóval kifejezni.

Kiérve a kertbe, annak lombos vén platánjai és cyprusai árnyában egy balkon áll, melynek chinai tetőzete négy aranyozott bronz-oszlopon nyugszik a kert fala mellett, honnan elbűvölő kilátás nyílik e hasonlíthatlan tájképre; mely a két szélsőséget, mik rendesen kizárják egymást, magában egyesíti; a szelid báj, és a nagyszerűséget. . . . Nem, kinek annyi izlése volt, hogy ide építé palotáját, a világnak ezen talán legszebb pontjára, az nem lehetett barbár, sem egyoldalú zsarnok; az magas költői érzéssel kell, hogy birt legyen. A mint úgy is van. A törökben, vérmérsékleténél s vallási nevelésénél fogva, sok philosophia, mély érzék a természet iránt, s költői érzés lakik. Zultánjai közt is nem egy volt költő és író. És habár a vad Szolimánnak aligha volt ideje és kedve, az itt szemei előtt elterülő Bosporus tünde képein, vagy a láthatárt bezáró Olymp hófedte ormain elmerengni, vagy a márvány-tenger kék távolában uszó Prinkipo szigetek regényes szikla csúcsai láttán ábrándozni: de a legtöbbje, ki itt lakott, bizonynyal

nem is volt tompa e csodaszerű égi és földi környezetére iránt.

Azonban nem volt időm eféle eszméket soká és messze fűzni, vagy épen saját ábrándjaimba merülni, mert az alatt ő fölségét követve az egész kíséret egy mór izlésben épült kioszkba mene, melynek falait fehér és kék porcellán kockák fedék be; ajtai s ablakfái, és eresz alaku födele ékes szinekkel festvék. Itt van a Zultán kincstára; — annak tulajdonképeni szentélyébe, hol a proféta szakállát, Mohamed köpenyét, s a többi szentséges dolgokat őrzik, s hova még a muzulmán is legfőlebb Ramadan ünnepén jöhet be, — minket be nem vezettek; ez azonban nem is érdekelt. Ellenben igen sok érdekes, és értékes tárgy van a kincstárban üveg szekrényekben fölhalmozva; gyönyörű régi fegyverek, drága kövekkel kirakott, vagy elefántcsont-mozaik s emaillirozott markolatu kardok, handzsárok, török boglárók, forgók, övek, vitézkötések stb.

Esetleg szomszédom irányában magyarul hangosabban jegyezvén meg, hogy e tárgyak közt sok magyar is lehet, egy vitézkötésre mutattam; és ő fölsége, ki közel állt, erre magyar nyelven volt kegyes megjegyezni: „e vitézkötés valóban magyar lehetett.“ — Drága ékköveknek sok, és némely igen nagy példányai voltak itt, s oly mennyiségben, hogy abból országgyűlésünk valamennyi tagjai számára igen tisztességes díszruhát lehetne csináltatni. Honny soít qui mal y pense! Rococo tárgyak,

egy ősrégi persa vagy afrikai trón, arany s ék-kő mozaikkal művészileg kirakva s több effélék.

Érdekesebb kincs volt azonban, melyet azután fedeztünk föl a könyvtárban, tudniillik Mátyás könyvtárának maradványai; melyek iránt ő fölsége maga is kiváló érdekeltséget tanusított. Ismeretes, hogy e könyveket a Zultán ő fölségének, királyunknak, ez pedig a nemzeti muzeumnak ajándékozá.

E fehér és finom hártýára, gyönyörűn irt, s miniatürekkel, keretrajzok és intiálisokkal diszesített kódexek a szakértő Toldy Ferencz szerint a legszebbek közzé tartoznak, melyeket eddig hazai és nyugati könyvtárakban láttunk. Kettő közölök nagy, kettő kisebb fólióban van; a legnagyobb, Sz. Ágoston munkája de civitate Dei, veres, a többi, Plautus és Polyb, s Georgius Trapezoncius Rhetorikája violaszin bársonyba kötve itt-ott még többé-kevésbbé ép kapcsokkal, melyeken elegáns zománcmüben, hol Mátyás király családi, hol fejedelmi cimere látható, szivpaizsban a holló: Georgius kódexének a király képe különös érdeket kölcsönöz, mely az első kezdő-betüben, ülő alakban, gazdag szőke hajzata borostyánkoszorúval körítve, tűnik fel.

A magas falakat, melyek e kerteket, kioszkat, palotákat körül veszik, buja folyondárok teljesen elrejtik szem elől; az ember azt hinné, nyestett bokrokat lát maga előtt francia kerti-stylben.

Innen kocsin vagy lóháton az A j a - Z o - f i á h o z, mely a még keresztény Konstantinápoly-nak katedralisa volt, mentünk. A Konstantin által 325-ben e helyen épített templom 404-ben Chrisostomus János pártja által felgyújtatott; 415-ben II. Theodosius által újra építettet, 532-ben ismét leégett; Justinian újra építé, s 568-ban szentelteté föl; és ezen alakjában kevés változtatással áll az még ma is. Falai s boltozatai égetett téglából, de oszlopai mindennemű legszebb márványból, granit és porfirból épültek. Európa, Ázsia s Afrika régi híres pogány-templomai sorra megfosztottak legszebb oszlopaiktól. Az egyiptomi Isisnek, Athenben az olympi Zeusnak, Ephesusban Diannának, Delosban Apollonak szentelt templomok szépségei itt gyűjtettek egybe, hogy Byzánc főegyházát diszitsék. Azután eljöttek a törökök, konfiskálták maguknak annyi nemzet örökségét, kidobták a templom keresztény ékességeit, karszékeit, oltárait, képeit, szentjeit; beolvasztották azt mi arany s ezüst vala, pedig roppant kincsnek kellett lenni! — de illetetlenül hagyták annak épületét, sőt megerősíték két külső támaszloppal, s négy minarettet építének körülötte.

A templom egész szélét két udvar mint előcsarnok foglalja el, ezekből emelkedik ki a négy karcsu minaret. Az első udvar egyszerű; a másik márvánnyal kirakott. Ennek falzata tetején itt-

ott még látható a szép szinezett, s arany mozaik, melynek mintájára, alkalmasint görög művészek, készítheték a velencei Márk-templomban még jobban conservált aranymozaikokat is. Nagy bronz ajtók, gyönyörű domborművekkel, melyeken az egyiptomi s görög formák vegyülnek, vezetnek a templom belsejébe.

Keserű és hálátlan munka ily nagyszerű, és nemében remek épület részletes leírása; de némi jellemzéseül vázolnom elkerülhetlen. Belépve, már merő durva kíváncsiságból is, szemeinket legelőször fölfelé emeljük, magasságát mérendők. És itt a vakmerőn 180 lábnyira a föld fölött lebegő, s még vakmerőbbben, mert igen laposan épített főkupolát bámuljuk meg. Mellette kelet és nyugot felé ismét két félkupola; s mindakét oldalon három kis kupola; a szerint, hogy az egész templom teteje kilencz kupolából áll, melyek legnagyobbika legmagasabbra helyezett. Ennek átmérője 115 láb. — E kupolákat a már fentebb említett és éles számításal combinált gyönyörű márvány, porfir, granit oszlopok tartják; a közökben, és a galériák alatt állnak az ezeket tartó pilaszterek (Baalbeck templomából). E szerint a földszintén 40 nagy oszlop áll, melyeken a nők számára fentartott galériák hatvan pilaszterje nyugszik; míg négy nagy, s három kis oszlop az ajtók fölött van beosztva; tehát összesen 107 kis és nagy oszlop, s mindenike mestermű.

A templom alakzata: görög kereszt; az ap-

sis félköre kelet felé. Három oldalán, mint említém, magas oszlopszaton a nő-galeria, melynek szintén némi utánczása a velencei Márktemploma, mint általában elismertetik; de, mert a skepticismus ma minden téren divatos, ma némely extra-fein műértő tagadja. Negyedik oldalán a főbemenet, nagy ószerű, finom művü bronz-ajtón. — A keresztény szenteknek és szertartásoknak itt ugyan semmi nyoma a törökök helyökbe óriási betükkal korán mondatokat irtak.

Ha oly nagyhirü épületbe lép az ember, melyről sokat hallott, a várakozás megfeszített érzelmeivel lép be. — Én is rendkívüli valamit, és nagyszerüt vártam; és e várakozásom teljesült. — Óriási épület ez, sokkal nagyobb, semhogy az ember dimenzióit egyszerű látásra sejtené; nagyságának benyomása kisebb, mint valóban kellene; lennie. Nagyszerü mérveit jobban kezdém sejteni, midőn az első emeleti karzatról lenézve az emberek egészen apróknak látszottak, de föl felé tekintve, a tető és kupola semmivel sem látszik közelebbnek, mint legalulról nézve.

Elvontan térbeli anyagi nagyságától, maga az épület is különféle oldalról s látpontokból tekintve részleteiben, minők gyönyörü szószéke, merész kupolái, az apsis félkörének ablakai, ablakainak kecses boltozatai, vagy festett üvegeinek rajzai, a karzat minden oldalán az oszlopszatnak más perspektívái végtelen élvezetet nyujtanak. Egy-két órát a legkellemesebb érzelmek közt lehet, sőt

kell vala itt tölteni touristának, ki nem csak azért megy valahová, mint sok angol a jéghegyek csúcsaira, hogy azt mondhassa „ott voltam;“ hanem a ki a látásban tanulmányt és gyönyört keres és talál.

De nem lévén magunk urai, — s általán kevés napra levén számítva itt létünk — menni kellett, mert még sok volt a látni való.

Fájó szívvvel hagytam el az Aja-Zofiát, melyet láttam is, nem is. Mind a mellett megvallám magamnak, hogy az korántsem költött bennem oly magasztalt hangulatot, mint például a Kölni, vagy Milanói dóm, vagy a Westminster, vagy a szintén óriási Sz.-Pál egyháza. A római Sz.-Pétert még nem láttam. Nem az óriásinak, a nagynak, a tér végtelenségének benyomása az, mely leginkább emeli a lelket; pedig ez az, mi az Aja-Zofiát jellemzi, talán azért, mert üres, nem lévén benne sem oltárok, sem képek, sem szobrok, csak számtalan csilárok; vagy igen derült tán az épület — hasonlítva a mélabus, de méltóságos goth épületekhez? Legyen bármiként, — de nem bírta azon vallási szent ihlettel meghatni szívemet, mint a nevezett és más sokkal jelentéktelenebb egyházak tevék. És pedig ezen érzület nem egyéni, mert mások is ugyananezt észlelték előttem és velem. De mind a mellett a világ csodaműveihez számíttatik az, és méltán.

VI.

Konstantinápoly. A mecsetek. At-meidán diszgulái.

Sztambul és kutyái. A szerszakier tornya.

Utcai és kávéházi jelenetek.

A török építészet legnagyobb emlékei: mecsetek és paloták. Ezek a zultánoké és főuri zsarnokoké; azokat a zultáni és főuri zsarnokok építék a népnek. Itt talál ez békét az örökös harcok közt, megnyugvást az erőszakos igazságtalanságban; és reményt egy örömteljes életre, a nyomorult földi lét után.

A török mélyen vallásos nép; s vallásának egyik főalapja, hogy a halál nem félelmes, hanem kívánatos; hogy az nem a kinok, hanem a gyönyörök világának kapuját nyitja meg.

Előre kell bocsátani, hogy a törökben nem levén építészeti érzék, és leleményesség, minő a görögök és arabok kitünő tulajdona volt: mecseteik is utánzások, és pedig jó formán az Aja Zofia utánzásai. Van azonban mindeniknek valami sajátja; vagy, ha egyéb nem, valami historiai vagy személyes érdek tapad hozzá; s nincs köztük egy is, mely ha Pesten állna, el ne homályosítaná a magyar főváros minden egyéb épületeit. Mi csak a Szolimánét, Achmedét, Mahmudét és Zulianiet néztük meg, s ezekről röviden meg kell emlékezmem.

A nagy hódító Szolimán mecsetje a török uralom fénykorában épült, s méltó emléke fényes és gögös zultáni építőjének. Főkupolája oly átmé-

rőjü mint az Aja Zofiáé; de még husz lábbal magasabb. Azonkívül nagyobb érdeme, hogy stylje nagyban s részleteiben inkább a tiszta szaracénmórhoz közeledik; míg az Aja Zofiában a görög izlés hanyatlott állapota észlelhető.

A Szolimané csúcsivei a velencei doge palotára emlékeztetnek; mik korántsem utánzásai a góth stylnek, hanem — mint Cairónak a góthoknál sokkal régibb épületeiből látható — ellenkezőleg a góth építészet a mór építészetből fejlődött ki, ennek leánya.

Minden mecsetnek ékességét képezi előudvara; többnyire három oldalról, szép oszlopokon nyugvó csarnokkal; közepén az udvarnak lombos platánok és czyprusok között, miknek árnyában boldog semmit-tevésben méléznak a tétlen törökök, szép ereszes födelü fehér márványkút, hol a hívő kezét arcát megmossa, mielőtt Isten házába lép, — míg a másik ugyanazon vizből jó izüt iszik. Az udvar és mecset között kecsesen emelkedik föl egy vagy több hófehér márvány, vagy meszelt minaret, azaz karcsu torony, melynek két három párkányzata van, mikhez a toronyon belül van a följárás, és a honnan a muedzin az imádság óráit jelzi. A Szolimánié első udvarában áll a kút, második előudvarában, melynek rendszeriut bosztan (kert) a neve, láthatók kupolái ama mauzoleumoknak, (törökül: turba) mik alatt alapítója, a félelmes Szolimán, és családtagjai nyugosznak. Én bementem, ajtaja előtt csendes imába merülve

ült négy imán; a teremben valami katafalk-forma alkotmány állt, drága indiai shawllal, mint a mu-miáknál szokás, begöngyölgetve; ebben van márvány koporsója, feje fölött egy igen nagy fez, rajta gyémánttól tündöklő forgóval, és fehér tollal. Itt fekszik ő, hazánk egyik sirásója. — Mind ezen, mind a többi mauzoleumok nagyon elütnek a mi sirgödreink s kriptáink jellemétől. Nincs itt büzhödt szag, sem rémes sötétség. E halotti szobák csak kivételesen homályosak; többnyire világosak, fehér márvány falakkal vagy padolattal; némelyikök oly derült, hogy csak butor kell bele, s kész a kellemes salon. Ez is összefügg a halálról való derült fogalommal, mely a mahomedán vallás alkotrésze.

Az igaz, hogy kevésbé kellemes vagy épen vig érzelmeket költ III. Murad turbája, hol III. Mohammed fekszik és mellette fia és tizenhét testvére egymás mellett, kiket ő öletett meg. Maga is ott nyugszik. Allah nyugasztalja.

Az Achmed mecsetjén, mely Konstantinápolyban a legnagyobb, legfeltünőbb négy óriási oszlop; 36 rőf kerülete mindeniknek; a miért is megbámultathatnak, de azon hatásukat elvesztik, melyet az oszlop épen az által gyakorol, hogy aránylag kecses alakjával egyesíti az erőt, s lehetővé teszi, hogy colossalis építmány tetszetős könnyed alakkal birjon. Továbbá annyi ablaka van a főfalakban, hogy a kupolán levő ablakoknak semmi céljok, mely csak úgy volna, ha a homályos tem-

plom egyedül onnan fölülről kapná a világosságot ; mi hatásosabb is volna.

Az Achmedie minaretjei messziről láthatók a Márványtengerről, Sztambul tulsó oldaláról ; van pedig kivételkép hat minaretje, tehát kettővel több, mint az Aja-Sofiának ; míg előudvara a hajdani hyppodrom helyén, annak romjai fölött fekszik. Itt az *Atmeidan* (ló-tér) közepén áll a híres granit obeliszk, mely — mint valamennyi obeliszk — Egyiptomból került, előbb Athenbe, onnan nagy Theodosius császár hozta, és állitá ide 390-dik évben Kr, u. ugyanazon talapzatra, melyen ma is áll. Oldalán hyeroglifák jelzik sok ezeréves korát. — Itt áll közel a híres csavar-oszlop vagy kigyó-oszlop zöld ércből, melyet Delphiben, Apollo templomában, emeltek a görögök, a keleti Médák fölötti győzelmük emlékére ; most itt áll, a keleti törökök győzelmének emlékeül a görögök fölött. — Még egy harmadik obeliszk, egykori bronz takarója lehullván, ma romladozik.

Mindenütt nagy rom-halmazok, amerre az ember lép. Mennyi nemes épület, szobrok, s nagyszerű oszlopok lehetnek itt Stambulban újabb romok által eltemetve képzelhetni, ha elgondoljuk, hogy például az Aja-Zofia márvány földszinte két öllel mélyebben fekszik bejárásánál ; — előudvarán kívül pedig tömérdek oszlop művészileg faragott capitóljai állnak ki 2—3 lábnyira a földből, asztalul szolgálva az ott üzérkedő szatócsoknak, s gyümölcs-árusoknak.

Még láttuk a Mahomed és a Zultánié mecse-

teit, (Zultanie), de valójában nem birnám leírni ; semmi különösen jellemző tulajdonaik nem maradtak emlékemnek annyi új képpel tölt lapjain. — Csak azt tudom, hogy mindannyi szép, s látásukba nem fárad bele sem a szem, sem a lélek ; s hogy e mecsetek, oszlop-csarnokaik, gyönyörű kútjaik, s ábrázoló heverésre kihívó platánjaik és ciprusaik árnyai kedélyünket minden hadzsis nélkül is valami tulvilági mámorba andalítják, mely réal philosophiánkkal, s 19-ik századi európai positivismussal ellentétben áll; melynek hatása alatt az ember tulajdonkép gondolkozni megszűnik, s azon ázsiai szórakozott félálomnak engedi át magát, melybe e csodaváros sceneriájával, égaljával, s különösségeivel észrevétlenül beringatja.

Kivéve az Achmediet, a többi mecsetet mind egy napon, kutyafuttában láttuk ; azaz hogy némelyünk lóháton vágatva, mások a zultáni equipágeokon, melyek elegáns és nagy terjedelmű hintók, mindenikbe négy kipihent jó ló fogva ; a nyergesen párisilag finom vagy festői öltözetű arnaut, jockey, a bakon hasonlóan öltözött kocsis. Mind a kettő botozni való bárbár, kiknek minden lóigazgatási művészetök abból állt, hogy folyvást verték rövid ostoraikkal, a hegy föl, hegy le, amúgy is tulságosan vágató nemes állatokat, míg a vértől tajtékozott szájuk. — Ezenkívül az első lovak oly hosszú istrángra vannak fogva, hogy minduntalan átrugott rajtuk egyik vagy másik ; s hogy a benülőök csakugyan veszedelemben voltak, tetteleg ki-

sült, mert egy izben a tophanei kertekfölötti uton vágatva, az egyik kocsit elragadták a lovak, átugrottak a három láb magas korláton, s annak bezúzott karfájához úgy oda vágták, hogy kerekei összetörték.

Mint rendesen szokott történni — épen a legbátrabbak ültek benne. Így tétetnek tönkre Zultán ő fölségének lovai, mint egyéb jószágá.

Ellenben a keletien fölkontározott s czafran-gozott paripák igen kedves, okos állatok, okosab-bak a lovagnál, mit magam tapasztaltam ; meredek lejtőkön le, sikos kövezeten oly biztosan lépnek, sőt futnak, mint a zergék, néha oly meredeken, hogy azt hinnéd, lehetetlen át nem röpülni fejkön ; képzelem is, hogy ilyenkor úgy ülhettem rajtok, mint egy leszögezett gombóc.

Utunk a Szeraszkiréhez vitt. A szeraszkir — hadügyminiszteri palota magas kő-fallal kerített, nagy térségen fekvő, izléstelen mo-doru épületóriás ; mellette szabadon áll a hatalmas szeraszkir-torony. — Az itt felállított katona-ság tisztelegve fogadta a fölséget ; míg a zenekar Haydn hymnusát kegyetlenül csárdászta. A fölség nyomában fölmenénk a magas toronyba, s az annak tetején levő erkélyablakokból vagy félóraig gyönyörködtünk a madártávlatban alattunk elterülő me-sés város és vidék nagyszerű panorámájában, minő-nek mása nincs a világon.

A hanyatló nap vég-sugarai förödtek a Bosporus megaranyozott habjaiban, és a tengerből ki-

szökő Prinkopo szigetek sziklaormai már-már egyedül fogták föl elhaló fényét, midőn leszálltunk, — s Stambul ronda utcáinak tömkelegén keresztül visszasiettünk a Galata hidja felé.

A ki itt látni akarja az igazi török várost, az menjen gyalog. Ez ugyan nagy mesterség; mert a mit európai értelemben utcának neveznek, az itt nem létezik. Az egy-két emeletes alacsony, keskeny faházak, melyeknek ablakai, kivált a hol a hárem van, sűrű farostélylyal vannak masquirozva, sok háznak ablaktáblai betéve, mintha lakatlanul üresen állnának; — a házak nem sorban, hanem összevisza állnak, a hol épen esetleg régi falak és romok közt tér volt, oda építvék; egy ideig azt hiszed utcában jársz, egyszerre csak azon veszed magad észre, hogy egy rozzant torony vagy elhagyott házak dűledéke, és jobbra balra idilli csendben nyugvó sűrű fekete pocséta zárja el utadat; s ha visszafordulsz, nem találod meg az utat, melyen jöttél; ekkor aztán botorkálhatsz itélet napjáig; vezető nélkül csak véletlenül vergődik ki az ember olyan pontra, honnan némileg tájékozhatja magát.

És ezen ugynevezett utcákban, legjobb esetben, bokáig ér a szemet, pizok, és rondaság, mint Pesten; egy-egy szárazabb magaslatát az utnak gazdátlan kutyák foglalják el; miket, miután ők nem térnek ki, gondosan kikerül a gyalog, de lovas is; sőt, ha a lovas szórakozott, vagy a néptolongásban nem veszi észre őket, kikerüli a ló önszántából is, mert erre begyakorolt.

E kiméletet úgy megszokták e kutyák, hogy oly nyugodtan hevernek s alusznak uton-utfélen, járdán, utcaközepén, boltajtóban, mintha körülötük senki sem mozogna. — Hol veszi magát e töméntelen sok kutya, mely nemcsak a török városban, hanem Perán és Galatán is állandó ostrom alatt tartja kiváltképen a legrondább utcákat? E kutyák hazája itt van. Itt születnek az utcán, itt nőnek fel és laknak a szabad ég alatt; táplálásukról nem gondoskodik senki, azaz mindenki gondoskodik az által, hogy a bolt, műhely, konyha minden hulladékait egyszerűen az utcára dobja, és a mi ebben még táplálni képes anyag található, azt ők elfogyasztják.

Igy tulajdonkép ők Konstantinápoly tisztasági-rendőrei. Persze meg a mit ők rondítanak, nem takarítja el senki. — Ez apró barna, és sakkálhoz hasonló, különben gonoszság nélküli kutya-faj. Nem nyájasak senki iránt, hisz velök sem játszik senki; családot, gyermeket, kinek játszótársai volnának, nem ismernek; de nem is bántanak senkit, ki őket nem bántalmazza. Ha a ló véletlenül megrugja, vagy a rajta ülő biztosságában egyet vág rajtok ostorával, vékony sivítással vonulnak félre. A melyek egy városrészen laknak, ismerik és türik egymást. De jaj annak a kutyának, mely más városrészből vetődik oda: azt agyonmarják. Ilyenkor iszonytató vonítás és ugatás tölti be a vidéket; — és e gyönyörű hangverseny éjjel és nappal gyakori. — E nyár folytán — a várt fejedelmi

vendégek iránti tekintetből — a rendőrség ezrenkint fogdostatta el őket, s a Bosporusba ölte; de ezt a törökök nem jó néven vették; ők bizonyos előítéleteket táplálnak e pontban s kimélik e csavargó-hadat; egyébiránt maradt még elég, rövid idő múlva ismét ki lesz töltve a hézag.

Minél közelebb érünk a parthoz, annál inkább népesednek az utcák; végre az emberek, lovak, szamarak tolongásából nagy nehezen kivergődve a Galatába átvezető hidra érünk. Itt órákig lehet bá-méskodni a sürgő-forgó tarka sokaságon, vagy elmeregni a bájos kilátáson; azután gőzhajók jönnek-mennek, vagy kikötnek a hidnál, hogy átszállítsák a kirándulók ezreit, kit Scutariba, kit a Bosporus egyes pontjaira, Terapiába, vagy Bujukderébe; vagy a Prinkipo szigetekre; amott indul egy óriás gőzös a Márványtengerbe; míg mások füstölnek, gőzölögnek, fütyölnek; köztük száz meg száz kaik gyorsan szeli a habokat, csoda, hogy valamely gőzös kereke alá nem kerülnek; közbe vitorlás hajók laviroznak, s villámgyorsan röpülő tengeri sirályok csapkodnak le a vízre, majd magasan keringenek az árbocok fölött. Konstantinápoly nagyságáról, népességéről, kereskedelmi forgalmáról megközelítő fogalmat nyerhet az ember a Galata hidján. De egyuttal ez azon központ is, honnan legkedvezőbb a kilátás a pittoresque város legérdekesebb részére. Nehány óra a galatai hidon már eléggé megjutalmazza az ide utazás fáradságát. — A sokat utazott báró Warsberg méltán

mondja róla: „Ki csak azt (a galatai hidat) látta, s egyebet nem látott, még mindig többet látott, mint az egész világ nyujthat neki.“

De minthogy besötétedett, sietni kelle a jó félórányira levő Dolmabagesébe ebédre. Galatán lóra ülve haza vágattunk. Ebéd után színházba. Miután a szinlapokon dobra üttetett, hogy ő fölsége színházba menend, a közel utcák annyira megteltek néppel, mint azt még soha sem láttam. Hogy e sűrű tömeg közé kocsival bejutni lehessen, lehetlennek látszék. Katonaság, vagy rendőrség, mely helyet csináljon, nem mutatkozott. Végre jött néhány gyalog és lovas kavasz; utánok számtalan fáklyavivő. Hasztalan törekedtek azok, hogy ezeknek utat nyissanak. Dulakodás, ordítás, mind hiába! Mig végre a türelmet vesztett rendőrök kapták magukat, s az égő fáklyákkal kezdtek irgalmatlanul vagdalni maguk körül. Kinek ruhája, kinek tarbusa, vagy turbánja fogott tüzet; az ütlegek csak ugy puffogtak a fáklyák rémesen hadonázó fényénél. Ez használt; senki sem állt ellent; kiki tolta előre, ki utjában állt; gázoltak-e el valakit? nem lehet tudni: de az utcában út nyílt a kocsik számára.

Ő fölsége kísérete egy részével bejutott a színházba; de az félig üres volt. Ő fölsége tudniillik gyengédségből nem fogadta el a Zultán költésébe kerülendett théatre parét, hanem incognito akart menni; az olasz impresarió pedig a jó alkalmat lehetőleg kiaknázandó a speculáció húrját túl-

feszíté, és oly magasra emelte az árakat — például páholy 130 fr., zártszék 40 fr., — hogy a közönség megsokalta, s így maradt a ház üresen. Nekem az utczai jelenet elég színházi volt.

Mi két Konstantinápolyban otthonos társunk vezetése alatt éjfélnél tovább barangoltunk az utcákon, melyeknek tömkelegében az idegen nappal is vajmi könnyen eltéved, és néhány török görög és európai kávéházat látogattunk meg. Az elsők igen egyszerűek; a földön kiterjesztett szőnyegeken vagy apró zsámolyokon ülnek a vendégek, csibukot vagy nargillét szíva, koronkint előáll egy legény föltürt ingujakkal, kezében kis rézbögrével, melyből a párolgó kávé csészikébe önti, s hol egyiknek, hol másiknak nyújtja. A török kávé, a kávé non plus ultrája; készitési módja abból áll, hogy a kávé gondosan csak barnára pörköli, nem feketére, mert ez annyi mint a kávé elégetni, mi által legfinomabb olaja, illékony aromája elvesz; azután a magot nem durvára őrli, hanem mósárban finom porrá törli; — a főzés módja pedig, felforralni egy-egy csésze vizet, csak annyit a hány csésze kávéra épen szükség van, s midőn forr beteszi a kávé cukorral vegyest, s ha háromszor habot vetett, elveszi a tüztől, beviszi, és csészédbe önti a satz-al, vagyis kávépor-üledékkel együtt. Pár csöpp hideg vizet töltesz csészédbe, ekkor a sűrűje leüllededik az alól csúcsos csészébe, — és ajkaidra emeled az isteni nektárt.

A török a kávéházban mélázva, hallgatva ül,

csibukja göndör füstjébe merülve, s ki tudja mire, hihetőleg semmire sem gondolva. Avagy sakkot, ostáblát s e félet játszik. A görög kávéházakból ének, és egyhangu nemzeti zene zajlik ki, s ha tekintünk cifra nőket látunk köztük, kiknek nem professiója az erény. Vannak európai fajta kávéházak, café chantantok is, hol kávé mellett szesz italok, béési vagy gráci sör, bor, pálinkák járnak, s cseh zenészek huzzák a polkát. A zenekarban főszemély rendeseu két-három szebbnél szebb szőke leány, kik a tulnépes Csehországból vagy művész szüleikkel együtt vagy általuk mások oltalmára biztatva jönnek ide mondhatni csapatonként, sőt távolabb országokba is, (még Kairóban is találtunk) hogy hegedű vagy énekművészetökkel boldoguljanak, a hogy tudnak.

Minden várakozás ellenére e leányok rendszerint tisztességesek; szépségök ugyan cégül szolgál a kávésnak, és a vendég is szívesen fizet többet, ha szép leányka tartja eléje a tányért; de ennyiből áll az egész. A szép Anuska, midőn tetszelegve néz reád, csak zsebedre gondol, és Vencieskujára, ki most szabólegény Przerbramban, és csak arra vár, hogy Anuska gazdag hozományyal jövend meg a keletről, s akkor lesz lakodalom.

Kivételek ugyan vannak, mert hisz mely szabály alól nincs kivétel. Többi közt eme csinos kis gömbölyü, kék szemü, szőke fürtü, kalácsképü hegedű-művésznőről tudva van, hogy egy idő óta X. pasa bolond-pazarul szórja neki a

pénzt s ajándékokat, de arra birni, hogy mindörök-
re háremébe lépjen be, nem sikerül neki. Leito-
mischl virányai reá nézve vonzóbbak a Bosporus-
nál, azután fél is a háremtől; valami borzalmas rej-
tély veszi azt körül, és ki tudja, vajjon a pasa, ha
megunta, nem dobátja-e, zsákba varrva, a ten-
gerbe?

Galatától, Perán át, Dölmabagcseig légszesz-
szel világítvák a fő-utcák; éjfél után hazamenet
nem igen látni embert, csak a szomoru kutyák
sompolyognak, rágódnak, vagy alszanak utközben.
A Becsiktás palota légszesz-lángjai csendesesen ég-
nek; az udvari-szolgák eltűntek; a katona-őrök
vannak egyedül ébren.

A nap fárasztón dúsgazdag élményei után
Morpheus karjaiba vetjük magunkat; néma az éj,
csak távolról hallik néha a kutyák vonítása; míg
szobánkban a járó-kelő, tánczó, rágicsáló patká-
nyok tartanak soirét. Az én álmomat ugyan egy-
szer sem háboríták meg, de társaim majd minde-
nike gyönyörködött ezen éjjeli látogatásban.

VII.

Konstantinápoly. Nagy hadiszemle Beykózbán. Nagy uri, diplomatai s egyéb nép. Látványosságok napfény és éji világítás mellett. Cserkesz kávéház, és török rendőrség.

Gyönyörű délután volt. Az egész „legmagasb” kíséret teljes gálában, a tisztek paradé uniformban, mi magyarok panyókásan, mint megannyi ártatlan tinta-ontó Bendegucok ; s a cislajtániak az obligat gyiklesővel ; ő excellenciáik báró Beust és államtitkára Hoffmann a legujabban szülemlett vörös frakban, kiki rangja és állapota szerinti kombinációban kaikembe ültünk a Becsiktástól átevezendők Ázsia partjára, az „emberölő lépcsőzetre,” vulgo Unkiár Szekeleszibe.

A Bosporus partjai itt elég hirtelen emelkednek ; előttünk az Óriás-hegy széles háta, annak innenső és tulsó lejtőin fehér és színes sátrakban tarka lobogók, s lengedező lófarkak szerint osztályozva, tanyáz vagy 20—25 ezernyi hadsereg, — mely ma a főségek előtt fog ünnepileg kirukkolni.

Kaikunk az Unkiár-Szekeleszi palota alatt kötki, s mi egy völgynyílás előtt látjuk magunkat,

s minthogy az előttünk megjöttek már lefoglalták az ott ránk várt equipagekat és lovakat, megindultunk gyalog, de spanyol grandezzával, a vagy negyedórányra eső pavillon felé, mely fából rög-tönözve, de igen szépen feldiszitve integetett felénk. Beykóz szép völgyébe érünk, melyet egy oldalról az Óriáshegy, törökül Jusa dag (Józsua hegye;) más oldalról azzal párhuzamosan emelkedő szelid magaslatok alkotnak; közepén buján-zöld téres mező, dús lombozatu platán-, cser- és ákác-fasorokkal szegélyezett. E nagy tér közepét katonasorok zárták el; mögöttük mind a két oldalon ezernyi nép tolongott.

A keleten „nép“ alatt nem kell a mi európai szintelen vagy proletár kinézésü publikumunkat érteni. Ezer színü, pompás, tarkabarka nép ez. Minden koldus beillik európai herczegnek, oly büszke magatartásu; s oly méltóságosan néz ki turbánja alól; oly izlésteljes könnyedséggel drapirozza magát, habár rongyos kaftánjával. Török, tatár, cserkesz, görög, örmény, bosnyák, arab, beduin vagy néger; köztök egy-egy cylinder; európai nők, napernyők alatt; amott egy lovas fedett hintó, melyben török asszonyok ülnek; azután néhány egészen sajátságos szekér vagy omnibus, mely ugy látszik lakodalmasnépet visz. Mindenikbe két ökör van fogva, melyeknek feje szalagokkal diszitett; jármuk barna, szép fából ékesen kifaragott; a szekér oldala kék, vörös, zöldre fényezett, vagy virág-guirlandok festvék reá, s tetejét vörös vagy fehér ponyva képezi, finom szö-

vetü, vagy selyem kelme. A kocsiban elfátyolozott, de cifrán és gazdagon öltözött nő sereg ül; annyi a menyi elfér. A bakon ül, vagy a kocsi mellett jár-kél a herélt szerecsen. Tudniillik — ezek hárem-omnibusok. A nők egymással csevegnek; sőt nevetgélnek! sőt tetszelegnek is, ha akad valaki, ki farkas-szemet néz velök is, — a négerrel is. Ez nem oly egyszerű tréfa. A tetszelgés itt nem oly biztos mulatság, mint nálunk. A török ember-szerető, tisztesség, nem bánt senkit, és türelmes. De e pontban nem ért tréfát. Nem egy könyelmű európainak bánta meg már feje, vagy legalább a háta, ha kissé tartósabban nézett valamely török nő csillogó szemébe, vagy átlátszó fátyola alá. Ilyenkor kegyetlenül eldöngetik Lovelace uramat, sőt félholtra is verik a flegmájukban dühösen szerelemföltő törökök.

Mi persze azon tudatban, hogy a „legmagasb” kíséretben többet lehet merni: nem kiméltük szemünket, és — nem is működtünk eredménytelenül; mert nem egy lángoló szem lövellése kísért bennünket utunkon; már hogy az mennyire illette elbűvölő egyéniségünket? mennyiben pedig volt a panyóka fényes gombjaira, mázsányi arany vitézkötésre, tündöklő, és merészen eget verő sastollra rovdó? elég szerény vagyok nem vitatni.

Azonban minden szerecsétlen következmények nélkül értünk a mondottam pavillonhoz, melynek földszinte szintén elrácsozva — háremnek számára volt berendezve; emeletében pedig a fölségek, ki-

séreteik, az európai követségi s egyéb főuri vendégek gyűltek lassankint egybe.

A pavillon, mely a széles völgy közepén állt, és minden oldalra kedvező látpontra képezett, három nyílt csarnokra oszlott. A balra fekvő osztályban — nem tudni miért — elkülönözve maradtak a török pasák, polgári s katonai főurak, aranytól s rendi csillagoktól tündöklő egyenruhájukban; a középsőnek közepén nagy kereveten ült ő felsége ausztriai tábornagyi egyenruhában, a Medzsidie nagy csillagával s szalagával mellén; oldala mellett balra a zultán ő felsége, fényes aranyozott dolmányban, nem tudom miféle ausztriai nagy rendjellel mellén. (Nem vagyok legkevésbé sem járatos ezen specifice udvari tudományban.) A zultán háta mögött ült tolmácsa, ki — minthogy a zultán csak törökül tud, mellőzhetlen férfit. Ő közvetíté a két souverain közt, a különben nem igen bőven folyt tárgyalást.

Két oldalról félkörben ültek, balról gr. Beust a lires vörös frakban, mellette Bellegarde gróf, Andrássy gróf, az ausztriai altábornagyi, ez honvéd ezredes ruhában; jobboldalon Hohenlohe hg, Plover miniszter, ki bölcs és előrelátó kereskedelmi miniszter létére még nem csináltatott magának vörös frakot, hanem be akarta várni az experimentum sikerét. Ellenben az ép oly szellemdus, a mily eleven és vérmes Hoffmann államtitkár vörös frakban diszelgett. Mi magyarok elég hiuk valánk azt hiúni, hogy a cislajtáni excellenciások csak azért

találták föl a vörös frakkot, hogy a beamter uniformot rettenetesen elhomályosító magyar diszruhával méltólag versenyezhesse nek. De az experimentum annál kevésbé sikerülhetett, mert — abgesehen davon — hogy a frak mindig csak frak, és semmi poetico-romantikai chic-kel nem bir, par malheur a zultán udvari cselédeinek is épen olyan vörös színü ruhájok volt; az igaz, hogy arannyal nem oly gazdagon himezve! — A vörös frak tökéletesen megbukott, és Konstantinápoly óta többé láthatóvá nem lőn.

Jól értesült körökben azt mondják, hogy azóta a miniszteri tanács már forma szerint eltörölte volna a vörös frakot, hogyha — a miniszteri kri- zis az ebbeli határozatra hátráltatólag be nem folyt volna.

E vörös frak-tragédia ugyan nem tartozik tárgyunkhoz, de a keleten kivítt ebbeli nagy nemzeti diadalt nem lehetett meg nem örökítenem.

Menjünk vissza a pavillonba, mely azóta keleti, és nyugati notabilitásokkal, s notábilisan-szép-nőkkel, kik közt néhány nem szép is vala, jól megtelt.

Legjobban szerettem volna által menni oda a tulsó hegyoldalra, melyet oda hintett virágok módjára, szószerint elleptek, távol férfiszemektől, a török nők, színes toilettekben, és kiterített pompás szőnyegeken guggolva, s kíváncsian nézve a hihetőleg soha sem látott embereket és dolgokat.

A katonai szemle elkezdődött; a zenekar

ugyanazon egyhangu indulója mellett — melyben a síp túlnyomó szerepet játszik — előbb a gyalogság-, és pedig legelőbb az utászok, utánok felváltva egy vadász, egy sorgyalog zászlóalj defilírozott; ezeket követte a tüzérség ágyukkal, végre a lovasság.

A katonaság sötétkék vagy barna posztóból készült, keleti metszetű, és a vadászok zöld, a többiek vörös zsinóros egyenruhában igen jól néznek ki; a benyomás, melyet külsejük, s hadi mozdulataik tesznek, igen kedvező. Erőteljes férfiak, s tartásuk igen jó. Hadi becsőket megítélni nem vagyok illetékes; hanem a hozzáértők szerint, leggyengébb hadtestök, várakozás ellenére, épen a lovasság. — Legalább oly szabatoságot, kifejlődéseikben oly egyöntetőséget sem értek el, mint azon néhány honvédhuszár csapat, kik alig pár havi tanulás után nem rég mutattattak be ö fölségének a Rákoson.

A különben igen jó tartásu cserkeszek (10 osztályban) épenséggel rendetlenül lovagoltak; ki trapban, ki galoppban. A gyalogság, állítólag, mind hátultöltő fegyverrel van ellátva. Agyu-lovaik Magyarországból valók, s a lovasság apró török-lovaihoz képest nagyoknak látszanak. Tüzérségök általán elismert.

Defilírozott pedig egy utász, 7 vadász, 14 gyalog zászlóalj; 12 üteg tüzérség; fele szekeres, fele lovas-ütegek; az ágyuk 4—6 fns öntött acél hátul-töltők. Végre a lovasság egy-egy cserkesz-

dragonyos és lándzsás ezred, vagy 50 főből álló csapatokban. — A mint a pavillonhoz értek, hatalmas „sokasáh“-val üdvözölték a fölségeket. Igen érdekes, csak egy kissé hosszadalmas látvány volt.

Alkonyodott, mire a szemlének vége lőn. Ő fölsége a zultánnál ebédelt az Unkiár-Szkelesziben. Az ebédet nagyszerű kivilágítás követte. — Nem látott még kivilágítást, ki azt keleten, és pedig a Bosporusban nem látta. Az égő anyagok oly űrült vesztegetéséről nincs fogalma senkinek. Ezen egy este költsége állítólag egy millió franknál többbe jött. Nincs is, az igaz, oly kedvező pont kivilágításra, mint Konstantinápoly. A Bosporus mind két oldalán ama számtalan palota és mecset minaretjeivel annyira kirakvák lampionokkal, hogy az épület minden vonala tisztán előtérbe lép, s e tűzpaloták visszfénye a Bosporus habjaiban uszik; míg száz meg száz hajó, minden árbocára, minden kötelére szintén lampionok fűzvék, mint gyöngysorok; mindenikük egy lánghajónak látszik, és a tenger tükre szászorozza a tündéri fényt. Mily silány ehez képest a Champs-Elysées kivilágítása Napoleon napján, melyet előbb magam is megbámultam, unalmas egyenes vonalaival, s mindig ugyanazon guirlandjaival! . . . A mesés látvány hatását emelték a katonaság folytonos sortüze az Óriáshegyen, és ágyuk bömbölése!

Mennyi olaj és fagyú, és stearin; mennyi elprédált puskapor; mily nagyszerű gyermekesség; mily fölséges ostobaság!

Néhányan ismét nyakunkba vesszük a közel városrészek élénk utcáit, kávéházait, azután haza megyünk, ad lares patrios, a mi patkányainkhoz.

Másnap vasárnap levén ő fölsége kíséretében mindnyájan templomba mentünk. A zultán kocsiainak hosszú sorát egész utunkban roppant népség várta, gyalog, lóháton, kocsin; európaiak, keletiek, férfiak, nők, ünnepi öltözetben. — Az ős-régi Mária kápolnához szűk sikátor vezet le Péra főutczájából; közel ahhoz, kert közepén áll az osztrák-magyar követségi palota. A mise végeztével ide mentünk át, hol ő fölsége az itt élő osztrák-magyar alattvalók hódolatát fogadta, s pár óránál tovább magán-audientiákat adott. Ő fölsége sok könyvet törölt le, sok inségen segített, sok szorongó szivbe öntötte a vigasz irját; — némely hiúságnak is sikerült kiküzdnie, miután esengett, egy kis rendjelet. — Különös szívélylyel viszonzta ő fölsége az ottani osztrák-magyar gyarmat üdvözlő beszédét, örömét fejezve ki a fölött, hogy „honfitársait“ láthatja. Gyönyörű szó volt ez. Hanem ugy látszik a bürokratizmus, mint rendesen, megsokalta a fölség léleknemességét; legalább a később hivatalos lapokban közzétett beszédébe „honfitársaim“ helyett „alattvalóim“ szót csusztattak bele. A „Journal de Constantinople“-ban is „mes sujets“ állott. Ez nem igen tapintatos eljárás vala — nem tudom ki részéről, mely föltünést is okozott.

Időközben a követségi palotában folyt a vásár. A követségi hivatalnokok által figyelmeztetett

kereskedők tömérdek értékes s különös árucikkeket hordtak ide össze, s azon hitben, hogy a kiséretbeli főurak, s maga a fölség részéről is vásárlások fogván tétetni, jó üzletet reméltek.

Mi a konstantinápolyi bazárookban, mint mennyi keleti speciálitás lehető, szőrburnuszok, selyem beduinok, persiai s szmyrnai szőnyegek, aszalteritők, cifra fegyverek, eredeti arany ékszerek, drága csibukok, kitünő török-megy- és jázmin-pipaszárok, finom török dohány — halmokban heverték itt, s legszebb példányokban. A kiséret főurai ezt is, azt is vásároltak, képzelhetni mennyire tulfizetve mindent; kiváltképen kitünt e részben itt is, Kairóban is gróf Andrássy, kiről szójárássá vált, hogy „megdrágítja mindenütt az árukat.“

A követségi palotában tolongó rendjeles vagy rendjel-vadászó népet lelkeimből megunva, az időt sem akarván tétlenül ölni, elsompolyodtam, s besétáltam a francia és orosz követségek palotáit s kerteit, melyekide közel fekszenek, gyönyörű kilátással a Bosporusra.

Cél nélkül barangolva, ismét csak Pera főutcájába tértem, ott egy szurugival (így hívják a lovasz, vagyis lóbérlő fiukat) megalkudtam, a Galata hidjáig három piaszterben (= 30 kr. o. é.); de nem sokára meredek utcához értem, melynek széles lépcsőzetén nem akarván salto mortalet tenni, leszálltam. E város-részen, Galata szűk utcái, sőtét faházai között, keresztény vagy zsidó nagyke-

reskedők áruraktáraiban az europai kiváltképen angol gyártmányok tömegei halmozvák föl. Az angol gyapjuszövetek, a török vámtariffa szabadelvűen alacsony voltánál fogva, itt igen olcsók; én 9 francra vettem egy gyapju inget, mely Pesten 6—7 forint lett volna. — Azután kivergődtem Galata hidjára, s ott a legnagyobb nyugalommal bá-méskodtam, és ujjal élveztem a legkülönösebb szinjátékot, melyben a világ minden népei, minden nemzeti costumejei szerepelnek; futkosva, tolongva, orditva, gyalog vagy lóháton, senki mással nem törődve. Órákig elheverhet itt az ember, és nem fárad bele a szemlélésbe.

A Galata hidjától nem mesze van egy cserkesz kávéház, mely semmiben sem különbözik a török kávéházaktól, sem butorainak, melyek nincsenek benne, gazdagsága, sem egyéb csin által. De az arra menőnek figyelmét még is rögtön megragadja — vendégei által. — Egy szabadság szerető nemes népnek, melyet az eröszak hazájából elűzött, szánandó töredékéi gyűlnek itt egybe. Szépkarcsú, magas termetű férfiak; fejökön hegyes báránybőr süveg; testökön a derékhoz szabott s térden alul érő hamuszínű dolmány, egyszerűn zsinórozva; mellök mindkét oldalára puskatöltés-tokok varrvák; derekukon széles öv, bőrből, benne két tör, többnyire ékes markolattal. Ugy látszik, ámbár némelyeknek rongyokra foszlott öltözete, mind nemesebb családból való; oly nemes arcuk, s büszke maguk tartása. Az egyik csibukoz, a másik ostábláz; egy

napbarnított képű, gestenyeszín hajú, kék szemű magas ifju a falhoz támaszkodik, keresztbe vetett karokkal, komoly arczezal; talán szülőföldre meredek hegyei között mereng el képzelete? Mi lesz már ő belőle, a hősnek termett ifjuból, kinek többé nincs hazája melyért megvívni és meg halni tudna? Avagy nővéreire gondol, kit talán a stambuli, kairói, vagy tantai bazárban most árul a rabszolga-kereskedő valamely pasának?

Rettentő állapota egy eltiport, szerteszórt nemzetnek! De az ember csodálatos teremtés; és ha sorsa tragikai, a gondviselés úgy alkotta, hogy annak ne érezze teljes súlyát. Ama gyermekleány, az emberiség virága, a piacra dobott szerelem angyala, kit a kereskedő mint árút, mint szép házi állatot mutat be vevőjének, megugrándoztat, és tánczoltat előtte, meztelenül, hogy minden jeles tulajdonát láthatóvá tegye, — ama cserkesz leány, a női szépség tökélye, nem szomorú, nem érzi lealáztatását; jó kedvvel, bár szégyenkedve, produkálja magát. A százados szokás és nevelés eredménye, hogy a cserkesz leány, kit vásárra visznek, keserv nélkül hagyja el szülei házat; mert hisz — hihetőleg fényes jövő vár reá. Talán ifju, gazdag pasa viszi háremébe, kinek, ha fiut szül, törvényes nejévé, a hárem főasszonyává fog lenni, gazdag ruhákban, ékszerektől fog tündökölni; talán épen a zultán fölséges szemei fognak rajta megakadni: mily kilátás a miveletlen, naiv hajadon fantáziája előtt! A hárembe századok előtt rendszeresen átültetett cser-

kesz nő nemesíté meg a török fajt; kivált vagyonosabb fölsőbb osztályát. Az ő halvány teintje, gyönyörű metszetü sötét szemei, apró kezecskéi a mai főrangú törökökön kétségbe vonhatlan nyomokkal birnak. Így nemesíti meg egy pusztuló hegyi nép a hanyatló keleti fajokat; s a miről azt hisszük, hogy kihal, új alakra ébred.

Ha jobbra megyünk a hidtől a Bosporus partján piszkos zsák-utcák és udvarok labirintjébe érünk; a kőszénpor, szemét, piszok halmokat vagy pocsolyákat képez; itt vannak a bűn legszenyesebb fészkei, hol nappal sem tanácsos egycdül járni, s hol éjjel sok naiv tengerész, vagy bátor kaland-üző esett már kéjvadászatának áldozatául; — hisz oly könnyü a kifosztottnak s meggyilkoltnak testét kihurcolni a tengerpartra s oda beledobni.

Mit árt, ha a rendőrség megtalálja is a hulat? — a büntevőket nem fogja megtalálni. És ha a rendőrség véletlenül vas kézzel bele markol a bűn tanyáiba? — sokat nem tehet, mert az európai alattvalók azonnal a követségekhez vagy konzulatusokhoz fordulnak; s ott rendszerint sikeres pártfogást tudnak maguknak szerezni. Mily eszközökkel? nem titok. Így van ez mindenütt a keleten.

Az európai társaság legrútabb alyja keletre menekül a hazai törvény szigora elől; ott az extraterritorialitás védelme alatt szabadon üzi mesterségét. A török vagy egyiptomi hatóságok ellenökben legtöbb esetben tehetetlenek.

Igy terjesztik az európai hatalmak keleten a polgárosodást.

A mostani rendőrfőnök Konstantinápolyban, Retif, vagy Kerif pasa, nevét bizonyosan nem tudom, igen nagy erélyt fejt ki, s némi tekintélyre is vergődött. Hanem ilyen viszonyok közt képzelhetni, hogy csak rendkívüli eszközökkel érhet célt. De ő azoktól vissza nem ijed. Így nem rég, mint hitelre méltó oldalról hallám, e bűntanyák rendes lakói között vagy ötszázat fogdosott össze, kitünőknek elismert, s európai hazájokban ismételve elítélt zsványokat s gyilkosokat; s a nélkül, hogy a konszultatusokat értesítette volna, szép csendesen hajóra rakva, nem tudom melyik szigetbe akarta őket szállíttatni; azonban a hajó utközben véletlenül törést szenvedvén, — mindnyájan a tengerbe vesztek. Senki se kérdezősködött utánok! — Azóta észrevehetőleg javult Konstantinápolyban a közbiztonság állapota.

E városrész állandó lakói nagyjából görögök, olaszok, máltaiak, s minden nemzetnek legelvetemültebb szökevényei. A férfiak kelepcebe kerítői és a bűnök eszközei, a nőnem e legszerencsétlenebb torzképei között a német és magyar leány legtöbb, kik többnyire jó hiszemben hazájukból ide elcsalattak, jó szolgálat reményében, ezen a szó legteljesebb, legborzasztóbb értelmében, rabszolga állapotba jutottak, melyből többé menekülniök nincs mód. Ezen embervásár közvetítői Cseh- és Németország egy részében, s ha-

zánkban egész hálózatot képező leány-csábitó zsidó-üzérek, összeköttetésben pesti keritőnékkel, — kik üzletüket fényes nappal üzik, és a hatóságok protectiójában rendesen nagyobb mértékben részesülnek, semhogy ellenök ama szegény tudatlan leányok valamelyike sikerrel fölléphessen.

VIII.

(Konstantinápoly. Elválás keserv nélkül.)

Hétfőn, nov. 1-én este volt a fölség kíséretével együtt tovább utazandó Athennek, azután Jafába, onnan Jeruzsalembe; a szerint, hogy nov. 16-án Port-Saidbe érkezzék. Nekem ez a hajtóvadászat kezdett nem tetszeni. Éreztem hogy Konstantinápolyból csak anyit láttam, hogy azt mondhasam „láttam.“ Az egész utat így folytatva: csak homályos s egybezavart emlékekkel, de minden mélyebb élvezet s haszon nélkül érendek haza.

Az új világnak, a melybe vetődtem, ellenállhatlan varázsa írósvajjá puhította a hazai filiszter-ségben elfásult kebelt; s fölébredt költői képzeletem, mint elmém kezdé kevesleni, hogy a nagy-szerű Stambul alig alig érintett érdekességeit, s majdan Hellásnak a költészet megszentelte, a történet megörökítette szent földét csak mint egy pa-

norámát hagyjam elvonulni szemeim előtt, a nélkül hogy porát tapodjam, s romjain egy sohajjal üdvözöljem az emberiség legnemesb emlékeit! . . . De gyakorlatibb, realisticusabb okok is működtek e határozatomra. Nem csekélyebb tengerész- mint a hős Tegethoftól hallám, hogy ez időszakban igen kétes, vajjon Jaffában kiköthetnek-e a hajók; s ha ez megtörtént, vajjon ott maradhatnak-e, míg az expedició Jeruzsálemből visszajő? Lehetséges tehát azon eset is, hogy a jeruzsálemi utasok nem érnek november 16-káig Port-Saidba a csatorna megnyitásához. De szerintem ez volt az ut eredeti célja. És ha végre a fáradalmas jeruzsálemi utról a megnyitás utolsó percében oda érkezném, mit lehetne az ottani ünnepélyek zajában s tolongásában irni oly helyről, s oly tárgyról, melyet az ember nem ismer? Elhatároztam tehát, hogy a fölség kíséretétől elválva, még két napot töltendek itt; s azután kényelmesen bejárva Szmyrnát, Athént, Alexandriát, s kissé tanulmányozva az embereket s viszonyokat: csak Port-Saidben fogok ismét ahhoz csatlakozni.

Az igaz, hogy hiúságomnak némi küzdelmébe került Jeruzsálem látásáról lemondani, mert tudtam hogy hazajövet tiz ember közül kilencz, az ájtatos asszonyok pedig kivétel nélkül, Jeruzsálemet fogják kérdezni tőlem; s ha azt mondandom, hogy ott nem voltam, teljesen elveszítendem romantikai érdekességemet: ellenben, Jaffából Jeruzsálembe és visszahajtatás fáradalmai semmi arányban sem látszottak

lenni Jeruzsálem érdekességével, ha nincs elég idő Sziriába Damaskusig behatolni.

(Látod édes olvasóm, ilyen kegyetlenség szállja meg azt Jeruzsálem irányában, ki a történet s skepticismus szemüvegén nézi a világot.)

Végül nem kell feledni, hogy az utazás hivatalos rendezői beamterek lévén, természetesen a lehető legnagyobb tekintettel voltak azok iránt, kik sorukra befolyással birnak; kevesebbel a magyarok iránt; s legcsekélyebbel az iránt, ki azon kettős bűnben szenvedett, hogy magyar is, meg ujságíró is, és tulajdonkép a csak tiszték- és hivatalnokokból álló társaságban az egyetlen „charakter“ nélküli ember.

És így, ha valakire a helyszüke miatt valami kényelmetlenséget reá mértek, az első sorban bizonynyal én voltam.

Mindamellettt átalános bámulatot, hogy ne mondjam, megdöbbenést okozott elválásom, a „legmagasb“ kísérettől. Szinte hihetetlennek látszék, hogy valaki ennyi boldogságot magától ellökjön. — De még is ugy történt vala. Hétfőn reggel bepakoltam; nagy ládámat a fölöslegesekkel, különösen a téli ruhákkal, a Cargnanora vitettem; — Konstantinápolyban sem volt rájok szükség; tudtam, hogy ezután még kevésbé leend, mert itt is október végén körülbelől oly hőmérsék uralkodott, mint nálunk szeptember elején; a fák lombjai kezdtek ugyan már hullani, de a kertek virágokkal, jazminnal, rózsákkal tele voltak. Különben

a tenyészet öszfelé nem bir meglepő délkeleti jelleggel, mindamellet, hogy déli növények s fák — füge, olaj, citrom s a kecses cyprus, mik nálunk nem honosak, e vidékeken egyesülnek a hidegebb égalj növényzetével.

Kisebb bőröndeimet, s kézi holmimat magamhoz veendő, kocsit rendeltem, Perába a hotel de Luxembourgba menendő; azonban a palotabeli komornyik, ki itt létem alatt szolgált, erről lebeszél, mondván, hogy jobb lesz, ha magam lóháton megyek, s holmimat majd utánam hozza a hamál. Gondolván neki jobban kell ezt tudni, szavára hajtottam. A palota kapuja előtt ácsorgó hamálok egyikét előhivta, háttára pakolta a három bőröndöt, egy csomag plaidet kalap-, esernyő-, kard-tokokat, miket Pesten a hordár csak taligán birt volna el, és az én unszolásomra ismételve megmagyarázván neki, hogy hova kell azt vinnie, a hamált elindította.

Nemsokára én is a kapu előtt lóra ülve utána indultam; a dombon, hol meredeken fölemelkedik a Pera felé vezető ut, találkoztam az én öreg hamálommal. Originális egy jelenség volt; kopott sárga bő nadrág fölött kékes zsinoros rongyos pruszlik, fején vörös tarbus sárga csikos kendőtekerccsel. A mint előre görnyedve terhe alatt tovább lépdelt, hasonlított a tevéhez; s véletlenül hosszú fején hegyesen kinyuló sárgás arcával, kis hegyes szürkülő fakó szakállával, szintén a tevére emlékeztetett. Ezt az embert megfogom örökíteni jegyzeteim között, gondolám magamban, oly eredeti.

Azalatt fölérvé a hegyre, megugrattam lovamat, s nagyhamar mögöttem hagytam a hamált.

A L o u x e n b o u r g szállodába érve, mint-hogy Wiener Vilmost (a „Neues Fremdenblatt“ tulajdonos-szerkesztőjét) honn nem találjam, meghagytam a főpincérnek, hogy az ő szobájába tétesse be holmimet, mit egy hamál pár perc múlva el fog hozni; adjon az utóbbinak tiz piastert, ámbár csak hét volt kialkudva; s ebédre nekem is tartson föl egy terítéket.

Fél hétkor van az ebéd, figyelmeztetett a pinczér.

Bravissimo!

Ezzel elhagytam a hotelt; kidobtam magam az utca közepére, s hagytam hurcoltatni a tömeg által, cél nélkül. Oly boldog voltam szabad és magam ura lehetni. Már csak nem nekem való az az „udvar!“ . . . Az az, hogy nem is annyira az udvar, mint inkább az udvaroncok.

Igy vetődtem le ismét Galata főutcáján, hol leginkább zsidó boltok hemzsegnek, jó és rossz, új és avult európai ruhákkal szövetekkel bőr és ércz áru-nemekkel; alább néhány ronda utcába tévedtem, mikben egész tavakat képezett a sűrű fekete lé; igaz, de mellékesen megjegyezve olyan gyalázatos utcát egész Konstantinápolyban egyet sem találtam, minő egy pár a pesti Ferenc- vagy Józsefvárosból az Üllői utra vezet, melyeken két-lovas bérkocsival nem lehet áthajtatni.

Addig kérdezgettem olasz nyelven a jövő-

menőket, míg végre akadt a ki a Galata hidjához kiigazitott. Itt azután ismét a semmittevés gyönyörével egy ideig bámultam a sceneriát, azután átsétáltam Stambulba, és ismét a bazárokbá, miket eddig igen fölületesen láttam. Ismétlem, hogy a ki megismerni akarja Konstantinápolyt, s annak népét, gyalog kell barangolnia, s ha lehet kalauz nélkül. Nappal bármely részében, Stambul legrendetlenebb zugaiban is elég biztosan járhat kelhet az ember; a török városban biztosabban mint bárhol; mert a török rendszerint nem csal, nem lop, nem rabol meg, mint az itt tanyázó minden nemzetbeli europai gyülevész nép; — vagy azon keresztényeknek gunyolt bigot, de vad, és demoralisált görög-szláv népsöpredék, mely az europai Törökországot lakja, s a jövő bizanti birodalom természetes örökösének tekintetik azon europai politikusok által, kik e népeket nem ismerik. Nincs ezekben ujjaszületés eleme, vagy állam-alkotó tehetség; s ha a törökfajt, mely köztük még legképesebb némi ázsiailag rendetlen államrendet, s fegyelmet fentartani, kiüznök Ázsiába: annak csak egy örököse lehetne, az ezen eshetőségre egyedül elkészült orosz, ki a keletnek muszka-módon szervezésébe begyakorolta már magát. De hogy e muszka civilisatió embe-riebb-e a török barbarismusnál? az orosz csinovyik eljárása igazságosabb-e a török pasák önkényes zsarolási rendszerénél? kérdezzük a lengyelt, finnt, a kurlandi németet, vagy a cserkeszt, de kérdez-

zünk bármely szabadelmű orosz: egyaránt azt válaszlandják, hogy nem?

Egyébiránt — *fi de politique!*

Az aranyszarun át, vagy is Galatából Stambulba átvezető hidat, — notabene kettő van, de az inneső az, melyen a közlekedés élénkebb — oly gyakran emlegettem mint a konstantinápolyi népélet egyik érdekes gyupontját, hogy legalább futólag le is kell írnom, nehogy az olvasó valami hatalmas kőíveken nyugvó vas vagy lánchidak képzeljen magának. A megénekelt hid tudniillik szakasztott mása a boldog „nem fizetünk“-korban Buda és Pest közt létezett, vagy ma Esztergomnál Pozsonynál Komáromnál látható hajóhidaknak. Ép oly egyenetlen, primitív; csak hogy a partok körül cölöp-oszlopokon nyugszik, mik oly távolban állnak egymástól, hogy alatta a kisebb hajók szabadon közlekedhetnek. Középe felé pedig a nagyobb hajók átbocsátása végett a hidat időről időre megnyitják. A kocsit rajta 30 láb széles; — a hid hossza 1500 láb. — De primitív látszata dacára ügyesen épült az, mert sem az árapály, sem a viharok nem veszélyeztetik biztosságát.

Az élvezet oly szórakozottságával csavarogtam a bazarokban, s mikor azok becsukattak, Stambul utcái, mecsetei, temetői közt, hogy egyszerre csak azon vevém észre magamat, sötétedik. Szerencsémre a bazár élénkebb szomszédságában lévén sikerült egy lóra szert tennem, melyen átlovagoltam ismét a hidon, föl Perába, a hotel felé; már

előre uszván egy hoteli fesztelen ebéd örömeiben, szarvasgomba nélkül, és az ágy kéjével biztatva a sok járás és lovaglás, s a mult napi események által kissé kifárasztott tagjaimat.

IX.

(Kaland és érintkezés a rendőrséggel. Pera hoteljei.)

A hotelbe érkezve, kettős meglepetés fogadott. W. barátom szobája átalakított ez estére ebédlővé, minthogy egy lakadalmas társaság lefoglalta a nagy éttermet. Nem volt tehát hol kinyugodni. De ennél nagyobb baj volt, hogy — a hamál nem érkezett meg, s holmimnak se hire se hamva.

De nagy ügyetlenség is volt lebeszélteni magam bérkocsi fogadásáról; azután meg hogy is lehetett szemem előtt kibocsátani azt a hamált!

„Mit hisz ön uram, szándékosan megszökött e a hamál, hogy holmimat elsajátítsa?“ kérdém a hotel igazgatóját.

„Hja, nehéz kérdés uram! Hanem eddig még ilyesmi nem történt. Nincs rá eset, hogy hamál a rábizott jószággal odábbállt volna.“

Gyenge vigasz, de még is vigasz. Talán máshová vitte?

Talán nem tudta jól hova vigye, s vissza ment a palotába?

Nem lehetetlen. Egy ideig körül néztem az utcán, nem ül-e valahol, s vár reám? Azután legokosabbnak tartám lóra ülni, s visszanyargalni a Becsiktás palotába.

Midőn ott megjöttem — a fölség kísérete épen ebédnél volt; örültem rajta, hogy oktalanságonak nincs tanuja; s fölkerestem a komornyikot, ki a hamált fölfogadta, azon reményben, hogy talán visszajött; vagy hogy ez őt legalább ismeri, s így nyomába fog vezetni.

Csalódtam. A legény megijedt, midőn a bajt megtudta. A hamált ugyan a palotában fogadta föl, de különben nem ismeri, soha se látta. Zavarában ő tőn nekem szemrehányást, hogy miért hagytam a hamált magában elmenni.

Egy udvari tiszthez fordultam, mire az a palota egyik szárnyában levő rendőrbiztosi hivatalba vezetett. Itt egy alárendelt rendőrtisztre akadtam, ki magyarul tudott. Nem mondta hová való, ugy látszik valami az élet viharai által ide vetett tót, vagy szerb hazánkfia volt.

Ezen ember szolgált tolmácsul a rendőrbiztosnál, ki egyébiránt, — mint az egész rendőrszémélyzet, katonai egyenruhát viselt; és mint az efele tolmácsok a keleten sokféle nyelvet tördel, de tulajdonkép egyet se tud. A hosszú pourparler eredménye az volt, hogy mellém adatott segédül a mondott hazafi, és a keményen megexaminált komornyik, — együtt menendők vissza a hotelbe, s a rendőrigazgatósághoz, keresendők a holmit.

Emberem gyalog akart megindulni; az ut Perába gyalog legalább egy óráig eltartott volna. Én tehát kocsit kívántam hozatni: de nem volt kapható. Szerencsére lovak akadtak, s így fölültünk, én előre kijelentvén, hogy a lovakat majd fizetem. Utközben hamar észrevettem az én rendőr hazámfia beszédéből, hogy igen együgyü tudatlan ember, kitől valami rendőri mesterfogás nem várható. Előbb per „maga“ szólt velem, és oly hangon, mintha tulajdonkép én volnék a tolvaj. Azután megértvén, hogy a fölség kíséretéhez tartozom, valami nagy urnak kezdett tartani, kivált midőn egy öt frankos aranykát dugtam kezébe, elkezdett „nagyságos ur“-azni.

Perába érve, ismét a „Hotel Luxembourg“-ba mentünk; ott kikérdezte a rendőr igen fontos pófával, s jó gorombán a pincéretet és a vendéglőst; de siker nélkül. A hamálnak semmi nyoma. Erre elkezdtük sorba járni a szállodákat, Perán, Galatán; vagy másfél óráig jártunk, keltünk; mind hiába. A hamálról s holmimról sehol sem tudtak semmit.

El kelle tehát menni a rendőrségre: mely Pera főutczájától nem messze, oly piszkos sötét visszataszító házban van szállásolva, mint majd minden városban. Itt bevezettek egy légszesz lánggal gyengén megvilágított boltozatos szobába, hol fegyveres katonák álltak, s egy rozzant divánon két magasabb rangu tiszt ült és csibukozott. Nem mozgaltak helyükből, engem leültettek; s nyugodtan

hallgatták meg az én rendőr assistensemnek képelem mily oktondi előadását. Európai nyelvet egy sem tudván, én csak hallgattam.

Végre a fiatalabb kivette zsebéből kisjegyző könyvét s tenyerére fektette, s térdén kezdett jegyezgetni. Kérdezgette táskáim tartalmát. György, ez neve az én rendőr hazámfiának, volt a tolmács. Én azt jegyeztem meg, hogy legelőbb talán azt kellene fölírni, hány táska volt, hogy néztek ki kívülről; s csak aztán átmenni tartalmukra. Megjegyzésem sikertelen maradt. Így tehát elszámláltam, hogy volt benne — nyolcz vagy tiz fehér ing; — hatás! — „áh nyolcz fehér ing,“ ismételte György törökül. Fekete frak; „áh ah fekete frak“ ismétlé a rendőr; fekete nadrág; — sensáció! — selyem mellény, zsebkendők; pénz, usztriai bankók, egy porte feuilleben. Mindenadatra uj csodálkozás. . . . No gondolám magamban, ezek a jó emberek nem nagyon látszanak érteni mesterségökhöz . . . Azonban a tiszték nagy biztossággal mondták, hogy a holmi majd előkerül. Nekem eszembe jutott, hogy a rendőrfőnököt érelyes embernek mondják, s a mai rendőrséget Konstantinápolyban általán dicsérik. György uram pedig szakértőn jegyzé meg: „ha zsidó lopta el, akkor megkapjuk; hanem ha örmény volt a hamál akkor soha se kapjuk meg.“ E megjegyzés elég jellemző ugyan, de csak olyan volt, mint a delphi orakulum mondatai.

Mig én javában diktáltam bőröndeim tartal-

mát, bejő egy europai öltözetű csinos fiatal ember, mellékesen megjegyvezve zsidó hazánkfia, ki már előbb a hotelben kérdezgette tőlem malheuröm körülményeit, s általán nagy részvétet mutatott, és egész biztossággal állítá, hogy majd előkerül a holmi, és imé azt jelenti, hogy holmim már megvan, a hamál keresett a hotelben. E hir hallatára minden további inquisitionnak vége lőn; a rendőrtiszteknek megköszöntem fáradságukat, ők szivélyesen kezet szoritottak velem; s mentem György ur, és a zultáni komornyik társaságában a hotelbe. Zsidó barátom tőlünk elvált.

Én egyáltalán nem érzém magamat megnyugtatra. Ösztönöm azt sugta, hogy mind ez káprázat. A hotelbe érve mond a a főpincér, hogy egy ember keresett valami nagy csomaggal; s hogy ama két urral beszélt, kik ott az asztalnál ülnek; de azok nem akarván átvenni a holmit, ismét elment. Ama két ur két ausztriai-magyar tiszt volt; egyikök g. Nugent, huszárkapitány hazánkfia, elmondá, hogy volt egy ember, ki nekem két okka dokányt akart átadni, miket a palotában rendeltem. De négy napoleont kérvén érte, nem merte tőle számomra átvenni.

Ennyiből állt az egész. A hamálnak semmi nyoma. György és a komornyik hosszú képeket vágtak; mit tegyünk már most? Én kijelentém, hogy ma egy lépést sem teszek tovább; holnap majd a követséghez fordulok. Tehát menjünk vissza a Becsiktásba; talán mégis visszakerült a hamál.

Ismét lóra ültünk tehát. Pera főutcájában tolongott a nép; onnan kiérve megszűnt a légszeszvilágítás, csak itt ott égett egy lámpa; a temetők, melyek között átlovagolnunk kelle, miket nappal figyelemre se méltaték, rémesen néma fehér sirköveikkel, mik közül sötét ciprusok, mint meghalt óriások árnyai ijesztően meredtek reánk, kik az éj csendét háborgatni merők midőn itt ember nem látható, — a temetők kísérteti tájképet alkottak. De e képpel ellentétben Topana magaslatáról szemünk előtt elterülni láttuk a teljes világítás fényében uszó Bosporust; ágyuszó s puskaropogás jelzé, hogy az ő fölségét s kíséretét vivő hajók elhagyták Stambul csucsát, s a márvány tengerre indultak.

Megvallom e pillanatban kissé izoláltan érzem magamat; megszűntem a zultán vendége lenni; s csak oly gyaurrá, s hitetlen kutyává süllyedtem le, mint más! Mindamellet oly vakmerő voltam a Becsiktásba azon szándékkal menni vissza, hogy ott töltssem az éjt . . mert ha hitetlen nem is, de oly fáradt voltam, mint a kutya, s semmi kedvem sem volt még egyszer visszalovagolni Perába.

Nem is bántam meg elhatározásomat, mert a mit még itt láttam, megérte a fáradságot. Becsiktás és Dolmabagcse palotái egészen új színben tüntek föl most előttem. Minden termet, szobát, hol előbb mi tanyáztunk, katonák és szolganép foglalt el. Alig hogy elmentek a vendégek — nekifog e népesség a paloták tisztításához, nehogy nyomuk is marad-

jon. A bútorok kihordattak, ágyak szétszedettek, ágyneműek elrakattak, gyertya-, tenta-tartók, a comfort ezer apróságai elhordattak, a szőnyegek fölszedettek, egybegöngyöltettek, görög s más kereskedők, kiktől nyilván mind e fölösleg bérbé vétetett, mindent gondosan elrakattak, átvettek, elvitettek, lázas sietséggel. A dicsőségnek vége volt. A palota, melyben laktunk, oly benyomást tón, mint tehet a nézőre az agg szüz, ki este, lefekvés előtt, lerakja magáról a chignont, a hamis fogakat . . . assez!

Nekem sikerült ő excellenciájával, a maitre-de-cérémonievel találkozhatni, ki már bajomról értesítve, s nagy kinban volt; (nehányszor együtt ebédelvén e pasával, szerencsém volt általa ismerettni;) ki is kértemre elrendelé, hogy előbbi szobámba vezessenek, az éjt ott levén töltendő; s valamit enni adjanak, és azzal ceremonia nélkül elváltunk.

Szobámba mentem, hol már szétszedett ágyam ismét berendeztetett; de szék, szőnyeg s a többi eltűnt; — azután hoztak enni, tudniillik sajtolt kaviárt czitrom nélkül, s három, legalább is negyednapos zsemlét, s félüveg olyan a milyen vörös bort.

Reggeli tiztől nem evén, ez ugyan szerény ebéd volt este tizkor; de mint a róka az el nem érhetett szőlő, úgy én is helyzetem irányában philosoph lettem. Legalább nem rontom meg éjjeli álmomat, gondolám magamban; megettem egy

zsemlének héjját, s egy pohár vizes borral azt leöblítve — még egyszer s utolszor lefeküdtem a zultáni ágyba. A mellék szobákban szedték le a kárpitokat, függönyöket, dörömböltek, zörgöttek; de én azzal nem törődve, mélységesen aludtam világos reggelig.

Reggel kijövén, nagyon megbámultak a török katonák, meg nem foghatva alkalmasint, hogy a szentséges falak közt még itt mozog egy idegen; kaikbe ültem; s átmentem Galatára, onnan föl a követségre, hol a főconsul igen buzgón fogta föl ügyemet, és nem roszul biztatott.

Én azonban lemondva minden reményről, hirtelenében összevásároltam részint a galatai boltokban, részint a bazároknban, miket örömmel látogattam még meg, annyi alsó és felső ruhát, a mennyit 14 napra szükségesnek gondoltam, míg Port-Saidben többi pogyászomat megtalálom; déltájban a Hotel Luxembourgban beállíték W. barátomhoz, s reggelihez ültünk. Bajomat halotta, hisz egész Pera alarmirozva volt vele. A tegnapi nélkülözések s fáradalmak után ugyan csak izlett a jó angol reggeli, s alig hogy félig megküzdék a dicső muttonchoppal: jó két követségi kavasz, s jelentik, hogy elhozták holmimat!

Vigyen el az ördög, azaz, hogy igen szépen köszönöm! De hát hol vették? mi történt?

A dolog igen egyszerű. Mi tegnap „valamennyi“ hotelt bejártunk, csak a „Comordiá“-ban nem voltunk. Egy másodrendű német szálloda.

A becsületes hamál roszul értve a megbizást, és gondolván, hogy a „nemce eizár“ (német császár) kíséretbeli ember bizonynyal német fogadóba száll, oda vitte a bagázsát, s ott hagyta. . . Mais c' est trop bête! — No de csak hogy megvan! — Garçon még egy St. Juliennet!

X.

(Konstantinápoly. A bazárok.)

A bazár, törökül Bezesztan, mi annyit tesz vászoncsarnok, vagy vászontár, tulajdonkép nem egyéb, mint a párisi halles centrales, vagy a Németországban is mind több-több nagy városban berendezett vásári csarnokok, Markt-Halle, hol fedél alatt, az időjárás viszontagságai ellen védve — mintegy központosítvák a kereskedelmi forgalom összes tárgyai.

A bazár kelet találmánya s idősebb az európai civilisációnál. Hogy áruikat biztosságba helyezzék a kereskedők — raktáraikat együvé építették, kőfállal kerítették be, s éjjelre kapukkal zárták el. Ez a bazár eszméje.

A hajdani Konstantinápolyban is léteztek bazárok; s azokról csakoly lelkesedéssel s csodálkozással szólnak az egykoru írók, mint a mily elragadtatással szól és ír ma minden turista Stambul bazárjáról.

Átalán a középkorban is a nagy kereskedelmi központokon messze nyugat s éjszak felé is el-
lehettek terjedve, mert más európai városokban is
találhatók, nagyobb kisebb régi bazárok; s név-
szerint ki a Krakóban létezőt, melynek Tu-
chenica, (posztó-tár) a neve, látta, annak megkö-
zelítő fogalma van Stambul Bezesztanjáról is, leg-
alább a mi az épület alakját illeti. — A krakói
ugyan most már csak zsidóvásár, és keleti typusa
csak ennyire terjed.

Nagyságra nézve természetesen Konstantiná-
poly tultesz valamennyin; még a kairói is alig ve-
télkedhetik vele. Egész várost képez az, melynek
keskenyebb szélesebb utcái vannak. Az utcák be-
tetőzöttek, de csak annyira, hogy fölülről elég vi-
lágosság hasson be. A házak földszintiek s csupa
boltokból állanak, melyeknek kirakatai többnyire
igen szegényesek, de tartalmuk annál gazdagabb;
ugy, hogy gyakran olyan bolt, melynek kirakata
után alig sejti az idegen, hogy mi lehet benne,
százezerre menő értéket rejt ékszerekben, szöve-
tekben, fegyverekben sat. Európában ellenkező
a divat; a kereskedő árucikkeinek javát ablak-ki-
rakatába teszi; némelyiknek egyebe sincs, mint ami
Auslagjában látható. — A bezesztan a Szeraszkir
toronyhoz közel fekszik, kívülről több mecset ol-
dalfalá környezi; különben kőfal keríti körül, sok
kapuval, miket est felé 5 óra tájban bezárnak, s
csak a reggeli órákban nyitnak meg. Építészeti ér-
dek, vagy műszépség által épen nem tűnik ki a

bazár; csak a kereskedelem céljaira számított s itt-ott elég piszkos, s sáros. A török is realista a hol annak kell lennie.

Mínt hogy azonban a bezesztán egész kis város, mint mondám, és az Európa és Ázsia közti kereskedelem keresztutjában a központot képezi, hol áruik találkoznak: képzelhetni annak gyakorlati becsét, képzelhetni az itt fölhalmozott kincsek milliárdnyi értékét.

A bazár árukszerint osztályozott. Minden áruk külön utcákban keresendők. Menjünk oda, hol a fegyvereket árulják. Az utcák elég sötétek; annál nehezebb megismerni az igazi árut az utánzottól. Perzsa, török, damascen kardok, bárdok, régi fegyverek, keleti specialitások, ékes kirakatu mozaik s elefántesont pisztolyok, hanzsárok, lándzsák, többnyire üveges szekrényekben. Az egész úgy néz ki, mint valami Raritäten-Cabinet, vagy muzeumi gyűjtemény. — A fegyverbazárt természetesen a gazdag angol turisták, s általán a főrangú európai utazók leginkább látogatják. A kereskedők itt többnyire törökök s igen gazdagok.

Amott a cipészek osztálya. A kék, sárga, vörös kordován vagy szattyán bőrből varrott, arany vagy ezüst himzetű puha babus (hegyes orru papucs) mely ismeretes török specialitás, nem absorbeálja a töröknek e mesterségben levő művészi tehetségét, mert általán a törökök kitűnő cipészek; s munkáik, miket a kirakatokban is látni, csín, forma, szép varrás tekintetében kiállják a versenyt

a legfinomabb párisi árukkal. Mellékesen megjegyvezve: a magyar és török közti rokonságra mutató vonás az is, hogy e két büszke harcias nép, mely a polgári kézművészet iránt oly csekély hajlammal bír, épen ezen piszkos mesterség iránt tanusít előszeretetet. A magyarországi csizmadiák 999 ezredrésze bizonyosan magyar.

Egy másik utcában ládákat készítenek cédrus fából, s azokat zöldre festik, néhány virággal közben; emlékeztetnek a mi népünk tulipános faládáira. Ezek azonban rendesen nem a házi szükségnek szolgálnak, hanem a török kincseit, értékes tárgyait azokban szokta — a mecsetekben letenni őrizet végett. A legközelebbi utcákban rézművesek, bádogosok, lakatosok. A rézművesek és bádogosok igen szép munkákat végeznek; egy daraból vert műveik, táljaik, csészéik, medencéik, mind alak, mind soliditás tekintetében kitünőek. Azután jönnek az arany- és ezüst-művesek tárházai, mik kivált ékkövekben és ószerű kuriosumokban sok értékeset tartalmaznak; de jelenkori műveiknek többnyire csak az ad becset, hogy épen keletiek; mert a velencei, párisi, bécsi aranyműveseken túl nem tesznek. — Az ily képzeleti értékű keleti tárgyak közt némely meglepő olcsó. Így előttem vett egy olasz urhölgy aranyozott s finomul dolgozott övet, s két hozzávaló két ujnyi széles karperecet, — mindössze egy napoleonért; bármi gyenge legyen is rajta az aranyozás, ezen árért fölötte olcsó. Az igaz, hogy három napoleonra tartotta, de az

minden keleti bazárban így szokás; rendesen legalább felét a követelt árnak le lehet alkudni.

A bazár másik részén megállunk egy jelentéktelen bolt előtt; vezetők azt mondja, itt kitűnő perzsiai szőnyegek vagy asztalterítők kaphatók. A kereskedő valódi török; boltja ajtajában keresztbe vett lábain guggol, nyugodtan sziva csibukját; s egyáltalán nem törődnek velünk, ha vezetők nem mondaná neki, hogy vásárolni akarunk tőle. Ekkor lassan fölkel csibukját le sem téve, s jobbjával méltóságosan üdvözölvén, int, hogy kövessük. Egy szűk udvarba jövünk, hol, úgy látszik, többféle áruraktárak léteznek. Zsámolyt, csibukot, nargillét, fekete kávéhoznak: s mikor kényelmesen ülünk, a török is kihordatott boltjából egy rakás holmit, s a pompás szőnyegetek kiterített egymásra előttünk. Az alkut vezetők viszi, mint tolmács, okosan vásárlunk-e? s nem fogunk-e megcsaladni, az attól függ, hogy tolmácsunk becsületes ember-e és ért-e a dologhoz? Az első eset nagy szerencse, mert az ex professo kalauzok, a hotelek bizományosai, s e féle emberek többnyire illő jutalékot kapnak a kereskedőtől; tehát az ő érdekek, hogy a vevő minél jobban lefőzöttessék. Ezért nehéz idegennek a keleten vásárolni. Még a törökke csak könnyű boldogulni; ez ritkán csigázza túl az árakat, mert nem szeret hosszan alkudni; ha keveset igérsz, nem nógat, nem unszol tőle elmehetsz Isten hírével. Az, hogy kávéval, s csibukkal jöltartott, legkevesbé sem akart pressio

lenni. Hanem a görög és az örmény már orrod hegyéről kiszámítja, miféle ember vagy, s hány bőrt lehet lehuzni rólad.

A selyem-bazár kizárólag az örmények kezében van. De úgy hiszem, csak könnyű színes selymeket, melyen keleten divatoznak, lehet előnnyel itt vásárolni.

A dohány-bazárt messze terjedő illata után könnyű megtalálni. A boltok szélét elfoglaló asztalokon, levelekben csomagolt, vagy finoman vágott dohánynemek nagy halmai fekszenek; a sötét barnától a világos sárga színig minden árnyalatu. A török dohány e növény poézise. Kezed alatt puha, mint a hó; szálai finomak, mint a selyem-szövet fonalai; színe hol vörös, hol sárga, de mindig aranyszín; vagy barna, mely oly szép, hogy szöveteken utánozni nem tudják, illata tútesz minden virág illatán. Csodálatos növény, melyet jól esik nem csak füstölni, szívni, hanem élvezet látni, tapogatni, szagolni; szeretnéd megenni; de ezt már még sem teszed, hanem rágyujtasz, és alig szírpantál egy-kettőt, sajátos kéjérzet hatalmasodik el testeden, valami kellemes bágyadtság, melynek uralma alatt cselekedni, de gondolkodni is tunya vagy, hanem oly nyugalommal engeded át magadat kellemes képzeleteknek, mintha semmi bajod vagy dolgod sem volna a világon. Nem is illő a a török pipához bármit is dolgozni; még ujságot sem lehet olvasni, mert azt egy kézben el nem tarthatod, de másik kezed egészen a csibuké. Az

a valódi dohányzás, úgy mint a török gyakorolja. Ülni az árnyékban, s nem gondolva semmire, játszani a füsttel.

A dohányárus maga jó példával megy előre. Egész nap kezében a csibuk. Azonban nem oly könnyü dolog az : török dohányt vásárolni. Ha a dohány finomra vágott, illata jó, színe szép, — még mindig nem következik, hogy jó dohány, vagy, hogy neked izleni fog ; talán nagyon gyenge, édeses, asszonyos dohány ; talán tulságosan narkotikus, úgyhogy már fél pipától elszédülsz ; talán illata mesterkélt, talán mézes, avagy ópium és hacsis van belevegyítve, hogy hiányzó erejét bóditással pótolja. Legjobb azt levelekben venni, s szemed előtt megvágatni ; pár pere alatt megvágna egy okkát ($2\frac{1}{4}$ font), de ezt is csak az teheti, ki a dohányt leveléről ismeri. — Ehez járul, hogy újabb időben, a vagyonosodás s közlekedés terjedésével, de kivált, a krimi háboru óta nagyon elterjedt a török dohány fogyasztása Európában ; ennek következtében felszökött az ára ; és a legfinomabb fajok tenyésztését nem lehetvén határtalanul kiterjeszteni, annak tömege már a gourmandok sokaságának nem elégséges. Mindezeknél fogva utitársaim mindenike, ki török dohányt vásárolt, s okkájáért másfél vagy két napoleont fizetett, körülbelül azon tapasztalati eredményre jött, hogy nem érte célját, mert ugyan azon áron, vagy is nyolcz forinttal számítva fontját, a specialitáten trafikban legalább is ép oly finom dohányt kapni. (Remélem,

hogy ezen vallomásom, mint „réclame“ a királyi monopolium dohányja mellett, — a mi pénzügyminiszterünk által illőleg fog megjutalmaztatni.)

Érdekes a fűszerek s illatárak bazárja (Mizs-Csarzsi, vagy is Egyiptomi piac), az Egyiptomból, Perzsiából s Indiából került festékfák, indigo, aloé ambrahnövények, borsok, fűszerek, balzsamok, és a mindennél hiresebb rózsaoaj itt keresendők. Ez utóbbinak becsére sehogy sem tudtam rájönni, bár mennyire magasztaltatni hallám is; van valami savanyu avas szaga, melynek finomságát én legalább nem tudtam méltányolni. Sokkal drágábban árulták a legfinomabb európai párfumenél.

A bazár nagy részében európai gyártmányok halmozvák föl; sok silány portéka, sok jó is; de mind keleti izléshez alkalmazott; úgyhogy a ki nem tudja, azon hiszemben, hogy keleti emléket vásárol magának — vesz itt vagy Kairóban, Szászországban szótt gyapjukendőt, cseh porcellán török csészét, Schweitzban gyártott selyemkendőt, s így tovább

Szóval: jól tájékozottnak kell lennie, hogy e bazárookban okosan vásároljon az ember.

Könnyű elképzelni, hogy egyszer kétszer pár órára látogatni meg a bazárt a turistának elegendő lehet ugyan, hogy arról általános fogalmat képezzen magának: de kinek ideje van, az a mulatság és tanulmány kifogyhatlan anyagára fog itt találni, minél gyakrabban jó ide. Egy világ-ipartárlat az; csak a gőzgépek hiányoznak; de azokat

bőven pótolja az ethnographiai, a népísmei slélektani studiumokra hálás tárgyul szolgáló embertömeg, mely itt gyalog, kocsin, lóháton, számaron, a legtarkább öltözetekben jár, kél, fut, vagy árukat forgat és alkudozik; vagy egymás hátára pakol és tolong; azt hinnéd, a farsang utolsó napja van, és a világ valamennyi nemzeteinek képviselői járnak szemed előtt a bolondját.

A bazárhoz van építve számos K h a n, vagyis a rakodó tárházak, bizományi raktárak. Ezek a föllerakodásra alkalmas nagy udvarral birnak, melyben igen érdekes tevékenység uralkodik, mert innen indíttatnak a világ minden részéből érkezett sok millió értékű áruk kelet legtávolabb vidékeibe. Építési eredetiségre nézve azonban sokkal érdekesebbeket láthatni Kairóban. Ezért is majd csak ott szólandok rólok.

* * *

Nov. 2-kán értesültem a triesti Lloyd hivatalában, hogy délután 5 órakor indul a „Pluto“ Szmirnába.

Mellékesen megjegyezve, alig létezik Konstantinápolyban intézet, mely oly ismeretes volna, mint a trieszti Lloyd. Akármerre bárkit kérdeztem, örököt, vagy európaít az utcákon, merre van a Lloyd Austriaco, vagy „nemce vapór“? majd mindenik el tudott igazítani. A trieszti Lloyd tekintélye és hitele itt, és mint később tapasztaltam, egész

keleten olyan, mint a mi Duna-gőzhajó-társaságunké az al-dunai országokban.

A kellő időben tehát a „Plutóra“ szálltam, s pontban háromkor fölemeltettek a horgonyok, gőzölgött a kémény, nagyot sivitott a katlan szellentüje, a kerekek könnyedén játszani kezdének a habokkal, s megindultunk.

Oh, ha lehetett volna még egyszer egy pillanatban összefoglalni, vagy lelkem mélyébe ölelni e képet!

De a hajó gyorsan haladt; a régi Szerail csucsán nagyhamar kifordult a márvány-tengerre, mely hirtelen szélesedik ki; jobbra még a borzalmas hirü héttorony, rombadőlő falaival, s kapuival uszik el szemeink előtt: de balról a regényes Prinkipo-szigetek, miket nem volt időnk meglátogatni, mert ez egy-két napba kerülő kirándulás, most is csak a távolból tetszelegnek velünk; sejtetve inkább, mintsem mutatva kecséiket, vörös szikláikat, s viola szint játszó ligeteiket, melyeknek árnyában a szédítő magasban néhány zárda áll, s abban nem mint illenék megtört szívü érzékeny ember, hanem tudatlan barátok lakhelyei.

Erős éjszaki szél hajtott előre; vissza esengően hasztalan fordítók szemeinket a sajnos oly korán elhagyott tündérkép felé; a Bosporus eltü nedezett szem elől; az est homálya is elfátyolozta magaslatait, azután sötét lön; lelkemben is sötét; mert elgondoltam, hogy Konstantinápolyt láttam is, nem is. Például nem láttam vízvezetést, melynek

óriási boltozatai egész városrészek házai felett nyulnak el; nem a földalatti Konstantinápolyt, t. i. mésés cisternáit, (vizmedencéit) melyek a város alatt oszlopokon nyugvó egész várost képeznek. — Nem voltunk az édes vizeknél; és a mi fő: nem éltünk, csak nyargalóztunk Konstantinápolyban.

Pedig a konstantinápolyi élet kellemes. Az egész világ legmiveltebb osztályai fordulnak itt meg, mint touristák; minden hatalmasság nagy számu követségi személyzet, s kiváló képzettségü követ által van itt képviselve; ezek képezik központját a mivelt társaságnak; és e követségek védszárnyai alatt kellemes honosság s biztosság érzetével él itt az európai. A hotelek az olaszországiakhoz hasonlítanak; többnyire jók, s a ki nem akar pazarolni, annak elég olesók is. Egy ismeröm a „hotel d'Angleterreben“ egy szobáért s napi eltartásért nyolevanöt frankot fizetett naponkint, az igaz. Ellenben a hotel de Luxembourgban ketten egy a Pera főutcájára nyuló első emeleti tágas szobában lévén, lakásért és eltartásért fizetett naponkint minden személy tizenkét frankot; és ezért kaptak reggel kávét vagy theát, később villás reggelit, mely beillett ebédnek; este nagy ebédet, borral kávéval; a napközben vett sorbettet, limonadét nem is számították külön, szóval mindennel, a mi egy pesti hotelbeu legalább husz forintba kerülne.

Lehet tehát Konstantinápolyban olesón és élvezetesen élni.

És Konstantinápoly hozzánk ma már csak

macskaugrás. A gőzhajó-társaság kényelmes hajóiról, Rustesukban vasutra, onnan hat óra alatt Várnára, — Várnán ismét a trieszti Lloyd kényelmes hajóira szállva, negyedfél nap alatt Pestről a legnagyobb kényelemmel Konstantinápolyba érünk. És még is oly kevesen jövünk ide. Ez éppen tőlünk magyaroktól nagy, sőt komolyabb hiba, mint első tekintetre hinnők.

Hanem ki itt nyugodtan s okosan akar élvezni, négy-öt hetet kell legalább is itt töltenie. Tanulmányozni? — azt mondják: itt nincs mit tanulni! Ezt mondják t. i. azok, kik a mai turisták divata szerint az utazás főadatát s célját elértnek hiszik, ha az idegen ország fővárosában pár napra megállnak, s ott a színházakat, muzeumokat, képtárakat benyargalják, s Rauch vagy Thorwaldsen egy egy lovagszobrát, a respektivus uralkodó család valamely mondva csinált nagy férfiát, megbámulták.

De ha már képtár kell: van e a világ valamennyi galeriájában oly művészileg festett tájkép mely csak megközelítené a Bosporus hatását? hisz az magában a képzelhetlen képek egész gyűjteménye.

Kell e gazdagabb, vagy építészeti tekintetben tanulságosabb muzeum, mint mit Konstantinápoly kétezred éves műemlékeiben, romjaiban, vagy ma is tündöklő építményeiben nyújt, miket nem is kell keresned, mert a merre jársz, beléjük kell botlanod!

És végre van e nagyobb szerű színpad mint

e város, — hol a keleti és nyugati, régi és új népek világfelforgató szenvedélyei játszák le magukat évezredek óta; — és a hol százféle nemzet érintkezik, surlódik ma is — egymással élve, kereskedve, lótvá-futva vagy heverve, — kiki sajátos costumeben, különféle szokásaival, szentélyeivel, bohóságaival. Tragédia és komédia, múltban és jelenben, melynek azon kimondhatlan érdekessége s előnye van a színház fölött, hogy nem képzelet, hanem csupa merő eleven élet!

Mennyi tárgy gondolkodásra, szemlélődésre; mulatságnak, elmélkedésnek mennyi új kép, új fogalom! És ha semmi egyéb nem volt volna is, mint csak álmom: mily szép álmom, mily költői félbeszakítása a hétköznapi prózai létnek!

Egy szó mint száz: auf nach Valenzia! MenjeteK Konstantinápolyba!

Mig én így lelkem mélyében bucsuzom Konstantinápolytól, azalatt a „Pluto“ vigan táncol a szélben. Mindenki kabinjének néhány napra lehető kényelmes berendezésével foglalkozik. Azután az ebéd pár órára kellemes társalgásban egyesíti az utazókat; ki szédeleg, az előbb, — a tengeri tánc-hoz szokott később vonul vissza kabinjébe. A hajó csikorog, bömböl, jajgat; a szél üvölt, a hullámok zognak; minden hang keserves! De ki öt-hat napig futott, nézett, lovagolt, fáradott Konstantinápolyban, az bármilyen legyen is lelkiismerete, hamar elalszik; — és így a „Pluton“ is csend lőn nem sokára.

XI.

Konstantinápolyból Szmirnába. A Dardanellák. Sporád szigetek.

Nov. 3-án korán reggel a hajó tetején voltunk; elég jókor, hogy a Dardanellák déli torkolatát még láthassuk. Kopár dombos vidék; itt-ott rongyos helységek, s rozszant erődök.

Ezek közül *K i l i d - B a h r* (= a tenger kulcsa), átellenben *T s a n a k - k a l é z i* (= cseperes telep) mint utolsók említendők.

A Helesponton kijövén, jobbra tágul a láthatár. Az apró 1—4 mtfnyi Sporádi szigetek vesznek körül. Nevöknek megfelelőleg sporadice tünnek föl. *I m b r o*, *S z a m o t h r a k i* és *L e m n o s* usznak a távolban. Mi kis Ázsia partja és *T e n e d o s* szigete között hatolunk előre. Az idő gyönyörű; a tenger csendes és sima; világos kék tükrében azt vélnők, legmélyebb aljáig kell látnunk, oly tiszta; de ellenkezőleg — a kék eget tükrözi az vissza. Maga rejtély marad, mint egy igéző, de szóitalan hölgy.

Az ó klasszikus világ emlékei közé érünk. A vidék nem nagyszerű. Ez apró szigetek, hol mint sziklabércek, hol szelid halmokkal emelkednek ki a tengerből. Magukban bájosak; de csak a törté-

net poezise ád nekik érdeket. Tenedos neve már a trójai háhoruval vau összeszöve. Átellenében fekszik Trója a kis ázsiai parton, a lapályon. Ledölt már a nemes Ilion! romjai is alig láthatók, mégis Homer lelke lengi körül e szelid tájakat és lelkünket. Homeré, a költőé; mert a mi e trójai történeteket illeti, aligha nem a költőt illeti abban az orosz-lányrész? A történet a ferdítések és hazudságok hagyománya, de a mit a valódi költészet teremt, az valósult, s az él.

Trója és a Danaok hősei különbek voltak e Krivoscia és Pobori mai hőseinél? Aligha. És mi kell ahoz, hogy néhány évtized vagy század múlva ezek oly hősökké legyenek, mint Hektor és Achilles? Semmi egyéb, minthogy találkozzék egy hóbortos ember, ki a Boccában történt baromiségeket, lelkesült fantasiájával hős tényeknek képzelje, s e felfogásának megfelelőleg gyönyörű versekbe foglalja.

A régi Tróját talán csak mythosnak tartod nyájias olvasóm? Nemde könnyű azt mondani, — hogy hajdani helyén ma azon cserfaerdő áll, melyet a hajóról is látni. Azonban tény az, hogy Trója ugynevezett régi kikötőjében számtalan oszlop hever; a tengertől pár ezer lépésnyire nagy terjedelmű romok halmozvák, néhány szép bolt-iv, közöttük kővel kirakott nagy udvar látható; — mint mondatik, ez volt Priamos palotája. A közel kőbányában is roppant oszlopok hevernek. E sze-

rint Trója a Hellaséval analog magas műveltség fokán állhatott.

De hajónk kegyetlenül röpül el a szenthelyek mellett.

Ismét silány helységek, erődök, szélmalmok világító tornyok követik egymást az Ázsiai parton. Nyomorult élet lehet! A török elem itt süllyedésben van; a hol minarettjük bedől, többé föl nem épül. A hegyek kopárok. Más tenyészet lehetett rajtuk Homer idejében! Az erdők elpusztulván, e vidék több soha sem lesz lakhatóvá. Világtörténeti szerepe lejárt.

A mint Mitilene vagy Lesbosz szigete felötlik, megváltozik a láthatár. A hegység szebb, a tenyészet mind bujább lesz. Bájos helységek lepik el a partot, szép tiszta házakkal, zöldellő kertekkel. Mintha csak a Como taván volnánk. A sziget az ázsiai parttól alig két mértföldnyire fekszik. Hossza 8, széle 4—5 mfd. Igen termékeny földje, s a vihar elől biztosító számos jó kikötője van. Mindamellett azt mondják, hogy a szabadsági háboruk óta elszegényedett e nép. Ezt nehéz érteni, látva, hogy a hegyek alját szőlők és olajfák, tetejét fenyőfák lepik el, égalja kedvező. De ha jelene silány, multja érdekes; itt születtek többi közt Theophrastus, a philosoph. Alkaeus a költő, s a szerencsétlen Sapho! A távolban a 3000 lábnyi Olymp csucsá néz ki a hegylánc mögül. A tenger élénkül; a hegyek erdőkkel, a partok csinos lakokkal lepvék el. Az olajfák, az oleander, mirtus, s

ezer illatos fű, bokor és virág tarkázzák a halmokat, s sensitivebb egyének bűbajos illatukat vélik érezni. Egy lepke röpül hajónkra, — nov. 3-kán — Mitilene városához értünk. Előbb meglehetősen karban levő s nagy terjedelmű erőd mellett megyünk el, melynek rovátkái közül ágyuk néznek ki; a várban őrsereg tanyáz. Mert a szellemvilágban e vidék már Görögország ugyan, de tetteleg a török birodalomhoz tartozik. Egy kis fordulat után elterül előttünk a Mitilenei bájós öböl, és a város, számos nagy, és merőben szép tiszta, kőből épült házakkal, — kertekkel, nyaralókkal, egész a hegyek tetejéig; jobbra a vár mögött egy ősrégi vízvezeték hatalmas romjainak négy boltozata. Hegyek, erdők, a tenger és az ég színezete hasonlíthatlan.

Kissé távolabb ismét fantasticus alaku sziklaszigetek usznak; talán Chios, Samos vagy Patmoss Lero mind csupa merő, terméketlen, de a szemnek költőileg szép sziklaszigetek; közöttük mint csendes tón, szemünk előtt a legszebb, lelkünkben a legderültebb képekkel haladunk előre. Elhagyva Mitilene szigetét jobbra fordulunk; fehér és vörös sziklapartok, zöld hegyek s világos ég tükröződnek a sötétkék habokban; míg a nap utolsó sugarai bearanyozzák az ormok csucsait, kék pára fátyolozza el a hegyeket.

XII.

(Tengeren.)

Soha sem gondoltam volna, hogy ily élvezet a tengeren utazni. Igaz hogy a vidék bájteljes, az idő gyönyörű és meleg, az ég derült, a tenger a szigetek között csendes.

De utazásunk élvezetessége nagy részt kedvező körülményeknek, s különösen a hajón kényelmes elhelyezésünknek, és mindenek fölött az ott talált kellemes társaságnak is volt tulajdonítandó.

A triesti Lloyd hajói átalán külsin, sőt pompa, és kényelem tekintetében a legtulzottabb igényeket is a lehetőség határáig kielégítik. Ha leírom azt, melyen megyünk, valamennyit leirtam.

A „Pluto“ körülbelől még egyszer oly nagy, mint a legnagyobb dunai gőzös. Ez is két kerékre jár és csak egy kéménye van. Oldalai vaslemezek. Tetején három árbocz; oldalára hat mentőcsónak van felfüggesztve. A csucsán a második hely, alatta elég tág közös kajutte-el, melynek ülő s fekhelyei fekete bőrrel vonják be; butorai fényezettek; az egész igen tisztességes. A harmadik helyen utazók, a második helynek födelén maradnak; s nem rosszul utaznak, hely levén elég, ha eső nem esik. A hajó közepét természetesen a gép foglalja el, a körül pedig a hajóstisztek kabinjei, a konyhák,

éléskamarák, jégmedenczék, fürdő, dohányzó kabinet stb.

Innen néhány lépcsőn föl menve az első helyre érünk, a mely minden pogyásztól mentten, teljesen az utazók számára van föntartva.

Mindjárt elején egy gömbölyü üvegpavillon áll, melyből az ajtó levezet az ebédlőbe, s közös társalgási terembe. E terem oldalain nyílnak az ajtók az egyes kabinekbe. A kisebb kabinek két, a nagyobbak 3—4 ágyra rendezettek. A pavillonban köröskörül ülő helyek vannak; zivatar idejében az utolsó menhelye az erőseknek, midőn a gyengék már visszavonultak a nyilvánosság szinpadáról.

Az első hely közepén hosszú üvegszekrény alakjában emelkednek ki a cajutte ablakai, mik, mint általában minden ajtó is, úgy építvék, hogy ha hullám átsap a hajón, be ne hathasson.

Ezen első hely általában, de kivált a közös salon, valódi eleganciával, sőt pazarul van felszerelve; izlésteljesen festve, aranyozva, függönyökkel, szőnyegekkel ellátva. A cabine természetszerint szűk hely ugyan; de a comfort lehetőségig meg van benne; jó ágy, praktikus mozdószerkek; gyertyatartók, s egyéb eszközök; ügyesen leszögezve, beillesztve vagy akasztva — úgy hogy bármennyire hányja a vihar a hajót, fel nem fordulhat sem a pohár, sem a tál, sem a gyertya; hanem csak táncol vagy is ide oda himbálózik; mellékesen megjegyezve ez az, minek láttára azonnal megbetegszik, a ki először látja.

Nekem magamnak volt cabinem, a hajón levő társaság alig állván huszonnégy tagból, a tengerésztisztekkel együtt. Jobbára a triesti Lloyd igazgatósága volt, mely a társulat érdekében szintén a suez-i csatorna megnyitásához indult. A két idősebb báró Morpurgo, egyik a trieszti Lloyd igazgatóságának, másik a trieszti kereskedelmi kamarának elnöke; Hagenauer igazgató; ennek neje, s szellemdus huga, egy igen érdekes, hölgy, ki alapos és tudományos ismeretekkel birt, pedanteria nélkül, fesztelen viselettel — emancipacionális izetlenség nélkül; férfias ész, női kedélylyel, s gyengédséggel; ily nők felette ritkák. Radonetz ezredes, a szerencsétlen Miksa császár volt adjutánsa, s legmeghittebb embereinek egyike; ki igen sok megható s nagy érdekü, de még most diskretio tárgyát képező történeti részleteket volt szives nekem elbeszélni. Továbbá ugyanennek szivélyes neje. A fiatal báró Morpúrgo, igazi olasz kedélyü derült férfi, ki a társaság kellemes maitre de plaisirje-képen a játszó- vagy ének-parthiekat rendezte, a Lloyd társulat kereskedelmi igazgatója, a szakában kitünő Bordini, és főügynöke Nikolaevics, ez utóbbi sokat utazott, sokoldalú miveltségü horvát hazánkfia, kivel néha a politika tengerére is kimerészkedtünk, de rövid vihar után rendesen együtt kötöttünk ki az öbölben, minthogy ő is észszel, szivvel a kiegyezés alapján áll. Továbbá sgre Coglievina, az „Osservatore Triestino“ szerkesztője, ki a halottakat is föltámasztó beszélő-

tehetségében fáradhatlan volt. Végére hagytam Wiener Vilmost, a „Neues Fremdenblatt“ kiadó szerkesztőjét; ki mindig komoly képpel élceskedik, szeretetreméltó társalgó, ki folyvást félt a tengeri betegségtől, s még sem kapta meg; és a ki nemcsak a legszellemesebb tárcairók egyikeül elismert, hanem egyuttal a keletről a legszorgalmasabb hírlapi levelező is volt, mert hisz a maga lapjába irt.

Könnyen megfogható, hogy e kellemes mivelt társaságban, azonfölül még többnyire kedvező időjárás mellett, kilenc napi együtt utazásunk a kellemes órák szakadatlan láncolatát képezé. E hízogató s dicsérő visszaemlékezést pedig annál elfogulatlanabbul jegyezhetem itt fel, mert a nevezettek egyetlen egyike sem oly szerencsés, hogy e sorokat valaha olvashassa.

A napirend a „Pluton“ a kellemes semmittevés ügyes változata vala. Reggel korán a földéltzetre siettünk, hogy a tengeren kelő nap pompás jelenetét el ne mulasztjuk. Azután egy kis tea vagy kávé, hogy legyen mire a fölséges csibukot következőzni hagyni. Ez alatt valami kis olvasmány, Egyiptomról. Azután a tenger habjaiba merülünk ellenállhatlan vonzalommal; de csak szemekkel. Csodáljuk gyönyörű színének sokféle változatait, végtelen láthatárát; ah, még ezek a tengeren élt mézes hetek voltak; később megtanultuk gyűlölni és utálni.

Tíz óra tájban villás reggeli, melynek finomsága a gourmandt, ereje a tengerészt kielégité.

Azután a földélen egy kis whist, jarolás, shack, vagy tarok; közbe egy-egy szép pontnak, valamely szigetnek, avagy közelgő hajónak szemlélése; aztán kis comitékban, vagy a plenumban társalgás, politikai, irodalmi, színházi, philosophiai, zenekritikai eszmeröppentyüzés; közbe a pincér cognaccal kínál, vagy anisettel; fölváltva fölalá sétálunk, kiki tekintve a vidékre, vagy végtelen vitzükörre; távol szereteinkre gondolunk: „bárha ez, vagy az itt lehetne;“ elmélázunk, s elfáradunk; a nap nagyszerűn hal meg szemünk előtt, s véres hullája elmerül. Pár pillanat múlva sötét lesz. Ekkor megcsendül a harangszó, — es ist der Moment, wo der Moment zum „Momá“ wird,“ mint Nestroy mondaná; más szóval: tálalnak! Mindenki siet az ebédlőbe; s elfoglalja rendes helyét, egy nap mint más nap.

Csaknem éjfélig a hajó földelén időzünk, egyetlen kabátban, oly szelid már az égalj.

Ezt nevezem utazásnak.

* * *

November 4-ikén a szmirnai öbölben ébredtünk föl, melyhez még az éjjel értünk, és minthogy kikötője teljesen biztos, be is mentünk.

Konstantinápoly minden fáradalmaival érezvén lábaimban, semmi kedvem sem volt fölkelni; de utitársaim fölzavartak. Tervünk volt Ephesus romjait meglátogatni. A terv mellett a szellemdus és Hellas emlékeiért lelkesülő H... kisasszony viaskodott, s a férfiak is el voltak szánva udvari-

ságból megcsodálni azon alaktalan romokat, s érdektelen lapályt, hol hajdan Ephesus állt vala. — Szerencsére kisült, hogy a vasut, igen a vasut! mert innen vasut vonul A i d é n-ig, mindössze 6 $\frac{1}{2}$ órányi távolba — és nem tovább, — hogy a vasut csak holnap reggel hozhatna vissza. Az éjt ki tudja, mily zugokban kell vala töltenünk; és e gondolat legyőzte a lelkesedést, és Smyrnában maradtunk.

Nem volt okunk megbánni. S m y r n a közel 180 ezer lélektől lakott, igen érdekes város; török, görög, örmény, frank (mindennemű európai) és zsidó lakosai külön városrészekben laknak, melyek saját nemzeti jellegökkel birnak.

A lakosoknak fele török, azért nevezik őket Smyrnát Isaim giaurnak, hitetlennek. A terjedelmes öböl, melyet félkörben átkarol, mögötte a P a g o s hegyével, és azon egy óriási vár romjaival, hullámszerű hegylánczolatával, melyből a Due fratelli cukorsüveg alakú csucsai emelkednek ki, s késő tavaszig hóval fődvék: ritka szép látmány a hajó tetejéről.

Még sokkal bájosabb a kép a Pagos tetejéről, melyre legelőbb is fölmásztunk. Mint már mondám — keleten az építészet emlékeit nem századok, hanem évezredek szerint számítjuk. Így a Pagos tetejét elfoglaló vár terjedelmes romjai is a joniai korszakig vitetnek vissza. Már akkor nemes épületek álltak tetején, Zeus temploma, s egy görög színház. Azután Nagy Sándor tábornokai

egyike építé már a romokból föl a várat; a középkorban a genuaiak birták s ujiták meg azt; s hajdani nagyszerűségét jelzi ma is egy mecset alakú templomrom, hol állítólag Polycarp szenvedett vértanu-halált; jelzik számos tornyainak s földalatti boltjainak s cisternáinak óriási arányai. A hegy tezejéről a tulsó oldalon látni ismét ezeréves vízvezeték romjait, a Kisázsia belsejébe vezető utakat, s bájos völgyeket, mikben Budsa, Budua és a Cordilion (mely a szentföldről itt átvonult oroszlánszivi Rikárdtól ered) nevű falukat, gyönyörű nyaralókkal, s buja kertekkel, hol az európai consulok, s a Smyrna beau monde-ja szokta tölteni a nyarat. A hegység alig magasabb a visegrad-esztergomi hegyeknél; de tenyészete, s kivált napnyugatkor esődás coloritje, a tengerre való kilátással, és a multak regényes emlékeinek a lélekre gyakorolt benyomásával — elbűvölő hatást teszen.

A terjedelmes öböl érthetővé teszi, hogy Szmyrna évezredek óta fontos kereskedelmi pont volt. Ausztriai, orosz, görög, angol, francia gőzösök, mint a kelet-nyugati kereskedelem közvetítői fordulnak meg Smyrnában; Smyrna képezi átmeneti raktárát mindazon nyers termékeknek és gyártmányoknak, melyek Kis-Ázsia belsejéből, Szyriából, Örményország, az Eufrat és Tigris vidékeiről Európába, s melyek innen amoda vitetnek. Terjedelmes bazárjai nem oly gazdagok, mint Konstantinápolyban; de érdekesek. Smyrnai és perzsa szőnyeget, s né-

mely selyem gyártmányokat itt olcsóbban vásárolhatni mint ott.

A zaj és tolongás bázárjaiban nem hasonlítható a stambuli bazárokéhoz, de egy sajátos jellemmel bírnak; megszámlálhatlan tevék karavánjai vonulnak rajtuk köröszül, csaknem szakadatlanul. Innen indulnak Kis-Ázsia belsejébe, s onnan ide jönnek vissza. Itt láttuk először a tevét, a puszták hajóját. Pupos hátával teherhordásra született szomorú állat. Okos, ha akar; de makacs is, veszekedő s boszúálló. Ha lefeküdt, helyesebben letérdelt négy lábára, s a málhák egész tornyát rakták a hátára, siralmas és mérges bögéssel jelzi, hogy keletlenül kel föl, ha megindítják. Hosszu köteleken egymáshoz kötve egyik a másik után megyen; elől mindig a szamár, rajta a karaván vezetője; az utolsónak nyakában nagy kolomp, mely jelezze, hogy nem veszett el utközben egy is; a vezetőn kívül egy sereghajtó kíséri a karavánt, ki az utolsó teve farkába kapaszkodik. Különösen festői e karavánok látása a Homer megénekelte Melosz patakon átvezető hídról; vagy a vasúti indóháznál, hol ezrenként tanyáznak. — A vidék termékeny; fügéje, szőlője, gesztenyéje a legédesebb. Selyem- s szőnyeggyárai híresek. Középületei közül említést érdemel az örmény-templom, kék márvány-oszlopaival. — A keresztényváros kövezete körülbelől nem rosszabb, mint ős Buda külvárosaiban. Házai tiszták; rendszerint emeletesek, csak egy család által lakottak; udvaraik, bármi nagyok vagy kicsinyek, valóságos

kertek, szökőkutakkal, illatos virágokkal, oleander-, citrom-, narancs-fákkal, vagy legalább folyondárok által teljesen betetőzöttek. Építészetek hasonlít a régi görög házakhoz. Minden házban csak egy család lakik, mely az utcával keveset törődik; a hőség elől lehetőleg elbujik, s így több gondot fordít háza bensejére, udvarára, hogy az jó árnyékos legyen, s kútjára, hogy bő vize legyen. Az égalj az, mely az emberek szokásai s életmódja felett határoz.

Éjjel nagyszerű vihar volt, s égi háboru, vilámlás, menydörgés, mely vagy egy órán át tartott. De hajónk nyugodtan türte erős horgonyain, a biztos csendes öbölben.

XIII.

Tengeri betegség. Görögország. Az új Athén.

Szmirnából 6-ikán korán reggel indultunk el. Alig hagytuk el a csendes szmirnai öbölt s fordultunk ki a fekete csúcsnál (Karaburnu) a szabad tengerre, erős szél és eső fogott körül. Mi e féle durva fogadtatáshoz nem is szoktunk eddig, s mint a sors által elkényeztetettek nem is fejtettünk ki valami nagy ellenállási erélyt. A már leirtam üveg pavillonban az urak szundikáltak, a fiatalabbak hosszú képeket csináltak; a nők láthatók nem voltak; a férfiak egymásután komoly arccal visszavonultak. Én mint ujonc tengerész azt

hivém, ennek így kell lenni; és magam is leindultam cabinembe.

Alig érkeztem le, már nem volt annyi erőm hogy pongyolára vetkezzem, öltözve elvágтам magam ágyamon; iszonyú émelygés, főfájás fogott el, minőre csak jurista koromból emlékezem, midőn először ittam pezsgőt, természetesen magyart. Ezután következett az, mitől minden ember leginkább fél, ámbár utánna rendszeren enyhül.

A szél üvültött, a hajó recsegett, s olyanokat gördült jobbra balra, hogy majd kiröpültem keskeny ágyamból. Azt hívém komoly viharban vagyunk. Pedig mily csekély volt ez azon viharokhoz képest, miket később átélünk! Csakhogy a képzelődés nem csekélyebb baj a valónál. Nem voltam képes fölkelni; de álom sem jött szemeimre. Egész nap félszunyadtan szenvedtem testileg, még inkább lelkileg. „Ugy kell! minek is jöttem ide,“ „korholám magamat.“ Mi célom volt e nagy uttal? Hiszen őszintén szólva nem is érdekelt engem se Konstantinápoly, se Egyptom, én nem vagyok tudós orientalista, nem is akarok lenni! És ha Athent, Egyptomot, Cairót s a gulákat láttam is, mi hasznom lesz belőle? Jobb, okosabb, vagy gazdagabb fogok e lenni ez után? . . Semmi egyéb, csak a hiúság birt rá, hogy ezen utra vállalkozzam.“

Ilyen gondolatokkal gyötörtem magamat. Közben közben ismét voltak józan pillanataim, ha saját állapotom fölött objective elmélkedtem, s azzal vigasztaltam magam, hogy azt majd leírom úti emlékeimben.

Este felé lehetett midőn elaludtam, 7-ikén korán reggel hajónk a Piraeusban kötött ki.

A Piraeus vasuton negyedóránira van Athentől. Ennek mintegy külvárosa; és több természetes életképességgel bir Athennél, mert közvetlen a tengernél fekszik s jó kikötője van; néhány rongyos kunyhóból állt 1830 -ig; ma csinos kereskedelmi város vagy hatezer lakossal; e szerint azon negyven év óta, mióta Görögország szabadnak mondható, aránylag jobban fejlődött s terjedt Athennél.

A Piraeus fekvése bájos; két oldalról hegyek környezik; kelet felé az ütközetéről híres Salamis, nyugat felé vagy félmérföldnyi távolban emelkedik föl az Atropolis, isteni romjaival. Különben a városkában nincs mit nézni.

A vasut, mely csak ez évben készült el, minden órában jó és megy; mi tehát kiszállván azonnal Athenbe rándultunk.

Megvallom, hogy az ifjuság rajongása nélkül jöttem ide. Arról, hogy a régi Athen műemlékeiből maradt e annyi fön, a mennyi szükséges, hogy látásukban a műérzék is kielégítést nyerjen? vagy talán csak oly éktelen romok, mikben semmi tanulmány nem rejlik? arról mindazok után miket Athenről olvastam, tiszta tudatom nem volt; nem volt pedig azért, mert az író turistáknak nincs hitelök előttem, azok rendszerint tuloznak, s vagy a blasirt kritikust játszák, s mindent a mit láttak, érdekéből kivetköztetnek; vagy — és ez a több-

ség — bizonyos mondva csinált enthusiasmmussal ömlengenek olyan tárgyak felett is, melynek objectiv szemléltől lelkesedésre nem ragadhatnak.

De ha ez iránt kételyeim voltak is, eléggé érdekelt az új Athen, ezen fővárosa egy körülbelől 1.100,000 lélek által lakott vagy ezer négyszög-mfdnyi államnak, mely hősi harcai és Európa rokonszenves támogatása által már negyven éve hogy szabaddá lőn. Érdekelt, mert ha a főváros nem absorbeálja is egy nemzet tevékenységét s erényeit, mint hibáit; de legalább azoknak legjellemzőbb gyújtópontját képezi az; — pedig a görög nemzet állandó nyugtalansága belől, s nagy beesvágya kifelé, mely a Bosporusig terjeszti ki esengésének vitorláit, — őt elég „érdekessé“ teszik a politikus szemében is. Végre ezen ország neve Görögország, népét Görögnek hívják, a miért azon gyenge ravasz, de finom, s szeretetre méltó nép utódának s örökösének tekintjük, mely alig négy százados állami léte alatt viselt dolgaival örökre feledhetlenné tette magát az emberiség történetében.

Nagyon örültem tehát, hogy teljesen függetlenül két egész napot nyugodtan Athennek szentelhetek.

Athen másfél évezred alatt keresztények és pogányok, olaszok és törökök által ismételten elromboltatva már csak néhány viskóból állt 1835-ben, midőn Nauplia helyett az ország fővárosává tétetett. Jelenleg vagy 45 ezer lakóssal bír; s első benyomása kellemes. Az e ész várost hosszában

s szélében két főutca, a Hermes-utca, és az Aeolus-utca vágja keresztül, ezek szélesek, tiszták, itt vannak a legnagyobb boltok, hotelek, kávéházak, egészen európai jelleggel bírnak. Közöttük azután a szűk, apró jelentéktelen s tisztátalan házak, s utcácskák fekszenek, melyeknek mind pompás nevek van: Solon-utca, Pericles-utca, épen úgy mint nálunk Báthory- vagy Széchényi-utca, holott korrekte tulajdonkép sár-, vagy pocsolya-utcának kellene nevezni. A Hermes-utca a vasuti indóháztól a királyi palotához, az Aeolus-utca az Akropolisra vezet. Megjegyzendő még, hogy Athen lakói maguk sem ismerik az utcák neveit, s nem is tudják eligazítani az embert.

Az új város ezen tervrajza a szegény görögöket három évtizeden át civilisált bárgyu bajoroktól ered; a régi Athen az Akropolistól délnek és nyugatnak feküdt a halmokon, bájos kilátással a görögök éltető elemére, a tengerre; — az új Athen az Akropolis kelet-északi oldalán épült érdektelen lapályon, s két széles hoszu utcájában alig látni embert, mert oly égetőn fekszik azokba belé a nap, hogy jószántából, s kinek dolga nincs, ott ugyan nem sétál a szerencsétlen izzadó turistán kívül senki. Megkisérlék fasorokat ültetni, de a fák is kiégtek.

A civilisatio ezen áldása tehát nem a görög égaljból fejlődött ki. Hanem nagy zavarba is jönék, ha elősorolni akarnám azon polgárosodási mozzanatokat, melyek a nemzet szelleméből fejlődtek volna ki.

Igaz, hogy találni elég jó hoteleket Athenben mint mindenütt, a hová angol touristák járnak. A jó hotelek az angol polgárosodás úttörői. Vannak kávéházak, török kávéval, s török piszokkal. Léteznek egy könyvkereskedés is, angol, francia olasz könyvekkel, uti kalauzokkal, s fotográfiákkal; — a boltok kirakataiban sok az angol gyártmány, és ez a legjobb a mit itt látni; különben a boltok száma, csinja, fényüzése, árucikkei körülbelől egy másodrendű provinciális várost jellemeznek.

Az új Athennek egy részét „Ujváros“-nak nevezik; a csinos utcák egy squaren futnak öszve, melynek még fiatal fáit képezik Athen árnytalán sétányát, hol a beau monde ad egymásnak légyottot az alkonyat óráiban, s katonai zenekar ál'euro péen hangoztat régi és új opera áriákat.

E városrészen áll a legtöbb középület; a kamara palotája, mely még nem kész; az egyetem, mely 1837-ben fejeztetett be, egyetlen főiskolája az országnak négy fakultással, s vagy ezer tanulóval, — vagy 120 ezer kötetnyi könyvtárral. — Műegyetem is épül s muzeum. Az egyetem-utcában áll egy szem-kóroda s a báró Sina költségén, panteli márványból Hanzen által épített új akadémia. Továbbá gazdag alapítvánnyal bíró nevelő intézet melynek alapítójáról *Arsakion* a neve. — Az Akropolisra menve szemünkbe ötlük egy dombon a Nymphák hegyén a csillagvizsgáló torony, melyet szintén báró Sina alapított, s szereltetett föl. Más közintézetek is léteznek miket görög hazafiak vagy

saját költségükön alapítottak, vagy legalább gazdagon megajándékoztak, kik hazájokat elhagyva külföldön meggazdagodtak, és ezek száma nem csekély; míg azok kik Görögországban meggazdagodtak volna, nagyon kevesen vannak. Így pótolja a kőművelődés terén teendőket egyesek bőkezű hazafisága, mi a szegény országtól nem telik.

Görögország nagy részt terméketlen; erdei rég elpusztultak, következkép alig van oly patak az országban, mely nyáron teljesen ki ne száradna. Ha az őszi s téli esőzések nem volnának, vizszűke állna be. A mivelhető, vagy 300 mérföldnyi szántóföldeknek csak fele része s az is elég roszul művelt. Itt-ott egy-egy cser- vagy olajfaerdő, számos szederfa, szőlő művelés, kivált a jó bortermő szigeteken, narancs, füge, gubacs, szárított szőlő, s a halászat a nép ételmi forrásai, s kiviteli cikkei. A lakosság igen nagy része szegény; vagyonos középosztály nem bír kifejlődni.

Természetes tehát, hogy ily fejletlen sociális viszonyok között a királyság mint egy izoláltan lebeg a magasban, egyéb támasz nélkül, mint a melylyel a fejedelmi ház saját vagyonában, s családi politikai összeköttetéseiben bír. Az egy millió drachmát (365,000 frtot) tevő civillista fizetése a népnek terhes; — a kényelmetlen érzés melyet a nemzet szegénysége kött, párosul a nemzet jellemhibáival, a vadsággal, nyugtalan izgékonyssággal, s cselszövényekben gyönyörködő álnoksággal. Ez magyarázza meg e kis ország politikai életének gör-

csős rángásait, egészen elvontan attól, hogy a szegény Ottó király és ügyetlen bajor tanácsosai a sok jó mellett, a mit tettek, egészben még is polgárosítási törekvésükben a nemzet jellemét félreismerve — csupa ferdeségeket követtek el. Görögországban is hátulról nyergelték föl a lovat. A legmiveltebb nemzeteknek való politikai intézmények adatnak egy primitív népnek: következés a zavar, civakodás miniszteri tárcza-vadászat, intrigák, — s a kormány tehetlensége, ingatagsága, és utóvégre azon rokonszenvnek elvesztése, melylyel a mivelt világ a görög név iránt viseltetett.

Azt kérdi az olvasó, s magamat is igen érdekelt nyomozni, hogy a mai görögök mennyiben tekinthetők a régi hellének szellemörököseinek, mind azokban, mik a helléneket halhatatlanná tették? — mert, hogy hibáikat örökölték, azt tudja a világ.

Mit itt, s egész keleti utamon tapasztaltam, teljes öszhangban van azzal, mit a mai görög nép ismerői állítanak, hogy t. i. e rokonság alig-alig észlelhető. Majd kétezer év átalakító behatása, továbbá annyi idegen hóditó nemzettel való elvegyülés után nem csoda, ha a régi hellen egészen elfajult. Azon hellen műérzéknek, mely csodamivekkel töltötte be a világot, s iskolája lőn a rómaiaknak, s általuk az utókornak, — azon műérzéknek a mai görögöknél a festészet, szobrászat, építészet vagy zene s költészet terén — semmi nyoma. Továbbá nép köreiből hiába keresnők típusát ama világhírű

görög szépségnek, — mely a művészetnek, a szobrászatnak ihletet adott. Csak a felsőbb osztályokban találni, de kivételesen, egy-egy példányát. A férfiak közt gyakoribb a deli termet, szép arc; de ez sem a régi hellen typus; vagy délszláv, vagy is az éjszaki Törökországban lakó arnauta (albániai) vagy legalább elfajult jelleg az többnyire.

Athenben ritkábban, a proviniában gyakrabban látni nemzeti öltözetet. Ez sem hellen, hanem tulajdonkép albániai mez, mely azonban igen festői. A lábon esattos vörös vagy fekete cipő, vagy bakkanes; kék vagy vörös harisnya, néha színes zsinorzattal; fehér szűk nadrág, a fölött térdig ezer redőjű fehér szoknyaforma (fustanelle) vagy bő törökös nadrág; — derekán bőr-öv, bele dugva a tőr, vagy pisztolyok; — kék vagy vörös begombolt mellény, hasonló a vállra vetve lébegő ujjakkal, gazdagon ezüst vagy arany zsinórokkal kivarrva; karján bő tiszta fehér ingujj; — fején vörös fez, kék vagy arany bojttal. Ha rossz idő van, rövid kék köpenyt vörös gallérral dob vállára, festői redőkbe vetve.

Ilyen az úri görög öltözet. A paraszté alakra hasonló, hanem többnyire durva szűr forma szöveteiből. — A nők európai szabásu ruhában járnak: némelyik fezzel fején, mi szép barna nőnek kitünően áll; a rutat még rutabbá teszi, s pedig — ez a többség. Csak az albániai parasztnő jár még nemzeti öltözetben, hosszú himzett fehér ingben, övvel dereka körül.

A mai görög nyelvre nézve megjegyzendő az irodalom törekvése, azt a régi hellenre vinni vissza; hirlapjaikban, s mint mondják kamarai vitákban ez az uralkodó tendentia. De a néppel a legjelesebb hellenista sem képes megértetni magát. Nemesak hogy egyes betűket máskép hangoztat, mint az iskolában szoktuk mi tanulni; mert ez mit sem bizonyít, föl lehet tenni, hogy valamint a római nép nem mindenütt, sem nem tisztán Ciceró nyelvét, hanem többé-kevésbé jargont beszélt, mely tán a mai toskanai nyelvhez hasonlithatott; ugy a hellen népek sem beszélték mind sem Homer, sem Plautus, vagy Isocrates nyelvét. De a nép nemcsak a régi görög szavakat idegen hangzással ejti, hanem igen sok tárgyra, kivált a hétköznapi életben előforduló dolgokra a görögtől egészen idegen, nyilván a szlávból, törökből kölcsönzött, s elferdített szavakkal él.

Mint mondtam a Hermeszutea a királyi palotához vezet. Ez előtt van egy közsétánynya átalakított nagy tér, melyet Ottó király saját költségén vásárolt meg s alakított át. Ottó királyt elüzte, de — egyebek közt ebbeli kiadásaival is adósa maradt a nemzet!

A mi már e palotát illeti meg nem foghatni, hogy a művészetek e hazájában és triviálisan szólva „orruk előtt“ az Akropolis dicső építész emlékeivel ily izléstelen prózai civil kaszárnyát hogy lehetett ide építeni — e dombon, kilátással épen ama nagyszerű művekre?! Ellenben a kert, melyet

Amália királynő saját költségén csináltatott, minden virágnak és fanemnek gyűjteménye, melyek e szelid égaly alatt tenyésznek; a babér, myrtusz, kaktusz, oleander, citrom, olaj s narancs fák erdeje ez; itt ott egy szerény pálma is jelzi, hogy Afrikához közeledünk. A narancsok úgy hevernek a földön, mint nálunk a vadkörtek.

De különösen egy hosszú és szőlőkkel s egyéb folyondárokkal sűrűn beárnyékolt lugos van itt, melyben sétálva váratlanul oly pontra ér az ember honnan egyszerre az Akropolisra, az azalatt elterülő szelid dombos síkságon álló Zeus-templom romjaira látni ki. Ez egy hasonlíthatlan „vue“, melyhez foghatóval alig bír bármely fejedelem kertje is.

Tegnap hallám, hogy a görög parlament ülés; és épen mára érdekes ülés várható, mely a ministerium további léte vagy nem léte fölött fog határozni. A kérdés, mely főnforgott, mint utólag hallám, az volt, hogy a budgetet tegnap vasárnap szavasztatta meg a miniszterium; mint az ellenzék állítja, törvényellenesen; — és az ellenzék ma e határozatot megsemmisíttetni akarja. Megjegyzendő egyébiránt, hogy a ministerium majoritással bír; s így nem látom át, mi okból nyult volna e cselszövényhez. Reggel siettem a kamarába, mint itt nevezik. — A parlament ház legkevesb igényt sem formál Periclesi épületekkel versenyezni. Egy faoszlop az, kívülről alacsony ablakokkal, mint valami granárium; belül hosszú deszkázott terem, vagy 12 faoszlopon; hosszában rozzant zölden bevont

padok, mögöttük egy törött szék hever a fal mellett. A padok átellenében zölden bevont hosszú asztal, hol az elnök s jobbra balra mellette a jegyzők ülnek. Előtte a szószék, fölötte a terem hosszában karzatok, oldalt páholyok, melyik egyikébe nemzeti öltözetű férfi vezetett be mint idegeneket, s nagy udvariassággal székekről gondoskodott. Jól beszélt franciául, nem tudtam azonban teremőr-e? vagy képviselő? Később kisült, hogy képviselő s a háznagy. A képviselő teremben ülés előtt sürgés forgás: ugy látszik a közönség is szabadon jár ki-be; mindenkinek fején a fez, vagy cylinder, a mint nemzeti vagy francia öltözete s kezében bot, melyet le sem tesznek a mellékszobákban, hol a gardero-be, és a bureaux vannak.

Az európaiag öltözött urak többségben vannak. — Majd mindenki dohányzik öncsinálta cigarettet, vagy hever és vörös csizmáját az előtte való pad támlájára teszi. — Szóval nagy a sans géne. — Az elnök ravasz, de jó képü öreg ur, egyszerű kabátban, fekete sallangós hálósipkával fején. Amott áll Zaimis, a miniszterelnök, francia öltözetben, cylinderrel fején; idősnek láttatja őt finom borotvált arcza. A képviselők fesztelenül beszélgetnek vele, nem hajlonganak szolgálilag, mint a bécsi Reichsrathban. Egymás közt is szivélyes hangulat látszik uralkodni; kezet szorítanak, ölelkeznek, nevetgélnek, oly formán mint nálunk. — Végre az elnök csönget, de rettenetes kitartással. Kéri a képviselőket, hogy „lassan beszéljenek.“ Az egyik jegy-

ző hosszú írományt olvas, a tegnapi ülés jegyzőkönyvét; a zaj nagy; az elnök csönget; és hiába, tout comme chez nous. Én azalatt vizsgálom az arcoakat s mezeket, és gyönyörködöm a görög nemzeti ruha festői szépségében. Többnyire szép, kissé vad emberek; erélyes, kissé álnok vonásokkal Ezek a hires palikárok, kik megtudnak halni a hazáért; de nem türik consolidációját.

Az elnök csönget, constatálja, hogy 120 tag van jelen.

A karzatokba beeresztik a hallgatóságot, s azok rögtön megtelnek. — Egy fiatal ember szólal föl és siet a szószékre. Roppant zaj, ordítás keletkezik. Harmincan kiáltoznak pro, harmincan contra. A szónok nyugodtan áll, az elnök majd eltöri a csöngetyüt. Végre szóhoz jut a képviselő. Alig szól néhány szót, az igaz hevesen, s öklével a pulpitusra ütve: zajos helyeslések hallhatók és dühös ellenmondások a követi padokon, és élénk bravók a karzaton. Ez történik vagy kétszer háromszor; alig nyitja meg szónokunk a száját, és mondott valamit. Helyeslés, ellenmondás és karzati bravó mind élénkebb lesz, az elnök fölkel, hátra néz s öklével integet a feje fölötti karzatra; mint mérges apa fiaira, fölkiáltoz, s elrendeli, hogy ki kell üríteni a karzatot. Erre a karzaton valami dulakozás és lárma keletkezik; úgy látszik, veszedés. A teremben éktelen zaj. Néhány erős hangú képviselő pro et contra ordit egymás ellen, mások támogatják. A centrumban különösen feltűnt egy

palikár, ki dühösen vitázott egy polgári öltözetű képviselővel, ki hasonlóképp ordított. Mindakettő közel állva egymáshoz s kezével dühösen hadonázván: lehetlennék látszék, hogy verekedésre ne kerüljön a dolog. Alig hogy ezt gondoltam, úgy is történt. Egyszerre csak ütlegelték egymást. A szomszédok belekeveredtek; bonyolult gombolyag alakult vagy husz emberből, öküllel, botokkal — hajrá! — Rut koresmai verekedés, némelyiket a pad alá nyomtak, a hátulállók pedig botjaikkal ütöttek, vágta bele a gombolyagba, nem is nézve, hová vágnak.

A tisztességesek boszankodtak, mások, köztük a miniszter urak is, félve siettek ki. — Mi is a karzaton attól tartva, hogy valahonnan egyszer majd elsül egy vagy több pisztoly, vagy rendőrség jő be, s ki tudja milyen harc s háboru lesz, a nők már úgy is halálra ijedtek, siettünk a teremből. Az elnök is megunt a csengetést, s elhagyta a termet.

Ezen undorító jelenet előadásában, ne hidd nyájas olvasóm, hogy csak egyetlen vonás is tulzott. Egyébiránt tanuk is vannak reá. Délután pár óra múlva — az ülés folytatott; a verekedés nem. Nem is mindennapiak ily jelenetek, sőt nagyon kivételesek. Hanem utánnok ismét kibékülnek az illetők.

Ez is parlamentarismus!

Hanem hát a mint az új Athen építésze, intézetei, úgy politikai institutiói is — nem az or-

szág szükségéből, nem a nép geniusából fejlődtek, nem honosak, nem nemzetiek: hanem importáltak.

De az ily vad s elfajult népeket a mi szintén már beteg culturánkkal, és otthon is ingadozó politikai intézményeink gépi átültetésével lehet-e regenerálni? Eddig nincs példa reá. Lehet convulsiókat előidézni, mik a végagonia megelőzői.

És lehet-e Hellast egyáltalán uj életre ébreszteni?

A mai görög nép nem is régi hellen, mint mondám. De Görögország sem a régi Hellas. Az ország anyagilag kimerült; az államélet gazdasági alapja hiányos.

Mit sajnós hazánkban is, más országokban is némely vidékre nézve tapasztalni, hogy t. i. az erdők elpusztulásával menthetlenül elszegényedik és elpusztul a nép: azt ezen egész országra alkalmazhatni.

A vidék, a tenyészlet vajjon egészen ilyen volt-e Homer idejében? Nem hihető. Bizonyosan számos ma siváran kopasz hegyeket hajdan erdők diszítottak. Ezt következtethetni abból is, hogy számtalan kisebb-nagyobb patak, melyeket akkori írók neveznek s költők megénekelnek, ma kiszáradtak. Mennyivel szelidebb lehetett Hellas ég-alja, mely korunkban nyáron forró, de télen zord és hideg?

Az erdők föntartása, ápolása a nemzetek jövőjének kérdése. Ha Görögországnak elegendő

erdeje volna, nem maradna szegény. Szegénysége pedig politikai fejlődésének főakadálya. Szegénység s tudatlanság karöltve járnak. — Mily állapotban van az ország, képzelhetni abból is, hogy királyunk Athenben léte alatt fölmerült azon eszme, Korintot meglátogatni. Azonban igen magas helyről ezt nem javaslák, egész őszintén bevallva, hogy a kormány nem volna képes ő fölségét s kíséretét a kiraboltatás elől biztosítani. Itt nem egyes zsvány-bandák léteznek, hanem egész vidékek lakói — rablók.

És ez országnak mégis a böles, a rendjelezett, az excellentiás diplomaták parlamentáris alkotmányt adnak; és miután egy idegen királyt elüzött, adnak más idegen és gyermek-királyt, ki az igaz bájos ifju királynét, vele szép privat vagyont, s a jóniai szigeteket hozta ajándékul, de ki mégis a nép előtt idegen. Jótéteményeit, vagy szükségét a nép nem érti: de civillistáját sokallja?

Miért nem hagyja Európa a görögöket magukra. Csináljanak a mit akarnak; boldoguljanak a hogy tudnak. — A párdüh és a cselszövények tönkre teendik az országot? Ez az ő dolguk. Vagy a török birodalom létét fenyegetnék? A török még elég erős arra, hogy a görögöktől nem kell félni.

Hanem — a Metternichi politika fénykorában mindenek fölött attól tartottak, hogy a felszabadult nemzet — *republicát* fog alkotni; ezért adtak neki hamarjában királyt. És 1864-ben

vakon követte a diplomatia a régi politika nyomait, maga sem tudva miért.

No de hagyjuk a politikát!

Nov. 9-én a Piräusban horgonyzó hajónkon fényes soirée adatott, melyben többi Athenben lakó-polgártársaink közt az akkori atheni, most koppenhágai követ, báró Éder, egy minden tekintetben jeles férfiú s egy gyönyörű görög nő, gróf követségi titkárnak a neje is részt vőnek, fényes soirée, mint mondám; fényesebb mint bármely városi salonban, mert a tündérileg megvilágított hajó fedelén, a szépség, szerelem és költészet classicaí országában, a legenyhébb nyári estnek illusiójával, a régi Athen tegnap és ma látott esodáíróól folyt szellemdus csevegések között töltött éj a poesis varázsával bírt, melyet salonokban nem szokás találni.

XIV.

Görögország. A régi Athén.

Mindamellet, hogy a régi Athén még létező műemlékeiről a legjelesb szakférfiak irataiból olvastam én is annyit, mint kétségtelenül minden művelt ember: még sem volt megközelítő fogalmam azokról; de valójában az iránt sem voltam tisztában, vajjon a mi még fönmaradt oly karban van-e, hogy látása a merő műkedvelőnek élvezetet s tanul-

mányt nyujthat, s az Athenbe rándulást megérdemli-e?

És csak ez az oka, hogy röviden előadom azt, miről avatottabbak legszebb s legtanulságosabb, legkimerítőbb műveket irtak.

A vasuti indóházban leszállva balra hagyjuk az új várost, s jobbra délnyugot felé fordulunk. Széles ut vezet itt a régi Athen történeti nevezetességű főpontjai — a Nymphaeon, a Theseus temploma, az Araeopag és Pnyx között föl az Akropolisra.

A Nymphák dombján áll a királyilag bőkezű báró Sina költségén épült, bizanti kápolna alakú csillagda, mely bárhol szépnek volna mondható. Itt, a hellen építészeti remekék közvetlen környezetében hatástalan.

Csaknem átellenében áll Theseus temploma az eredeti alakjában tökéletesen fentartott, s általán legjobban conservált műemléke Athennek, ámbár a Parthenonnál idősebb. Állítólag 470 évvel Kr. e. építette Kimon Theseus tiszteletére, és abbéli szivessége emlékéül, hogy a marathoni csatában megjelent az égből és hazafiait győzelemre segíté. A hősnek, ki a rablókat s torz fenevadakat pusztítá — helyébe a keresztény kor a maga hőst szent. Györgyöt helyezé, s annak szentelé.

Ez alkalommal az apsis elhelyezése végett a keletfelőli főfal kitöretett; de különben az épület illetetlen maradt.

Ez egy hosszú négyszöget képez, hatalmas

dóriai oszlopszattal környezve; oldalán tizenhárom, a két homlokzaton hat-hat oszlop áll. A mythológiából vett gyönyörű domborművek relief és frise töredékek, szobrok, melyek környezék, a mennyiben el nem hordattak, vagy alkalmilag a közel-távol romok alól kiásatnak, a templom belsejében mint muzeumban gyűjtetnek egybe. A görög szobrászatnak legrégebbi korától legvirágzóbb időszakáig terjedő egyes remek példányai, torzsok, sőt egész szobrok láthatók itt.

Az egész gyönyörű épület fehér márványból készült, de az évezredek hatása alatt egészen rézvörös színű.

Visszatérve az utra, mely fölviszen az *A c r o p o l i s h o z*, balra egy sziklahegyhez érünk, melyen semmi különösét nem látunk. E hegy volt az *A r e o p a g*, Athén főtörvényszéke. Üléseinek helyéhez tizenhat még látható lépcső vezetett föl, hol bíró, vádlott, védő szemben állt egymással — a nép előtt.

Azon innen mutatnak egy barlangot, mely az Erynniák, s Eumenidák rémes barlangja vala. Kezdetleges fiatal nép erős képzelőtehetsége kellett ahhoz, hogy e helyet oly rémekkel töltsse be. Ama térség ott a Pnyx volna, a népgyűlések tere; az uton látható lapos nagy kő lett volna aszószék honnan Athen államférfiai az ékesszólás bűverejével orránál fogva vezették e szellemdus, de frivol népet s honnan eredmény nélkül menydörgött Demosthenes Fülöp király ellen, mert az ez által jól

fizetett demagogok ad oculos demonstrálták néki, hogy Fülöp királytól nincs ok félni.

A közel halmokon a régi Athén lakhelyeinek, cisternáinak, sat. számos romjai találatnak. Itt-ott park alakú új ültetvények, s különösen kaktuszok diszelegnek. Előttünk magas hegyen ősrégi várfalakkal környezetten áll az Acropolis. De mielőtt fölmennénk, egy körutat teszünk nyugati oldalán, — melyet azonban szintén a genuaiak, frankok, törökök által különböző időkben és nagyrészt az Akropolis dicső romjaiból tört kövekből épült óriási várfalak s tornyok vesznek körül.

Legelőbb az Odeonhoz érünk; ez zene, vagy operaház volt, melyet 140 évvel Kr. után Herodes Agrippa épített. A vagy hatezer nézőre épült színház alsó lépcsői, szinpadja (fehér márványból) továbbá háromemeletes külfalának töredéke, s római homlokzata részben még fönállanak.

Tovább a várhegy alatt Bacchus színházához jutunk, melynek szinpadja, s ülőhelyei jobban conserváltak, mint az Odeonban. Különösen a félkörű ülőhelyek alsó sorai márványból készült támláskör-székek, tulajdonosaik neveivel s egyéb föliratokkal s szép faragványokkal igen érdekesek. Számtalan, a színházat diszített kisebb nagyobb márványszobrok töredékei, s néhány egész oszlop még állnak a hajdani szinpad helyén. A nézőhely állítólag 30,000 emberre volt számítva.

E két rom elegendő arra, hogy egész eleven képet alkossunk magunknak a hellen színházakról,

— melyeknek a classica i kor közéletében oly fontos szerepük volt.

A vár körül tovább haladva silány utcák között a hajdani Eleusion helyén alaktalan romok között áll egy kis gömbölyü kápolnaforma épület, csak $6\frac{1}{2}$ métre magasságu; mely hat kised dóriai oszlopon nyugszik; kupforma födele egy darab márványból van művészileg faragva. A nép — alakjáról — elnevezte Diogenes lámpájának; avatottak szerint Lysikrates emléke. A kis műremek előbb egy ferencendi zárda udvarában állt, hol a fantasticus lord Byron hálószobájául használta. Nem csodálom. Az épület oly kecses, hogy az ember szeretné zsebébe dugni, mint valami jout.

De most vissza kell fordulnunk, ha csak az egész hegyet megkerülni nem akarjuk, mely ezen oldalról apró házak s zugutcák által környezett. Vissza kocsizunk tehát az Akropolisra föl vezető tulajdonképi bejárathoz.

Az Akropolis csoda-épitményeinek szerencsétlenségére, a hegy a középkori hadászat értelmében erős stratégiai pont volt. Tehát számtalan ostrom tárgya; s minden hódító uj meg uj erődöket épített rajta s körülötte; — és így folyvást romboltattak az építészetnek amaz ideáljai, miket ugy a mint a hellenek megépíték, oly szépen, oly tökéletesen helyreállítani, s így ujra építeni az összes emberiség soha többé nem lesz képes.

A középkori várfalak romhalmazán, mely közé anyi szép oszlop, művészileg vésett falfarkány-

zat, domborművek, s szobor töredékek vegyültek, keresztül mászva legelőbb a Propylaeumhoz jutunk.

Az Akropolis Athen régi királyainak lakhelye, s vára volt; az állam minden szentélyei itt gyűjtettek egybe. A már akkor is művészileg szép építményeket feldúlták a persák. Perikles építetése újra, Phidias tervei szerint, s ő általa, hasonlíthatlan izlésben és fénynyel az Athen védisteneinek szentelt templomokat, s győzelmi emlékeket, előbb a Parthenont, s azután a Propylaeumokat. Ha meggondoljuk hogy ezen nagy mérvű, s soha utól nem ért szépségű épületek néhány év alatt készültek el: elképzelhetjük, hány építő művésznak, s hány száz meg ezer művészileg képzett építő munkásnak, kőfaragónak, szobrásznak kelle léteznie Athénben?

A Propylaeumot, sajnos, nagyon megrongálták a háboruk, véletlen löpor-fellobbanás, és újabb időben a híres múrabló Lord Elgin, ki egész oszlopokat s szobrokat törtetett ki az épületekből, miket Angliába szállított, s ott látni a British muzeum kínesei között.

De a mi még áll a Propyleum-ból elég csodálatra méltó.

A második várkapun bejövet előttünk áll a még mindig fehér márvány lépcsőzet, mely a főépülethez vezet. Oldalt Agrippa eltűnt szobrának talapzata; fehér hymetti márványból; képzelhető

mily nagy lehetett a szobor, midőn talapzata 27 láb magas, s 12 átmérője.

Jobbra Nike a p t e r o s, a győzelem szárny nélküli istennőjének (hogy Athenből el ne szállhasson) temploma. Kecses jóniai stylben, a mint azt a vár romjai közül kiszedett töredékeiből csaknem egészen helyreállították Ross, Schaubert, és Hansen építészek.

Egyenesen föl a bejárat ajtaihoz (Propylaek) érünk; s a dóriai s jóniai oszlopok tartotta hármasszarnokba lépünk; minden a legszebb márványból. Már ezen az Akropolishoz vezető csarnok telve volt hajdan szobrokkal, istenek, hősök, művészek emlékeivel; — jelenleg azoknak számtalan érdekes töredékei vannak itt felállítva. Az iszonyu rombolás dacára az épület egyes részei még illetetlenül állnak; — domborműveikkel, csinosan faragott párkányzatokkal föliratokkal. Ezek egyike Periklestől ered, s tisztán olvasható rajta: „E helyen esett le a párkányzatról s halt meg N.. N.. szobrász.“ Sajnálom hogy nevét nem tudom (mert utijegyzeitemet Kairóban elvesztettem).

A Propylaeumból kilépve az Akropolis tere fekszik előttünk. A hegydomb itt egy nagy sikká idomított át, mely részint ősszíkla, részint márvány lapokkal van kiegyenlítve. E sikk tér elég nagy volt arra, hogy nagy ünnepélyek alkalmával az állam főméltóságai, s a nép elférjenek rajta; ma romhalmazok lepik el, miknek láttára oly mély fájdalom fogja el a szívet, mintha emberi hullákkal

födött csatatér terülne el szemei előtt. Mily nagyszerű látmány lehetett e tér, midőn mindazon épületek még álltak, melyeknek romjaiból egy egész várost lehetne építeni, ha az a mi még fönmaradt, még mindig oly nagyszerű!

Jobbra ugyanis áll a Parthenon, a sziklasiknak legmagasb pontján, tülemelkedve s uralkodva a többi építmény fölött, messze mértföldre hegyeken és tengeren túl tündökölve, s hirdetve Pallas Athene dicsőségét.

Az Akropolis dombos levén, mesterségesen kellett azon 250 láb hosszú, 114 láb széles tért kiegyenesíteni, melyen a Parthenon áll. Ezen alépítmény (például) a déli oldalon 30 láb magas. E fölött három márványlépcső az egész épület körül; azon belől áll a 34 láb magas 6 láb 2" átmérőjű oszlopzat, a nagyságában inposans, egyszerűségében méltóságos dóriai stílusban. Ezek tartják az architravot, a tetőzetet melynek párkányzata művészileg faragott, s hajdan aranyozott domborművekkel, allegóriai s győzelmi képekkel volt, s részben van, ma is diszítve. Az oszlopokon belül álló hosszad négyszög épület, a templom, két csarnokra volt osztva; az egyikben állt — a nem tudom hova lett Athene Parthenon óriás szobra, Phidias leg-hiresebb, legcsodálatosabb műve; állítólag elefántesontból és aranyból.

A templom — később keresztény egyházzá, még később török mecsetté alakítottatott át, s egy minaret építettett melléje; de főalakja nemváltozott.

Balra a téren, átellenben a Parthenonnal, áll az Erechteion. A Parthenon a komoly fön-ség, ez a kecses báj jellemével bír. Egy kis temp-lom, karcu jóniai oszlopszattal, a Parthenon felé fordult oldalán négy karyatiddel. Ezen az élelnagy-ságnál valamivel magasabb nőszobrok legszebbike Londonban keresendő; itt csak terra cotta máso-lata áll; a többi három itt-ott tördelt s kijavított, mindamellet gyönyörű. A kis templom tulsó oldala pár öllel mélyebben fekszik, gyönyörű dombormü-vek nyomaival, s hat jóniai oszlopon nyugvó por-tállal. Az egész kimondhattanul gracieuse.

Az igaz, hogy nem maradt fönn az Akropo-lison létezett minden épületnek, szóval ezen az is-teneknek szentelt helynek egyetemes kimerítő terv-rajza, mely után azt akár az építészti lángelme is-mét helyreállítani, akár a költő legdusabb fantasiája megközelítő hűséggel önmagában újraalkotni, el-képzelní vagy álmodni bírná: de a Propylaeumból, Parthenonból, Erechteionból, ámbár szobraik eltün-tek, valamint ékes faragványaik, párkányaik sa-többinek nagy része, a mi még korunkig fenma-radt elhordatott: maradt fön még annyi, hogy a ki művérzékkel s a szép iránt kegyelettel jó ide földre boruljon az emberi izlés, és költészet alkotó erejének ezen utólérhetetlen szent emlékei előtt.

Én részemről életem legkedvezőbb véletlene gyanánt fogom ünnepelni, mig élek, hogy Athent láthattam.

Gyönyörű idő levén a kellő világítás e lát-

mányhoz, csaknem napnyugtáig időztünk az Acropolison. Éjszaki oldala alatt terül el az új Athen; kelet felé a városon kívül látni az Olympaeon, vagy is Zeus templomának fönnálló 16 korinthiai alaku oszlopát, azután dél felé a hegyeken túl az aranyráamába foglalt kék tengert, — nyugotnak a violaszinü hegyeket. Csodálatos aquarelle kép melynek élénkszínei világossága, s árnyainak vegyülete hihetetlen — míg az ember természetben nem látta.

XV.

Athenből Egyiptomba. A Santorin sziget. Megérkezés Alexandriába. Első benyomások Egyiptom földén.

Az Aeginai öbölből a legszebb idő kísért Alexandriáig. Gyönyörű ut volt ez. Első nap könnyedén lengedeztünk a Cycládi szigetek közt, mint óriási tón, e bűbajos tükrön, hol a hatalmas istenek játszi képzelődésük derült perceiben tündérszigeteket szórtak el, melyek örök zöld füvek s soha nem hervadó virágok édes illatával töltik be a léget, vagy sötét szikla bérceket melyek fantastikus alakjaival mulattatják a szemet. Fölséges szinpompa, melyben minden átlátszón tiszta; a lég, a tenger, az ég; s minden tárgynak körvonalai határozottak. A szigetek, azokon egyes kuny-

lók, a partok közelében sirályokkint röpködő vitorlás hajók, s halászesónakok; egy-egy Siciliából vagy Maltából jövő nagy gőzös — mind nagyobb-nak s közelebbnek látszik, mint valójában.

Talán az életben minden csak hasonló csalódás és káprázat? De mindenesetre csak oly mulékony, mint e tünde kép.

A nap hanyatlóban volt, midőn a távolban sűrű fehér füstgomolyt láttunk hosszú vonalban fölnyulni az ég felé. Ez Santorino, mely, mint e szigetek többjei, vulkanikus. Évezredek óta nyílt crateréből koronkint újra kitör a földalatti tűz. Ez igen érdekes, és a tudósok által előszeretettel látogatott, a gyakori tűzokádás s földrengések által össze-vissza szakgatott, lāvaborított sziget; hol ujabban a kőbányák alatt sok ölnyi mélységben ősemberi lakokat, egész várost fedeztek föl a kőkorból. A tűzhányó hegy a parttól alig lehet egy órányi távolságra, erősen füstölgött negyed óránkint, azután ismét megszűnt tiz-husz percre, s megint újra kezdte, s füstoszlopa messzire elborítá az eget.

A sors, úgy látszik, kedvezni akar utamon. Athenben parlamenti ütlegetést, itt vulkánkitörést rendez számomra. De, mondhatom, én hálás publicum vagyok.

Alig hagytuk el Santorinot, besötétedett. Másnap nem láttunk egyebet, mint eget és tengert. Az mosolygó volt, emez szelid. Csaknem egész nap olvastam Edmond Aboutnak „A h m e d

le Felláh“-ját, mely regény alakjában Egyiptom társadalmi viszonyainak szellemdús és alapos ismertetése. Olvastam továbbá egy magyar munkát Egyiptomról, ez Orbán Balázs „Utazás Keleten“ című művének harmadik kötete. Ez egy sejtésen, s közönséges papiron nyomtatott, de becses mű, mely mint a Keletnek, s különösen Egyiptomnak igen jeles avatott népismei s történeti leírása, utazási irodalmunkban valódi hézagot pótol.

Csodálatos, hogy midőn nálunk annyi silány féremű mellett vásári lármát üt a pajtáskodás: ily derék szakmú agyon hallgatható. Hanem ennek főoka alkalmasint, mert a könyv — Kolozsvártt jelent meg, és még hozzá: bizományban. Bizományba adott munka pedig el van elevenen temetve; mint az a leány elveszett, ki garde de dames nélkül megy a bálba.

Alexandria, nov. 11-kén.

Reggeli 3 óra tájban értünk Alexandria elé; de a sziklazátonyok miatt éjjel be nem mehettvén a kikötőbe; künn himbálóztunk a hajón, mély álomba merülve, míg az arab kalauz értünk nem jött, hogy bevezesse hajónkat. Napkelte előtt a hajó fedelén voltunk. Ki volt volna oly fásult, oly blasirt, hogy közönnyel közeledett volna azon országhoz, melynek nevét, mint a csodák országáét, ismerte azon időtől fogva, midőn gagyogni kezdett?

Bizony vén világ ez, melynek partjait kezdi a még láthatlan nap körülvonalozni. Ez az Egyiptom, melyen a biblia szerint Chám, a barna színű ember, telepedett le; — ennek fia volt Mizr, azért nevezék a zsidók ez országot Mizraimnak. Dyodor Egyiptus nevű királyt emleget, kitől a tartomány nevét nyerte volna. Tessék vizálgodni a régiség-buvároknak; fölséges terök van itt a vitára, és nehéz abban bíróra találni. Mert mikor ősapánk Ábrahám ide jött, akkor már a pyramisok álltak, pár ezer évig. Már pedig, míg a nomád vadnépek állammá csoportosultak, s az állam annyira fejlődött, hogy a gulákat építheték, addig szintén eltelhetett pár ezer esztendő. Node a gulák (pyramisok) is relativ mai gyerekek Theba romjaihoz képest, melyek már négy ezer év előtt romok voltak; és melyek történetéhez képest Jerusalemé csak modern történet. Pedig a gulák építése, még inkább Theba romjai, ismét a polgárosodás, a tudomány, műtan és művészet magas fokra emelkedését feltételezik. Édes Istenem! mindez oly rejtély, mint a Nil forrása; azon Nilé, mely ismét már magában csoda folyó. Nélküle Egyiptom nem is léteznék már, lakhatlan sivatag volna, és a mi ma Egyiptomban élet és tenyészet van, az csak azon oasis, melyet a Nil vize nedvesít. — Ámbár, vagy ugyancsak, vagy mindazonáltal (tessék az összekötő szavak közt választani, mert mi itt most egészen más észjárással működünk, mint Európában) a tapasztalás, s különösen a jelenlegi alki-

rály Izmail basa által, ki kitünő földműves gazda és reformer, nagyban tett kísérletek kimutatták, hogy a puszták sivatagát viruló erdőkké s buja kertekké lehet átalakítani, azon egyszerű eszközzel, melynek neve viz, viz, viz; és kiváltképen a Nil termékenyítő csodavize!

Végre kikél az aranyszínű habok mélyéből a nap, és előttem terül el Afrika ege, egész pompájában, nagyszerűbben, szingazdagabban, mint valaha David, Ingres vagy Fiedler festményein láttam. A lassan kibontakozó város arany párában uszik. Mintha a délibábot látnók, s abban a pálmafák ingadozó csucsait, Pompei oszlopának tetejét, hajók árbocait, minaretek födelét. A mint a nap emelkedik, alakot és földi alapot nyernek a ködben ingadozott tárgyak. Előttünk a tágas kikötő félkörben, balra Mehemed Ali palotája, tovább a vas dockok, számtalan hajók, csónakok, néhány elegáns ház, aztán hosszú sora az eredeti s fedél nélküli szenykormos kunyhóknak. Igen, Egyptom fővárosai egyike, Alexandria fekszik előttünk.

A kikötőn kívül elsőbben is az angol hajóhadat találjuk. Elhíheti a nyájas olvasó, ha minden szerénységem mellett is biztosítom, hogy mit sem értek a tengerészethez. De azt bátran mondhatom, hogy csekély különböztetési tehetséggel is megismerni az angol hajót mások közül. Valami vasgyurói soliditás néz ki belőlök, mely olyanformán kiéretteti magát, mint mikor az ember ma-

gyar huszárt lát. A ki nem lovas ember is, kiérzi, hogy ez a lovas katona tökélye; ló és ember egy személy. Megtörténik, hogy őt is megverik, s megfut. De akár győz, akár fut, sem őt a ló, sem ő a lovat cserben nem hagyja.

A kikötőhöz közeledve minden nemzetbeli hadihajók mellett megyünk el. A kikötőn belől áll Eugenie császárné gyönyörű yachtja, s száz meg száz gőzös és vitorlás; persze nem annyi, mint Stambul aranyszarvában. Mert Konstantinápolyban átalán mindennek mérve nagyszerű, s öbleiben több hajó fordul meg, mint például Franciaország valamennyi kikötőiben összevéve. Azonban itt sem látni a hajók kéményei- s árbocaitól a várost; csak a távolból látjuk Pompejus oszlopát kimagasodni a sivatagból, mely a régi Alexandria romjait elfedé.

Hajónk megjötte bejelentetett; papirjai látamoztattak, s kiköthettünk. Mig apró pogyászainkat összeszednők, a város főpolgármesteri titkára, Mr. de Regny jött hajónkra tudakozódva a vicekirály vendégei után, és holminket azonnal lehordatta egy kaikba, melyen három szikár, de izmos karu arab hatalmas evező lóditással a parthoz röpitett. Mr. de Regny secrétaire de la municipalité a vámházban, mint a vicekirály vendégeit jelentvén be, holmiaink meg sem vizsgáltattak, hanem azonnal vagy husz arab nekik esett, ki ezt, ki azt kapkodva el, s vitték a vámház udvarán keresztül. Gyönyörű legények voltak: urak,

urfiak, válogatott cigánygyerekek, a szó teljes értelmében; a legkülönfélébb arcszinüek, a vörös-barnából átmenve a legfeketébbig; ki kék, ki fehér hosszú pendelben, mely egyetlen ruhájának látszik; de csak látszik, mert alatta rendesen többé-kevésbé meleg gyapot vagy gyapjuszövetű mellény van, mely a test legkényesebb részeit a napnyugattal beálló nedves hideg ellen jótékony óvszer gyanánt egyenlő melegen tartja. Fejökön tarbus, többnyire fehér kendő tekerescsel. Lábu-kon azon csizma, mely el nem kopik, mert mes-tere az ur Isten volt.

A vám körül a régi és török-arab typussal bíró városrész terül el. Mindjárt első pillanatra észreveszszük, hogy más világba jöttünk, melynek jellege kiáltón elüt az európai vagy kis-ázsiai Törökország jellegétől. Itt már az afrikai népfajok száma tulnyomó. Van ugyan török, görög, zsidó elég; de több az arab, a barnább felső-egyptomi, a még sötétebb nubiai, a vándor beduin, a schuh-wichs képü, fénylő homloku, széles ajku szerecsen. A tolongás nem oly nagy, mint Konstantinápolyban; de az ordítás ép oly éktelen. Mert e nép elevenebb, mozgékonyabb minden más népnél; habár nem tevékenyebb; mi közt nagy a különbség. A legesodálatosabb öltözeteket látni; szüzanya-meztelen gyermekeket, mint a mi cigányainknál, kikre általán nagyon emlékeztetnek, nem csak a sátorok alatt tanyázó beduinok, hanem a földalatti vagy sárból készült, és fedél nélküli kunyhókban —

szamarával, bivalyával, vagy a vizslakutyához hasonlító barnaszínű hosszú fülü kecskéivel — együtt lakó paraszt is (a felláhk). A legtöbb csak fehér vagy kék hosszú inget hord, a vagyonosabb bő bugyogót, nyitott mellényt és fehér, vörös vagy kék lebegő burnust fölötte; fezt tarbust, turbánt a fején. A turbán, tarbus, variációjának sok fokai vannak; kezdve a szegény emberen, ki piszkos zsebbevalóját tekergeti a feze — föl a gazdagig, ki tiszta fehér vagy sárga finom selyem shawllal keríti be azt. Hasonló fokozat van a ruházat egyéb darabjaiban. De az alak ugyanaz, és mindig festői.

Az arab város-részből hamar kiérünk, habár a szűk utcákban nem egyszer egymásba akadnak a kocsik; és a Mehemet Ali-térre fordulunk, mely még egyszer oly nagy, mint az Erzsébet-tér Pesten; két oldalán nagy vízmedence, szökő kutakkal; s árnyas fasorokkal be s körülültetve. Ez európai város jellegével bir, valamint a körülete fekvő s nagyrészt ujon épült s nagyban épülő csinos városrészek. Ez, ha nem is Páris, de legalább egy kis francia vagy belga város gazdag boltokkal, hol minden finom francia angol gyártmány kapható.

Kocsink a Hotel de l'Europe előtt áll meg. A portás, franciául, olaszul beszélő, koromfekete arab, azonnal előcsődíti a cselédséget; Regny ur előbb el sem megy, míg a legnagyobb gonddal el nem helyezett. Mi hárman vagyunk, kik Konstantinápolytól fogva együtt utazva a Pluton, egy

társasággá olvadtunk; Wiener Vilmos, a „Neues Fremdenblatt“ ép oly jó kedélyü, a mily gonoszul szellemdus szerkesztő-tulajdonosa; Coglievina ur, az „Osservatore Triestino“ szerkesztője, egy olaszul, németül, franciául egyformán beszélő és mindig beszélő, könnyü kedvü, sok oldalun művelt olasz, végre az én csekélységem. Együtt kívánván maradni, egy nagy salonban helyeztettünk el, melyben három ágyon kívül még egy harmadfél öl hosszú török diván áll; ablakaink a sétányra nyílnak, melyen a legtarkább élet zajong; európai vendégek zsibognak, arab nép ordit, tolong; gyümölcs, virág-zöldségárulók, szamarászok, ad normam lovászok, kergetőznek; szóval tulvilági zaj van, mely azonban új és érdekes.

Miután a vicekirály igazi keleti fejedelmi vendégszeretettel annyi vendéget hívott meg a suezi csatorna megnyitásához, hogy már utoljára számukat sem tudja senki, és a meghívó jegyek nyomtatott példányai is elfogytak: mindnyájan a legnagyobb zavarra s arra voltunk elkészülve, hogy legjobb esetben valami zugba fogunk összeszorittatni. Annál kellemesebben lepettünk meg azon kényelmes elhelyezés által, melyet nyertünk, s még inkább azon rend és nyugalom által, mely az egész nagymérvü intézkedéseket jellemzi. A vendéglőben semmit sem szabad fizetnünk, s parancsolunk ételt, italt, fürdőt tetszés szerint. A reggeli table d' hôte déli 12-kor finom rajnai s bordeauxi és champagnei borral, s négy-öt ragout

s hus étellel tiszteséges ebédnek is beillik; este 7-kor az ebéd még nagyobb mérvü. A hotel előtt bérkocsik állnak rendelkezésünkre; ezeket sem szabad fizetnünk; a portás följegyzi, melyik mennyi ideig használtatott, és kifizeti. Este színházba akarván menni, Mr. Péa bey, ki Regny ural vételkedik szives előzékenységben, hozza a jegyet. Szóval nem csak vicekirályi, hanem királyi módon gondoskodnak rólunk.

És pedig annak már vagy öt hete, hogy Alexandria az európai vendégek illetén invasiójának színhelye; mióta t. i. Eugenia császárné ide készült, jött s Felső-Egyptomba ment: azóta Alexandria kikelt képéből; s képzelhetni, hogy van dolguk a hivatalos arrangeureknek.

Alig öltöztünk át, s mentünk a consulatusra, hol Schwegl consul urban ismét kitünő sziveségü előzékeny kalauzra s tanácsadóra találtunk, minőre tekintve, hogy Suezbe kell rándulnunk, a mi nagy tolongás mellett, s kevés hajó létében még nagyon kényes problema, nagy szükségünk van. Visszaérkezve, ő excellentiája Colucci Bey-nek látogató jegyét találtuk szobánkban, ki jelenleg Alexandria főpolgármestere, s az ország egészségügyi rendőrségének, több közhasznu s tudományos társulatnak elnöke, s ki minden haladási mozzanatban előkelő szerepet játszik. Nevét francia lapokból ismertem. Holnap teendjük nála tiszteletünket.

Reggeli után a forróság elől jól beredőnyö-

zött szobánkba vonultunk vissza, de a kíváncsiság már 3 órakerült kiűzött. Kocsiba ültünk, s először is a Cleopatra tüi-nek neve alatt ismeretes obeliszkekhez mentünk, melyek közül azonban ma már csak egy van még, mely fenáll, melyet Mehemet Ali Franciaországának ajándékozott, de ennek azt mindeddig nem tetszett elvinni, mert a granitóriás elvitele pár százezer forintba kerülne; másika pedig a homok alatt eltemetve nem is látható. Innen az ugynevezett Pompejus oszlopát, katakombákat, az erődöket néztük meg.

Alexandriában valami nevezetes látványok, mecsetek, muzeumok nem találhatók. A hajdan korban világhírű város, a török korszak alatt annyira süllyedt, hogy még e század elején alig volt tíz ezer lakója, s ezek közt több csaló, rabló kalandor, mint becsületes ember. A város új korszaka Mehemed Alival kezdődik. Ma vagy 160 ezer lakója, szép városrészei, kereskedelme, arzenálja, dockjai, palotái, közintézetek s szép színháza. A várost a Nil csatornái, a Mahmudie csatorna s az a körül tenyésző zöltség és luxuskeretek, villák, apró pálmaerdők veszik körül; és mocsárok a nyári hónapokban sok betegség okozói. A vicekirály kertjei egyikébe mentünk, s csodálattal, mondhatni elragadtatással élveztük november közepén a tavasz bájait. Viruló sicomorok, oleanderek, rózsák, két ölnyi magas kaktuszok, óriási banánok, ezer exotikus virág és balsamillatu fű gyönyörködteté minden érzékün-

ket; míg a füge, narancs, mandolin, datolya, pálmafák, duzzadtak az érett gyümölcstől. Fris datolyával (a narancshoz hasonló, csak még fűszerebb szagu) mandolinnal s egyébbel nagy hamar megkinált a mellőzhetlen és örökös „baksis“ (ajándék) reményében a kertészek egyike; míg a másik derekát erős övvel lazán a fához kötve, egy sudar pálmafára mászott, helyesebben csak sétált, s annak gazdag gyümölcsét kezdé leszedni. Fű és virág, magas bokrok és azokból büszkén kiemelkedő pálmafák a lehunyó naptól arany köddel körülhelve, mint mondám csoda és ismét csoda.

Azonban hűvös lön; itt pedig az esti lég nedves és egészségtelen a várost környező posványok miatt; haza mentünk. Ebéd után a színházba, hol Favoritát adták, a meglehetősnél jobban. Közönség igen elegáns, csaknem kizárólag európaiak. A bariton, tenor, az első énekesnő, a kar teljesen kielégítők. A primadonna kiválón szép nő, tetszető színpadi alakkal, kellemes hanggal. Választékos toiletteje sejteti, hogy Alexandriában sem hiányoznak a műkedvelő maecenasinusok. A színház elég nagy s elegáns épület. Megemlitendő még, hogy a zenekar az első s második felvonás közt váratlanul a Garibaldi-indulót kezdte játszani. Roppant zajongás s e viva Garibaldi ordítás és taps keletkezett, mely nem akart szünni. Nem értettük a dolgot, míg meg nem tud-

tuk, hogy a páholyok egyikében Menotti Garibaldi ül; ki egyébiránt a demonstratiót elég szerény volt ignorálni, s visszavonult a páholyba, nem is köszönve az ovátiót, mely azután táp hiányában elcsendesedett. Tudni kell, hogy itt igen sok olasz él, s mind dühös garibaldista.

Nov. 12-kén reggel kelle a Lloyd-gőzösnek Triesztből megjönni honfitársainkkal. A balconon vártam őket, előre örvendve, hogy fognak bámulni, ha a kapu elé érve egy hangos magyar „jó reggelt“ fogja őket üdvözölni. Tíz óra előtt megjöttek; Szende miniszteri, Kenessy Kálmán, Walland osztálytanácsosok, s b. Pongrácz Emil, kinek halvány arca még érdekesebb lön a tengeri szenvedések következtében. Ilyen utra ő még nyilván nagyon fiatal volt.

Délben meglátogattuk Colucci beyt. E török basától tanulhatna sok, kivált ausztriai excellentiás! Mennyi dolga van, s mégis van mindenre ideje. Ajtaja nyitva mindenki előtt; előszoba nélkül jutni be hozzá. Nagy török divánon ült bejöttünkör, kezei tele iratokkal; szivélyesen előnkbe jő s leültet maga mellé. Fesztelenül, derülten társalog francia nyelven. Ő alacsony termetű ötvenes, intelligens arccal, tüzes szemekkel. Részletesen tudakozódik, elhelyeztetésünkkel meg vagyunk-e elégedve. Nem titkolja, hogy ez alkalom tömérdek dolgot ad neki; de azért oly nyugodt, mintha semmi dolga sem volna. Nem vesztette el a fejét.

Részünkről kifejezést adunk elismerésünknek a fölött, hogy annyi idegen elfogadásába, és általában mindennek berendezésébe oly szép rendet tudtak hozni. Azután szívélyes kézszorítással ajánljuk magunkat.

XVI.

Mehemed Ali palotája. Az osztrák katonai s beamter-Zopf a Pharaók hazájában. Hogyan kell kellemes vendégektől megszabadulni? Egyiptomi hadihajó. Utitársaság s élmények Port-Saidig.

Nov. 13-kán reggel a Raz el tin palotát látogattuk meg, melyet a hatalmas Mehemed Ali építtetett és lakott. Az a kikötőre néző két emeletes épület, melynek csak homlokzata érdekes.

Félkört képező csarnok ez, szép oszlopokon; honnan a tenger vizébe merülő fehér márvány lépcsők vezetnek a palotába. Belőlről rendkívül gazdagon butorzott, nagy tükrökkel, fényes csilárokkal ékitett roppant termék; kiváltképen gyönyörű famozaikokból álló padolattal, és izlés-telen falfestvényekkel. A kilátás a hajókkal zsufolt kikötőre és ki a tengerre elbájoló, s elég nagyszerű, hogy Egyptom uralkodójának hatalmi öntudatát emelje.

De hatalmas egyéniség is volt az a Mehemmed Ali, ki közönséges arnauta katonából Egyiptom urává emelkedett föl, megalázta s megverte a törököt, s független fejedelemmé tudta tenni magát — majd egész Európa dacára.

Kilencor reggel kell vala az összes magyar-osztrák vendégseregnek (22 személy) a hotel Europe előtt találkozunk. Ott is voltunk mindnyájan, s kocsikban ülve vártuk, míg b. Wüllersdorff admiral s báró Ebner tábornok urak lejönnek. Ezen nagy uraknak tetszett bennünket majd tíz óráig vártni; nélkülök pedig a kavasz nem inditá el kocsiaiukat.

Ezen urak tegnap jöttek meg Triestből, a többi — már említett — osztrák-magyar urakkal; s a mint megjöttek, úgy geráltak magukat, mint az osztrák-magyar utasoknak tulajdonképi előljárói. Igen nagyméltóságos s kegyes leereszkedéssel jártak keltek közöttünk, azaz hogy — előttünk. A table d'hôte-nál az asztal felső részét foglalták el, Wüllersdorff jobbra, a tábornok balra; igyekeztek elsők venni ki a tálból, pincérekkel, s a rendelkezésünkre álló tisztekkal tudatni, hogy ők véghetetlenül nagy urak, s nagyobb urak, mint mi többiek.

Őket utánozni, és a hierarchiát kellőleg érvényesíteni törekedett egy pár kiszáradt bécsi hofráth. Szóval ezen egy-két ur — a többi ausztriaiak megbotránkozására olyan szellemet hoztak

be a társaságba, mintha nem is Egyiptomban, hanem valami bécsi bureauban lennénk, avagy mint ha ausztriai altisztek volnánk, szigorú subordinációban a hohe vorgesetzték alatt.

Olvasóink aligha részesültek azon szerencsében, báró Wüllersdorff admiralist ismerni. Pedig ez híres ember; ő volt a híres Novara-expedíciónak parancsnoka. Mit eredményezett legyen e híres világszerte ut, azon az állam költségén kinyomatott s ingyen kapható, de senki által egészen el nem olvasott vastag könyvet kivéve, mely ez utazás nagy tetteiről való hivatalos jelentést foglalja magába? azt senki se tudja. Azután kereskedelmi miniszter is volt, ha nem csalódom, Schmerling idejében; és mint ilyen az által tüntette ki magát, hogy semmiféle vámpolitikai vagy kereskedelmi újítást sem méltatott arra, hogy emlékét nevéhez esatolja.

Egyébiránt magas, testes, méltóságos férfiú, hideg nyugodt arccal. Tetőtől talpig admirális.

Báró Ebner tábornok alacsony vastag gemütlich arcu, de szintén végtelen méltóságos férfiú. Mindig úgy viseli magát, mintha minden más ember a ki közelébe jő, csak káplár és strázsamester volna. Azt hallom különben nagy orientalista. Mentségére kell felhoznom, hogy csak rövid idő előtt avanszérozott ezredesből, s így tábornoki méltóságának még mézes heteit éli.

A mi fáradhatlan Pea beynek, ki annyi gondot fordított jó létünkre, hogy még a reggelineél s

ebédnél is utánnézett, vajjon tiszteségesen vagyunk e ellátva, színházi jegyeket hozott számunkra; három páholyt, s nyolc zártszéket; minden páholyra öt személyt számítva, valamenyien elférhettünk. Wiener ur, ki a jegyek kieszközlése végett egyedül fáradozott, mint jó dualista, úgy számított, hogy a magyaroknak, kik öten vannak, egy külön páholy jusson, s annak jegyét átadta Szende Bélának. A másik páholyt Wüllersdorfnak adta át. Ez azonban magas személyének tulajdonául tekinté a páholyt, nem hívott meg egy ausztriai is, hanem Hackländer urat hívta meg. Első confusio. Hackländernek két tulajdonsága van, mely őt becsessé teszi még oly nagy férfiu szemében is, minő Wüllersdorff; t. i. jó whistpartiesta, azután sok lap levelezője, és egy képes ujság kiadója; tehát olyan ember, ki nagy admirálisokat is híressé tehet; arcképüket kiadhatja, stb. És valóban igen nagy mulatságomra olvastam később a bécsi „Tages-Pressé“-ben Hackländer urtól egy Alexandriából irt levelet, melyben Wüllersdorff admiralist mint „liebenswürdig“ urat agyba-főbe dicséri. Már hogy W. ur derék ember, tudós ember, nagy admirális, és második Nelson, ezt mind megengedem: hanem hogy „liebenswürdig“ volna, ezen utközben Hackländer uron kívül senki sem tapasztalta.

A második confusio meg onnan fejlődött ki, hogy Wiener ur a harmadik páholyjegyet Scherer udvari tanácsosnak kézbesité; ki azután Ebner

tábornokot tiszteletteljesen meghívta, hogy vele egy páholyba jöjjön. Ebner generalis mélyen meg volt bántva. Az ebéd fölött mérgesen példázgatott, hogy míg más „emberek“ négy-öt jegyről dispónálnak, neki nem is adtak jegyet. Mondák aztán, hogy hiszen van jegye; ő is elmehet a színházba, mint a többi. De erre már kitört: „neki rangjánál fogva dukál egy páholy.“ (Gondolom így van a reglement-ban.)

Erre Szende közbeszólt, hogy ő a tábornok példázgatásait kénytelen magára érteni, mert csak ő, Szende, osztogatott itt jegyeket. Mire Ebner ismét deprekált, hogy ő nem úgy értette a dolgot. Szóval egy ép oly kéjelmetlen, a mily nevetséges tricsi-tracsi fejlődött ki ebből. Pea bey, megértve a dolgot, a legnagyobb zavarba jött, s elsietett. Nem sokára visszajött s elhozta a generalis ur számára a páholyt, mely neki rangjánál fogva jár, „gebührt.“ Node most jö a java: este a tábornok nem is ment el a színházba. A ház zsufolva volt, de a páholy üres maradt. Ezt nevezem — nagy tettnek!

Ezen specifice ausztriai katonai beamteri diaetenklasseni torzsalkodás nevetséges volt már magában, mert itt mindnyájan vendégek voltunk; hanem különösen nevetségesnek látszék ezen ősrszágban.

Az arab valóban demokratikus nép, a nélkül, hogy e szónak „demokratia“ valaha hírét hallotta volna. Rangkülönbséget nem ismer. Nem

respectál az senkit; sem hazai, sem idegen embert. Meghódol a hatalom előtt. Jajgat, ha megverik; türi, ha kifosztják az állam nevében. De nem becsüli az sem a címet, sem a vagyont, sem a méltóságot. A kocsis, mielőtt bakra ül, cigarettjét szivarodon gyújtja meg; a szolga égő szivarral jár ki be szobádban. Nyájasan szólit meg a „baksis“-ért, de nem alázatosan. Megcsókolja az ezüst pénzt, mit markába adsz; megcsókolja ru hád szélét is; de szemedbe mosolyog bátran, elfogulatlanul. Ha tolakodását megunod, s rákiáltasz „emsi“ (takarodj) vagy gyöngédtelenül ellököd: harag nélkül vonul félre. De különben nem törődik veled, akár pasa légy, akár szatócs.

Ha egy gazdag birtokos arab, vagy valamely pasa soirét ád palotájában: amint ablakai megvilágítvák, a nép hivatlanul tódul be udvarába; nem tolakodik a termékbe, nem megy föl az emeletbe: hanem lenn marad, s tanyát üt a megvilágított udvar fái alatt; zenél, énekel reggelig; a gazda kávéval s dohánynyal tartja jól őket Ilyen az arab nép.

November 14-ikén reggel hirtelen be kellett pakolnunk; s kivitettünk a M a z r nevü egyiptomi fregatra azon biztatással, hogy délután két óra-kor indul a hajó Port-Szaidbe. Ideje volt elhagyni Alexandriát, hol minden látni valót láttunk, s élvezhetőt kimerítettünk; mióta a vendégek a hotelben megszorodtak, úgy hogy a table d' hotenál egymást lökdöstük, s az étel kevesebb és rosszabb

is, — a borok ihatlanok lőnek: azóta alig vártam az indulás óráját. Azonban a hajón semmiféle készülődés az elutazásra nem mutatkozott. Az idegen (angol orosz) utasok nagy része, kik velünk utazandók, még nem is jöttek a hajóra. Igaz, hogy erős éjszakai szél dühösen verte a hullámokat a kikötőt környező sziklazátonyokra; úgy hogy mérgében tajtékozott a hab; s azt mondták, hogy a kiindulás veszélyes.

De midőn 15-ikén reggel sem indultunk, világos kezde lenni, hogy a mi Colucci beyünk, és Regny, meg Pea barátink tulajdonkép fölültettek, midőn hajóra ültettek. Gyanítani kezdők, hogy miután tegnap a francia császárnő érkezett meg fölső Egyiptomból: csak azért szállitattunk hajóra, hogy a hotel Europe a császárnő kísérete számára megürüljön; mert már nem tudták hova tegyék a sok vendéget. Mit is csináltak volna velünk, kivált este; hisz a pokolból sem teremthettek volna annyi páholyt elő, mennyi ily követelékeny uraknak elegendő lett volna.

Igy tehát szépségesen csücsültünk a hajón: s mi reporterek használtuk az önkénytelen nyugalmat levelek írására, jegyzeteink kiegészítésére.

Ez a Mazr-(Egyptom) hat vagy nyolcz száz ló erejű, igen szép nagy hajó. Az utasok számára fentartott első hely ebédlő terme, folyosói, 180 cabine-i fehér és arany színűn fényezettek; a hajó tetején kényelmes divánokkal ellátott üveg pavillon. De a hajó belseje bűdös — az aljában poshadó

viztől, s azon tisztátalanságtól s hanyagságtól, melynek már két egyiptomi flotta lőn áldozata. A mostani harmadik is tönkre menend.

A hajó másik felében a cselédség, s a katonák, kik a közelgő ünnepélyekre szállítottak Port-Szaidbe, s a tengerészek voltak elhelyezve. Harminczhat réz hátültöltő ágyú is volt a födelen.

A katonák, matrózok folyvást lármáztak; mert az arab semmit sem tud tenni csevegés és ordítózás nélkül; még a katonák is glédában s gyakorlatokon a tisztek paranesai közben folyvást kiáltoznak, beszélnek. Este mulattatásunkra zenélt a katonai banda. Ezt az arab zenét magyarul maeskamuzsikáunak hívnök; röppentyük is lödöztettek a megérkezett, s yachtjára szállt Eugenia császárnő tiszteletére, ki szintén holnap reggel indul Port-Szaidbe.

November 15-ikén déltájban valójában megindultunk. Úti társaságunk azalatt teljesen összegyült; vagy 150-en lehattünk, magyarok hatan, austriaiak vagy huszan; a többiek angolok, oroszok, poroszok s. a. t. Többiközt hires dán államférfi Blome, egy porosz gróf Schweinitz, gróf Szolohub orosz udvari tiszt; az angolok közül Lord Houghton, egy admirál, több derék szál fiatal s öreg legények, kik Nubiában, felső Egyiptomban, Indiában és Japánban többet jártak, mint London utcáin. Az alexandriai kikötőből kiérve tiszteséges éjszakai szél fogadta hajónkat s minthogy az nem volt eléggé megterhelve, ugyancsak hin-

tázta előbb föl le, aztán jobbra balra. A hajó bel-
sejében tartózkodni kellemetlen lévén — a hajó
fedelén volt mindenki. A reggelihez csak kevesen
jöttek az étterembe, csak a „tenger-edzett“ fér-
fiak. De az étel is mondhatni utálatos volt. Bűdös
zsír, vén kos-sült, furcsa csodálatos izü sauce pi-
quanttal; büzhödt halak; bor helyett cifra bor-
deauxi s champagnei etikettekkel ellátott pálinkák;
mondhatn két nap koplaltunk a Mazren; pedig
annak valami bagnóból megszökött akasztó-
fára való olasz kocsmárosa minden személyre
65 francot kapott naponkint, és még ő panaszko-
dott folyvást, hogy személyenkint legalább 40 fran-
cot veszít!

Én is, mint a többiek, a hajó födelén kiteri-
tett utipokrócomra heveredve töltém a napot,
nem sokat olvasgatva, estig. Nem mondhatom,
hogy jól éreztem volna magamat; de bajom sem
volt; ámbár az utasok legtöbbe és a pinczések
alig egy kettő kivételével, mind betegek voltak;
az ebédhez hiven megjelentem, kevesed magam-
mal; ettem volna is, csak lett volna mit. De soká
nem tartottam volna ki oda benn; míg angolaink
rendületlenül helyben maradtak, pusztítva a bort
és theát. Az utasok nagy része a födelen maradt
éjen át; de én cabinembe feküdtem le, s csak
reggel hallottam a veszedelmet, mely kerülgetett.

Éjjel tudniillik egyszerre megállt a hajó, mert
a gőzgép valamely lényeges része eltörött. A hajós
személyzetből senki sem értett a gépészethez, a

kapitány sem. Az ijedelem nagy volt, mert az uralkodó szélben a kormányozhatatlan hajó közel a partokhoz menthetlenül el fogott vala veszni. Wüllersdorff admiralis hallván a bajt, Julius Caesarhoz illő nagy lélekkel mondá: „akkor nem marad egyéb hátra, mint hogy a hajó elsüljed.“ Az angol admiralis ellenben megtudván a történeteket, azonnal leveté kabátját, lemászott a gép-kamarába, megvizsgálta a gépet, megtalálta a bajt, s a sérült részt úgy ahogy lehetett, megigazítá. Azután elment aludni, meghagyván a gépészeknek, hogy három óra mulva keltsék őt föl, mert a gépet akkor ismét reparálni kell, minthogy e tódozás legfőlebb pár órára foganatos. És így történt.

Semmi Julius Caesari nagyság, semmi excellentiási méltóság sem volt ebben az angol admirálban; hanem ha ő nincs — alkalmasint soha se láttuk volna — Port-Szaidet! és cápák és cet-halak hiztak volna azon a kézen, melynek utijegyzeteiben most te gyönyörködöl — nemde? — édes olvasóm!

November 16-ikán reggeli hat óra tájban közeledtünk Port-Szaidhez. A kikötőt s az ott egybegyült számtalan hadi hajót eszeveszett bombázás oly füstfellegbe borítá — hogy egyebet alig is láttunk. Az ágyú moraj a francia császárné megjöttét illette, ki karcsú elegáns sasán (Aigle) ám-bár csak este indult utánunk, még is előbb ért ide.

Midőn az ágyuzás elhallgatott, s a füst elvonult, magunkat pusztai sík parton, ujdonat kis

város előtt láttuk számtalan hajótól környezve, egy tágas teres kikötőben, melyet rendetlenül egymásra halmozott nagy kő-koczkák alkotta töltés-fal kerít be, s véd a szelek dühe, s tengerár ellen.

A hajók jelekkel táviratozván egymásnak (a különféle zászlók különféle módon való kitüzése képezi e távirászatot) hallám, hogy ő fölsége a Greifen már tegnap, a Cargnano pedig ma reggel érkeztek meg szerencsésen.

Azonnal kaikra rakattam podgyászaimat, átmenendő a Cargnanóra; ezer örömmel hagyva itt a szép és büdös Mazrt, rozzant gépével, rettenetes konyhájával; adieu canards, canaux, canailles!

XVII.

Port Szaid kikötőjében. A suezi csatorna megnyitása ünnepélye; és az arról megnyitása előtt járatos nézetek s aggodalmak.

Port Szaid nov. 16-kán.

Mi az a Port-Szaid? Tíz évnél idősebb térképen hiában keresnéd. Még egy évtized előtt puszta, sivár tengerpart volt, sőt nagyrészt víz alatt állt, és a tengerből vidrák által emeltetett ki azon föld, melyen a ma majd 15 ezernyi város áll, s azon kényelmes kikötő, melyen ma a legnagyobb hajók éjjel nappal biztosan járnak ki s be, ugyanazon mérnökök, tudósok, munkások műve, kik a Suez csatorna ezen torkolatán működtek,

leírhatatlan nélkülözések közt, s titáni fáradsalmakkal hozva létre azon vizeret, melynek létrehozásán már négy ezer esztendő előtt fáradtak hatalmas egyiptomi uralkodók, hogy a vörös tengert összeköthessék a középtengerrel, mely csatorna töredékeinek nyomai léteznek ma is, némelyek állítása szerint az egész létezett, de ismét elenyészett a sivatagban.

E csatorna megnyitása tehát egy világesemény inauguratiója, az emberi tudomány s szellemi erély egyik nagyszerű diadalának ünnepélye. Ha a csatorna járható és föntartható leend, a mit máig sem tartok bizonyosnak, kihatása a világkereskedelemre és közvetve a politikára kiszámíthatlan leend.

A tág kikötőben élénk mozgalom uralkodott. Folyvást érkeztek nagy gőzösök; számtalan csónak, barcassek, apróbb gőzcsónakok, mint omnibusok tele néppel kaikok és bárkák jöttek mentek minden irányban. — A hajókon vig zaj, ágyuzás és zene, hol e hol ama magas vendég tiszteletére. A fejedelmi utazók is egymásnak visiteket adtak s viszonzotak. Kik a hajókon megjöttek a partra siettek; kik már itt voltak — a hajókon ismerőiket keresték. Senki sem maradt egy helyben, mindenki mozgott.

Déli egy óra tájban kiszálltam a partra. A csatorna nyílásán nagy diadal kapu állt, mely mint az egész város, francia, osztrák, magyar, török zászlókkal volt földiszitve. A kiszálló hidon

fényes társaság várta a fölségeket. Európa valamennyi nagyhatalmasságainak képviselői diszruhában, fényesen öltözött egyiptomi pasák, francia, osztrák, porosz, angol, hollandi, stb. katonatisztek; — a hidon túl lovas és gyalog katonák képeztek sort, mögöttük tarka népség, európai munkások, ázsiai afrikai népek, nők, férfiak, gyalog, kocsin, lóháton, számaron.

Két óra után kezdtek megérkezni hajóikról a főuraságok. Legelőbb a vicekirály, fényes kísérettel; azután egyik fia az oraniai hercegnővel karján; az oraniai herceg, Ignatief herceg orosz követ nejével karján; a porosz korona herceg, egy természetes szép fiatal ember, ki könnyed fesztelenséggel forgott a nők társaságában; azután ő fölsége Ferenc József tábornagyi egyenruhában, végre Eugenia császárnő. Majd elfeledtem a puszták hőstét Abd el Kadert, ki a rajta elvihartzott idők dacára férfierejének látszólagos teljében, de halvány finom arcával, sas orrával, sötéten fénylő mélyérszű szemével, s alig őszüllő korom fekete bajusz s szakállával, fehér burnusban, fején fehér capuchonjába burkolva, mellén a becsületrend szalagjával, mint a férfiszépség ideálja csendesesen és méltóságos szerénységgel állt a fényes nép között; Ő fölsége kegyesen kezét szoritott vele, Eugenia nyájasan üdvözlé, s a többi főurak is a legnagyobb kitüntetéssel érintkeztek vele, — mit ő méltóságos nyugalommal vőn.

Az ünnepi menet megkezdődött; elől a csa-

torna munkásai, minden nemzetbeli zászlókkal, azután a tisztes de eleven kinézésű, öreg Lesseps, a nagy műnek ünnepelt alkotója; azután a fölséges s fönséges uraságok; Eugenia császárnő fehér csipkéekkel kivarrott világos hamuszínű selyem ruhában s hasonló testhez szabott mellyben; fekete bársony kalappal dus fürtű fején, finom szellemes arcán nyájas mosolylyal köszöntve az őket üdvözlő közönség nagyját kicsinyjét.

Vagy negyed órányi távolságra félsziget formázatonyon, deszka járdán haladván elő: a csatorna szélén álló két pompásan diszitett pavillonhoz értünk. Egyikében a mollák mondtak hálát Alláhnak, másikban katolikus szertartással avatták föl a nagy műt; a zsidóból convertált híres hitszónok, abbé Bauer, jó hangon ünnepélyes szónoklattal kérte le arra Isten áldását, dicsőítve emlékeztvén mindazokról, kik létrejöttét előmozdíták, a francia császárról, s nejről, Ferenc József ő fölségéről, a Khedivéről, Lessepsről s társairól stb.

A nap dühösen égett fejünkön a ceremonia alatt; én az ékesen szóló abbé kissé színházias előadásának végét be sem várva visszatértem a Cargnanora, hogy néhány szóval bevezessem olvasóimat a ma in theoria megnyitott csatorna körülményeinek s horderejének ismeretébe.

Előzményeit e nagyszerű műnek ismertek gyanánt mellőzöm. Ezekről sok iratott már. Lesseps maga 10—12 év előtt sokat fáradozott Bécsben, hogy az ausztriai kormány érdekeltségét fölköltse;

s támogatást nyerjen tőle. Ugy hiszem, nem nagy eredménnyel.

Részvénytársulatot alakított tehát, melyben a vicekirály vőn oroszlányrészt, azután a nagy eszmék iránt tagadhatlanul élénk érzékkel bíró francia császár; — és számos tőkepénzesek is, — kik részvényeik koronkinti mély süllyedését elég keserűen türték.

Az ausztriai- magyar birodalom nem tőn létrejöttéért semmit; pedig ezt legközelebből érdekli a dolog.

A Suez csatorna megnyitása által az ut például Triesttől (Fiuméről nincsenek adataim) Bombayig, mely a Jóremény foka körül 5960 geographiai mértföldet tesz, 2340 mértföldre fog csökkenni; tehát 3620 mfflddel lesz rövidebb; tengeri mffldet véve föl 11,504 mffld helyett 4100 mfflddel; tehát 7404 mfflddel rövidebb; Liverpooltól 10,890 mffld helyett 6088-ra; tehát 4448 mértfölddel rövidebb.)

Ebből is láthatni, hogy az adriai, aztán a középtenger kikötői nagyobb arányban fognak részesülni a Suez csatorna jótéteményében, vagy is a Suez csatorna ezeknek útját Indiába nagyobb arányban rövidítendi meg, mintsem a London, Liverpool, Amsterdam, hamburgi kikötőkéből. Megmagyarázható tehát, hogy Anglia előbb akadályozta a csatorna létrejöttét annyira, hogy midőn a vicekirály Lesseps rendelkezésére állította az országában található munkaerőt; Anglia a portá-

nál kieszközölt egy parancsot, mely a vicekirálynak a fellákh kényszerű alkalmazását a csatorna építésnél eltiltotta.

Ekkor Lesseps, illetőleg a francia kormány által pénzzel is támogatott részvénytársulat Európa minden részeiből szerzett munkásokat, de lassankint az arabok is, csodálattal tapasztalván, hogy a munkások készpénzzel fizettetnek, a mi az egyiptomi fellákh által sohasem hallott, sem nem tapasztalt dolog, mert ők eddig a munkabér fejében csak ütlegekben részesültek, — tömegesen csődültek a munkához, és így sikerült azt végrehajtani.

Ekkor az angolok technikai érvekkel bizonyították a világnak, hogy a csatorna nem jöhet létre; hogy nem lesz viz benne; hogy talaja nagyrészt futóhomok levén, ismét el fog tűnni, s a többi.

A tapasztalás ellenkezőt tanúsított. Egyébiránt is annyi kitűnő francia mérnök és technikus vett részt a munkában, vagy vette birálatilag vizsgálat alá, annyit irtak, annyi felolvasást tartottak a tárgyról, hogy az avatatlan is arról győződött meg miszerint a vállalat nem merő humbug.

Midőn az angolok látták, hogy a csatorna befejezéséhez közeleg, azt demonstrálták a világnak, hogy a csatorna haszontalan, a kereskedelemre horderő nélkül leend. Ebbeli érveik közül kettő azonban minden elfogulatlannak szemében is fontossággal bír. Első az, hogy a csatornán

átjárás díja, eshetőleg, miután az részvénytársulat tulajdona, mely befektetett tőkéjétől lehető nagy kamatot igényel, — e befektetett tőke pedig, a kezelési tőkével egyesülten igen nagy, a csatornán átkelés díjja oly magas lesz, hogy az a rövidebb ut előnyeit ellensúlyozni fogja; vagy is magasabb mintsem a Cap körüli hosszabb ut költségei.

Hozzá járul ehhez azon körülmény, hogy a vörös tengeren uralkodó, s a csatornára is kiterjeszkedő széljárat (chamsim) miatt, mely marciustól novemberig északról és északnyugotról délkeletfelé, decembertől februárig ellenkező irányban dühöng — továbbá a vörös tengerpartjain levő korall-zátonyok miatt — a csatorna csak gőzösök által használható. De ezeken a szállítás sokkal költségesebb, annál inkább mert kőszén az országban nincs.

E szerint csak kis terjű értékesebb áruk lennének haszonnal szállíthatók.

Ez ellen más oldalról felhozható, hogy például Tegetthof számítása szerint a Suezén átmenő hajók $2\frac{1}{2}$ szer nagyobb szállítási díjt bírnak el, mint a Cap körül járók. — Tekintetbe veendő azután az idő aránya — a csatorna díjhoz. Triesttől Ceylonig a Capfelé 111 nap; Suezén át 46 nap. A csatorna díj = 19 nap; vagy is a Cap felé menő hajók 19 napi költségeivel azonos. Végre a rövidebb ut által a kamatokon s biztosítási díjakon elért megtakarítás az áruérték 4% -ját éri el.

A Kalchberg báró által*) tett részletes számítások positiv eredménye Triestre vonatkozólag az, hogy mindazon áruk, melyek tonnánként nem kevesebb mint 127 frt 75 kr. értékűek; vagy is mázsánként 6 frt 38 kr. Bombayból Európába szállításuknál hasonló előnnyel szállithatók a Cap körül vitorlán Hamburgba, mint a csatornán át gőzösön Triestbe. Európából Bombayba vitelnél az érték határa, melyen belől hasonló előnnyel használható Hamburgból vitorlás, Triestből gőzös = 94 frt 50 kr. tonnánként, vagy 4 frt 72 kr. mázsánként.

A negativ következtetés az, hogy a csatorna az ausztriai-magyar kikötők forgalmára, s általában kereskedelmünkre korántsem értéktelen, ám-bár a csatorna díj magas. És hogy — gyakorlati kereskedők s szállitmányosok állítása szerint — időnkinti conjuncturáktól fog függeni annak időnkinti több kevesbé nyereséges felhasználása.

Tény az, hogy az eddig passiv sőt ellenséges Angliában és Hollandban számtalan gőzös épült és épül, melyek különösen a Suez csatornán átjáratra alkalmasak, vagyis sekély járatuak.

De vajjon a puszták vihara nem fogja-e ma-holnap futóhomokkal betemetni a csatorna egyes részeit, miket aztán nem lesz képes kiemelni a legóriásibb vizgépek serege? és mibe fog a csa-

*) Lásd: Der Suez Canal und die Zukunft des directen oesterreichisch-ostindischen Handels, von Victor Frh. v. Kalchberg. Wien 1870 Gerold Sohn.

torna föntartása kerülni? És a Ballah és Manzalé tavának kiásott partjai lágy talaja nem fog-e újra meg újra beomlani, kivált ha a nagy gőzösök hulláma fogja állandóan verni, s kimosni? — Erre a technicusok, kik e műveket ismerik, azt felelik, — hogy a legdühösebb szél is a homoknak csak tetejét hajtja föl; futóhomok hegyek nem léteznek; előre tudva vannak a némileg fenyegetett pontok, s kiszámítva az eshető baj; elhárítása évenként 600 ezer francba kerül. Csekélység! — — A mi a tavak partjait illeti, kikövezni nem volt honnan, hacsak a pyramisokat le és ide nem hordták volna. Itt nem tehetni egyebet, minthogy e pontokon a gőzösöknek mérsékelni kell gyorsaságukat. Egyébiránt, hogy a Ballah és Manzaléh tavak partjai s töltései lágy agyag lennének, csak mese; sőt ellenkezőleg kővé keményedtek.

Adje az ég, hogy mind ez így legyen.

Hanem mindettől teljesen független kérdés az, a mely most minket foglalkoztat: vajjon Port-Saidból eljutunk e szerencsésen Suezbe?

Ugyan is a csatorna medrét úgy képzelő olvasó barátom, mint a fölületről lefelé nyuló háromszöget. A csatorna szélesség 60—100 méter. ez csekély igaz; de legnagyobb mélysége úgy szolván számításba sem jöhet; mert a háromszög csúcsa nagyon kényes vonalat képez; miután 20 angol lábnál mélyebb járatu hajókra nézve a passage csak 72 angol láb széles. De az is csak helyenkint. Ennél mélyebb járatu csak a csatorna

közép vonalán haladhat előre, vigyázva, hogy oldalában meg ne ütődjék. Ha szerencsésen megtartja e vonalat: szerencsés; de hátha más hajó jó vele szemközt? Ezeknek már relativ sekélyebb járatuaknak kell lenni, mint a melyekre a csatorna legmélyebb szöglete számítva van; különben egymásnak ki nem térhetnek. A nagyobb hajókra nézve tehát mint az egy sinü vasutakon kikerülő állomások léteznek, hogy mindig egy irányban menjenek, s ne találkozzanak. Ez a gyakorlati életben aligha eltűrhető akadály; idővel tehát a csatorna medrét szélesebbre kell ásatni.

Igy levén addig értesülve a csatorna állásáról, kételyekkel vagyunk tele. Csak az bizonyos, hogy holnap reggel megindulnak a hajók a csatornába, egymás után, ludak módjára. De habár a legmélyebb járatu hajók is biztosan mehetnek keresztül: természetesen lassan, vigyázva kellend menniök. És így midőn a főség, Eugenia császárnő, még egy pár előkelő vendéggel telt első hajók már Izmailánál lesznek, körülbelől a csatorna közepén, akkor még Port-Szaidból alig indulandottak meg az utolsók. De hátha egyikök megakad, vagy baja történik? akkor szépen ott rekedünk.

A hirlapi tudósítók tehát aggódva kérdék: vajjon elérünk-e Izmailába . . legalább is akkorra, hogy részt vehessünk azon bálban, melyre a meghívó jegyek zsebeinkben vannak?

XVIII.

A suezi csatornában. Izmaila. Tündéri látmány, a sátrak városa, arab és beduin népünnep.

November 17-ikén indult meg Port-Szaidból a hajóraj; — a Suez csatorna tetteleg megnyitotta; — ámbár úgy hallók, Izmaila és a keserü tavak közt még éjjel nappal löporral dolgoznak a csatorna medrén.

Ötven hatvan nagy hajó, s számtalan apróbb várt a jelre; s a kapitányoknak s kormányosoknak nem kis ügyességet kellett kifejteniök, hogy összeütközés nélkül kibontakozzanak a kikötőből. A hajók öt osztályba soroztattak; legelsőik indítottak meg a fejedelmek, s kíséreteik hajói; a második osztályt képezték a hadi hajók; következtek a póstahajók; a negyedik osztályban a kereskedelmiek; az ötödikben a kisebb magánhajók.

Kilencz óra tájban indult meg az Aigle, utánna a Greif, királyunk ő fölségével, Hohenlohe hg., Bellegarde gróf, s néhány szárnysegéd urakkal. Ezt követé az Elisabeth: Beust, Andrássy, Plener, Hoffman, Vértessy Sándor urakkal; azután a Cargano a kíséret többi tagjaival.

Lassan, csak fél gözerővel haladtunk elő a csatornában. Az idő gyönyörű volt; a nap forrón sütött. Elhagyván a Balla s Manzalé tavait, a vi-

dék kopár pusztasíkság; a hosszú homok-zátonyokon számos vízi madarak, különösen az egyenkint sorban álló nehéz széles száju pelikánok, és a kecses vörös szárnyu flamingók ezrei. — Egész nap megtartá a vidék e sivár jellemét; a csatorna partjain csak itt ott volt növény, bokros erős bozót egy neme látható.

Tíz és fél órakor Ra z e l t e s, fél kettőkor K a n t a r a kis arab város, fél ötkor G i r s helysége mellett mentünk el; utközben itt-ott gőzerővel működő óriási vidrák álltak, zászlókkal fölczifrázva; s a díszesen öltözött vagy szurtos munkások mindenütt örömujjongással fogadtak. Itt-ott egyiptomi hajó ágyúszóval tisztelgett, illetőleg ránk ijesztett, hogy oldalba lő. Itt-ott a parton egy-egy csinos kunyhó állt, sűrű folyondároktól vagy fiatal fáktól környezve, hol a csatorna mérnökei ütötték föl ideiglenes tanyájukat; csinos nők, s kedves gyermekek kendőikkel köszöntgettek. A mérnökök és munkások e tanyái a homokpusztában, valamint Port-Szaid városa is az édes viz-csatornából csöveken kapják a vizet. K a n t a r a a Szíriából Egyptomba vezető karaván-ut nyugpontja; a karavánok kompokon szállítatnak át a csatornán.

Öt óra tájban értünk a T i m s z á tavára, mi arabúl annyit tesz, mint a Krokodil-tó. Lucusa non lucendo.

Idáig minden baj nélkül jöttünk volna el; kivéve hogy az Elisabeth, melynek általán „pechje“ volt, Kantara és Girs között a szükmederből ki-

fordulván, megakadt. A császárné Aigleje pedig egy a parton álló francia gőzcsonak kerékhidját törte be. Az első osztálybeli hajók mind megérkeztek a Timszára, s Izmaila előtt vetettek horgonyt. A többi hajók a csatornában tölték az éjt; — sokan még Port-Szaidból el sem indulhattak.

Izmaila új város, mely a csatorna építésnek köszöni keletkeztét. Az édesviz-csatorna partján fekszik, vagy 5000 lakóval, — s a csatorna szivét képezi az. A vidék síkság ugyan; de a nagy tó csendes vizével, a lenyugvó napnál igéző látvány volt. Naplehunytaival a város és a hajók megvilágítottak, s mi is kieveztünk a partra.

A város felé sétálván Lesseps urnak, és a csatorna főépítészeinek Lavaley és Borel uraknak kecses házait néztük meg, melyek szikomor, tamariszk, pálma és bananafák sűrű árnyaiba rejtvék, mint megannyi tündérlakok.

A város merőben új, nagy részt fából épített, többnyire emeletes, természetesen föld nélküli házakból áll; alól boltokkal, vendéglőkkel, kávéházakkal, s mulatóhelyekkel, hol nyitott ajtók és ablakok mellett sans géne enyelegnek cifrán öltözött leányok, s ki tudná a világ melyik zugából ide vetődött tengerészek, munkások, kalandorok, s kíváncsi touristák. Az utcák egyikét Avenue l' Imperatrice, másikat Avenue Francois Joseph-nek nevezték el. Az utcák szélesek, fasorokkal látvak el; mi a városnak derült képet ad;

de a forróság és homok az ott lakást nem teszi kívánatosá.

A Nilből idevezetett édesviz-csatorna körülbelől két-három öl széles, hosszában messze terjednek a dús tenyészetű kertek; s a várostól vagy negyedórányi távolban a vicekirálynak épülő félben levő szép palotája áll. A csatorna másik oldalára hidak vezetnek át. És onnan csodálatos ének és zenehangok, sípok és nagy dobok zaja üti meg füleinket.

Ott egy egész rögtönzött város áll sátorokból, melyek oly ügyesen voltak cövekekkel s kötélekkel a földhöz szögezve, hogy közeik egyenes kényelmes utcákat képeztek. Az egyszerűn fehér ponyvavásznonból készült vagy, pompás selyemmel bélelt, s finom szőnyegekkel borított terjedelmes sátrak alatt, s mellett tanyáztak a Syriából, Egyiptomból, Nubiából, Afrika közelebb fekvő pusztáiról, a vicekirály meghívására idejött, festőileg öltözött arabok s beduinok ezrei. Az utközők számtalan üveglampion által fényesen megvilágítvák, s azonkívül a nagyobb sátrak előtt póznákon, illetőleg póznákra szögezett vasrostélyokban lámpa gyanánt mézgas illatos fahasábok égtek, tündéri világot vetve az ily tömegben s ily jellemző zsibongásban meg soha sem látott cifra népekre.

A széles utca elején pokoli zaj volt. Vagy hét tagból álló zenésztársaság, néhány száz arabtól környezve, éktelen lármát csapott itt monoton

zenéjével, melyből uralkodólag bődült ki a nagy dob, s a sipok siralmas visitása.

Tovább menve a sátrak között ép oly egyhangú de szelidebb zenehangok üték meg füleinket. Zenészek és közönség a földön ült, keresztbe vetett lábakkal, kiterített szőnyegeken, vagy a homokban. A zenészek egyike hegedűt nyüzött, másika cimbalmozott; a cimbalom egészen hasonló a mieinkhez, csak hogy nem verik, hanem az újra huzott acéllal pöngetik hurjait; a harmadik a gitár és a szerb tambura között valami közepet képező mandolin forma szeren játszott, kettenhárman a nélkülezhetlen sipot fújták. A hallgatóság fiatalok s öregek, világosabb, sötétebb, vagy fekete arcszinűek, hosszú szakállal, vörös, zöld vagy sárga kaftánban, s a derekára övezett shawllal; avagy lebegő fehér vagy színes burnuszban, nagy turbánokkal fejeiken; többnyire erőteljes és vad, de nem durva, s néha szép férfiak; az öregek kivétel nélkül tisztetek; nyugodtan ülnek drága csibukokból vagy cigarettéből fölséges illatú füstöt fujva maguk elé, míg egy-egy szolgál, többnyire szerccsen, arany vagy finom porcellán csészékben hol erre hol arra nyújtja a kávé. A leirt illumináció fényében eredeti, — ezer egy éji kép. A zenészek fáradhatlanok voltak, a hallgatók szótlan csendben; csak egy-egy szerintök szép, különösen siralmasan huzott helyen kiálták tetszésük jeléül „áh“! Más sátor előtt hasonló környezetben mandolin, cimbalon, s sip által kísértetve egy ifjú

énekelt; hol sóló, hol a többitől kísérve; mint a többi, ugy ez is a palóc és oláh mélabus dallamokhoz hasonló, hanem még egyhangubb s siralmasabb nóta volt, magas tenor hangon énekelve; s pausákkal közben, midőn csak a zene szólt. Az emberek látható lelkesedéssel halgatták, arcuk feszült, szemeik villámlottak. A dal egyike volt azoknak, melyek az arab költészetben gyakoriak, valamely hős viselt dolgai dicsőítése. — Pedig voltak ám hősei e népnek, annyi, mint homokszem a pusztában. És a keserves helyeken ismét mély hangú, egyetemesen sohajtott „áh“-k jutalmazák a művészt.

Néhány — szándékosan félhomályban hagyott, de gazdag szőnyegekkel borított sátor közepén 5—6 vagy több török körben ülve, vagy dörögve vagy csendesen hajtogatva fejeiket a földre — imádkozának Allához; — némely sátorban egyedül is imádkozott, hajtogatta magát, földre borult, s ismét fölkelte egy ájtatos muzulmán, mit sem törődve buzgóságában a körülötte tobzódó zajongó tömeggel, de mélyen ignorálva engem is, ki néhány lépésnyiről hoszú ideig kíváncsi figyelemmel kísértem minden mozdulatát. Koronkint Alláh Alláh-t morogtak az imádkozók. Néhol pedig többen ültek körben, egyikök a Koránt énekelve s ugy imádkozva együtt. (A Koránt csak énekelve szabad olvasni.)

A mint a sátrakhoz közeledtünk, az öregek vagy törzsfőnökök (sheik) egyike elénk jött, s nyája-

san üdvözölve, keleti szokás szerint jobb kezével szí-
vét, száját homlokát érintvén, (mely könnyedén egy-
huzamban tett mozdulat annyit tesz, hogy üdvö-
zöl érzésével, szavaival és eszével) s baljával a
sátorra mutatva, meghívott. Midőn már fáradtunk,
egyikbe beléptünk. Ez tágas és magas sátor volt,
kissé színe hagyott, de szép damaszselyemmel
bélelt; terjedelmes és szintén fedett előcsarnokkal,
s belső osztálylyal, (hol a harem szokott lenni.)
Leültünk dagadó vánkosokon a szőnyegekkel bo-
ritott földre, kávét hoztak, ezüst tálczán, mely
gazdagon aranynyal himzett vörös bársony taka-
róval volt befödve; ezt a szolga vállára vetvén —
ugy kínálta az ezüst tartócskákba dugott finom
porcellán csészékkel; egyszersmind gyémántokkal
kirakott ámbra- csibukokat hoztak. Mi mindent
európai *bonne grace*-al fogadtunk el; s figyelme-
mesen vizsgáltuk amik körülöttünk történek.

Mellettünk s körülöttünk idős férfiak ültek,
nyilván előkelő emberek, mert némelyiknek a
Me dz sidie rend másod osztályu fényes csillaga
vagy a Ferenc József rend *commandeurje* disz-
lett mellén, melyet tán ő fölsége jeruzsálemi ut-
ján kaphatott, mint az őt kísért *beduin főnökök*
egyike. Félkörben ültünk, s előttünk a sátor elején
hasonlókép szőnyegen egy énekes ült, s vagy 12—16
többnyire fiatal, erőteljes, szép férfi, körben áll-
tak az-az hogy táncoltak vagy is inkább tornáz-
tak, tudniillik lábukkal egy helyben tipegve felső
testöket derekától kezdve jobbra balra forgatták,

oly erővel, előbb lassan, aztán mindig sebesebben, hogy állaikkal a vállaitat verték, s a mellett hogy egyiknek sem ficamodott ki nyaka csak azt csodáltam hogy egyiknek sem röpült le fejről a turban. Vártam mikor és mi lesz ennek a vége? Időnkint egy-egy idősebb férfi állt közjük, s tapsaival unszólta a kitartásra. Közben pedig rá kezdte a sáló énekes magas discantja:

„Dáraditi, dadiriditti, dádiritti, dárá,

Dádaritti, dadiriditti, dárá;“

e közé pedig a fáradó táncolók oly táktusban mint az óra ketyegése, s oly mély basszusban mint a nagy harang kongása morogták s szuszogták: „Alláh — detta.“ — És Alláh detta követte mozdulatukat jobbra, aztán balra.

Majd egy órát ültünk várva a szent-tornászat végét; de hiába. Folytatták azt félbeszakasztás, pihenés nélkül. Addig e, mig egymásután kimerülnek, vagy épen mint a táncoló dervisek őrült dühbe jöven végre félholtan lerogynak? Mi nem vártuk. És tulajdonkép mi legyen ez? tánc-e? vagy ima? kérdi az olvasó? Bizonyosan mind a kettő. Arab környezetünkkel nem tudtunk beszélni; a mi elég sajnós. Nem volt tehát alkalmam e nép kedélyvilágába pillantani, vagy értelmisége mélységét sondirozni; és beláttam, hogy ily idegenszerű világba utazván, a nélkül hogy az ember a népek nyelvét ismerné — az uti tapasztalások a kül benyomásokon, s fölületes észleleteken túl nem terjedhetnek!

Annyit azonban tudtam előbb is, s itt észlelni volt már elég alkalmam, hogy Mohamed mély emberismeretével úgy alkotá meg vallás rendszerét, hogy annak szabályai a hívő népek összes állami, társadalmi s magán életükre kiterjedjenek. Nincs a mohamedán köz és magán életében mozzanat, mely a vallással össze ne függjön. Polgári s vallási kötelességek itt nincsenek külön választva; hanem az élet minden functiója vallási szabályon alapszik. A házasság, az életmód, a diaetika szabályai, a multságok, mind megannyi vallási parancsok. A muzulman fejét borotválja, nem azért mert ezen égaly alatt ez tisztasági elővigyázat; disznóhúst nem eszik, nem azért mintha tudná, hogy ezen forró égaly alatt, hol a hús ugysis egy nappól a másikra rohadásba megy át, a disznóhús betegségeket okozna; hanem: mert vallása rendeli. Istenével nem beszélhet, nem imádkozhatik, ha előbb nem mozdott. Mohamed ismerte népét, tudta hogy csak így lehet rábirni a rendes mosakodásra. Gyakrabban kell imádkoznia, mert sok dolga nem levén a népnek, valamivel ki kell tölteni idejét. Imádsága olyan testgyakorlatokkal vagy tánccal jár, mely sok időt vesz igénybe, érdekes látmány is, tehát mulatozás is. És e multság fárasztóbb a waltzertáncznál. És mind ezen időtöltés annál szükségesebb, mert férfi társaságból ki van zárva a nő, és a bor. De vad népeket, hogy el ne fajuljanak, ha háboru nincs, foglalkoztatni, kifárasztani, edzeni kelle.

Vedd el a néptől vallását, s képtelen anarchiába sülyed. De — ellenkezőleg — mély valláossága képessé teszi önfeláldozásra, tehát nagy dolgokra. Hatalmasabb ösztön a hitnél nem létezik. Hitetlen vallástalan népekben is működhetnek hathatós indító erők, például a nemzetiségi érzet; de sokkal belterjesebb (intensivebb) a vallási emeltyű, — ennél erősebbet, nem ismer az emberiség. Azért hiszem, hogy az arab népnek még jövője van.

E féléket gondoltunk s beszéltünk, midőn éjfél tájban visszaindulva a város felé, még egyszer végig mentünk a sátrak főutcáján, hol legtöbb élet és zaj volt. Csodálatos, idegenszerű, megható kép volt az, melylyel a mai est emlékünket gazdagítá. Jellemzésére nem mondhatok egyebet, mint azt, hogy az a képzelődést fölül muló keleti életkép, valódi ezer egy éji kép volt.

Visszajövet a hajóra még sokáig hangzott át a távol tündérvárosból a dobok és sipok zaja; s álmomba is átszövődtek a rendkívüli jelenetek, miket láttunk.

XIX.

A Suez csatornában Izmailától Suezig.

November 18-ik át a Timszá taván kelle töltenünk. Részint mert várnunk kellett a többi hajókra; részint azért, mert Lessepsék időt akar-

tak nyerni, mert még folyvást dolgoztak a csatornán, a Szerapaeum körül.

Délelőtt olvasgattam, s firkáltam jegyzetemet; délután egyet sétáltunk Izmaila kertjei, a beduinok sátrai, és azon apró sátorok között, miket a vendégek számára, kik talán a hajókon vagy hotelekben nem találnak menhelyet, készítének. És ilyenek száma elég nagy. Reggeltől estig jöttek be még nagy hajókon a csatornából vendégek, vagy csónokokon és apró gőzkompokon oly utasok, kiknek hajói a csatornában megakadtak, s hátra maradtak.

A kis Izmailában néhány ezer európai vendég, néhány ezer munkás, néhány ezer arab, s beduin, néhány ezer lovas és gyalog katona, összesen legalább ötven ezer ember csődülvén össze, nagy és eredeti sürgés-forgás és zaj volt, mely tetőpontját érte el két óra tájban, midőn ő Fölsége, s Eugenia császárnő a partra jött, s kíséreteikkel együtt kocsira ültek, s katona sorok közt mindek előtt a csatornához hajtottak. Vagy félórai hajtás után a porban és homokban az El Girs állomásán levő diszpavillonhoz értünk, melyet már tegnap jöttünkben láttunk; ma se láttunk onnan egyebet, mint tegnap, tudniillik, vizet, homokot, s pár óriási vidrát. Nem is maradtak ott a fölségek egy pillanatig is, hanem azonnal visszahajtottak. Utközben lovas beduin csapatok szinlett csatája mulattatott. Vagy 24 férfi kitünő lovakon fehér vagy színes burnuszaikban, hosszú lőfegyverrel há-

tukon, pisztolylyal, karddal vagy lándzsával kezökben futtattak, élénk képét adván, habár kicsiben, hogy mire képesek ők és lovaik a sivatag homokban; aztán egymásra támadtak, ki fegyvereit durrogtatta el egy kézben tartva puskát és kantárt, másokban forgatván a lándzsát, ventre á terre. Kik Jaffában látták a beduinok seregét, azok e fegyverjátékot kicsinyelték. Hamar is vége volt; s csak oly improvisált mint a csatorna megnyitása, s minden ami körülé történik.

E tréfa után egy sátorba léptünk, hol már 300 éhesen leszködő vendégre számított table d' hotehoz készülődött vagy negyven pinczér. Rajnai, bordeauxi, champagnei etiquettekkel ellátott tele vagy kiüritet palackok egész batteriái heverték mindenfelé a sátor körül; még több ily sátorvendéglő is létezik, a vicekirály contójára, ki vagy 5000 vendégtől naponkint 65 francot fizet. Mi egy üveg India pale Alet adattunk magunknak, mely jéggel kitünő volt, s mentünk a hajóra ebédelni, este 10-kor pedig a vicekirály új palotájába bálba. Az improvisált palotának csak alsó termei készek; vagy 10 nagy terem; de illő táncterem csak a még épülő, első emeletben leend. Ámbár a meghívott ötezer vendégnek tán fele jött el, még is ropyant volt a tolongás; európaiak, katonák, tengerészek, egyenruhában, frakban, arabok talárban, beduinok fehér burnuszokban; koptok, nubiaiak, indiaiak, feketék, különféle öltözetben; az ember azt hitte, álarcos bálban van. Gazdag

toilettü nők; néhány szép, a legtöbb testes, mint-ha csak Európa valamennyi kövér asszonyai itt adtak volna egymásnak légyottot. A véletlen hozta-e őket össze a világ nagy részéről, vagy Egyiptomban általában meghiznak a nők? nem lehetett megtudnom. Annyi igaz, hogy a török izlés e részben különbözik, a karcsu termeteket, érdekes halvány arcokat idealizó európai férfiakétól. Roppant étterem fából és vasból építve, s rögtönözve, hol vagy ezer emberre volt terítve, s azonkívül kitünő fagyalattal, sorbettekkel, izetlen cukrostésztákkal megrakott buffet, melyet legdühösebben ostromoltak az arabok; kik közül sokan szegény sorsuak voltak; (itt a társadalmi szellem democrata, a kormány korlátlan.) Ó Fölségeik 11 óra tájban jöttek, s éjfélén jóval túl maradtak. — A bálban találkozáim Szende Bélával, Wienerrel, gróf Nugenttel, előbbi utitársaimmal, végre az „Amerika“ gőzösön épen ide érkezett gróf Apponyi Sándorral, ki gróf Apponyi Alberttel a suezi csatorna megnyitásához jövén, az összes fiatalabb magyar arisztokráciából, mely pedig örökké uton van, egyedül mutattak szellemi érdeket e nagy esemény iránt.

Nov. 19-ikén, azaz ma reggel a szakférfiak, s tengerészek, hajóparancsnokok conferentiát tartottak arról, mily rendben és általában menjenek-e eddigi hajóikkal tovább a csatornán Suez felé? vagy pedig vasutra térjünk-e át?

Megyünk. Félbeszakítani az utat, vasuton menni Kairoba, s onnan Suezbe, ez annyi volna,

mint a csatornára halálos ítéletet mondani ki. Tehát 12 óra tájban megindultunk. Szép lassan, úgy hogy ma sem érünk Suezbe, hanem csak a keserű tavakig, és ott töltjük az éjt. E halogatás és huza-vona oka ott keresendő, hogy egyes pontokon még folyvást baggeroznak, ásnek, s lőporral robbantják a sziklamedret. Gyönyörű multság e sivár vidéken, lassan haladni elő, folyvást a fönnakadás félelmei között. Hanem Lesseps ménkő ember: azt mondja: „m u s z á j;“ és császár, császárné, királyi hercegek, admirálok, tudósok és csavargók a világ négy részéről kénytelenek a Suez csatornán uszni, unatkozni; mert hát benne vagyunk.

Mire a Timsa tóból lassan kifejlődve az első hajók a csatornába értek, két óra lehetett, 3 óra tájban Tuszum, majd a Szerapeum mellett haladtunk el. Fél hatkor a nagy keserű-tóban vetettünk horgonyt. Az Elisabeth nem jött meg. A Timszá tóból kimenet néhány hajó eléje tolokodott, úgy hogy a második osztályu hajók mögé szorult, s többé előre nem jöhetvén, az éjt a csatornában tölté. Többé nem is találkozott velünk; s a rajta levő urak sokféle fatalitások után egy nappal később értek Kairóba mint mi.

Mai utunkon valamivel kellemesebb volt a vidék, mert a csatorna közelében folyván az édes viz csatorna, gyakoriabbak voltak a zölden tenyésző oázisok; míg balról magas hegylánc, a Zsebel Attaka széles háta szakítá félbe a fārasztó sivatagot.

A nap lemenőben volt, a távolból homok hal-
mokon túl kopár hegylánc sárga vörös homokszinü
csúcsai bármi sivár látványt nyujtottak, még is
megörvendeztették az örök sikságot már megunt
szemeinket. — E világrészen nincs alkonyat, a
mint lemegy a nap, azonnal beáll az éj, az éjjel
pedig a hajók illuminációja és a röppentyűzés,
melyben ma Erzsébet császárnő- és királynőnk
nevenapjának tiszteletére a mi hajóink is részt vet-
tek. A „Greif“-en ünnepélyes ebéd volt. Ebéd
után a porosz herceg bucsulátogatást tőn Kairó-
ban, onnan a felső Nilre indulandó. Az est gyö-
nyörű, ámbár kissé hüvös volt.

Nov. 20-kán reggel hét óra tájban ismét
folytattuk utunkat, a nagy és kis keserű tőn át
teljes gőzerővel. Egyszerre nagy robaj s puffanás;
azt hittük főnakadtunk, s kirohantunk a földélre,
látandók, hogy mi történt? Egy török gőzös oly
erővel ütődött a Cargnanóba oldalt, hogy letörte
s magával vitte mentő csónokaink egyikét.

Itt van közel Gessen földje, hol a Gene-
sis korában Jákob és a zsidók tanyáztak, a bib-
lia szerint. Egyptom legtermékenyebb része. Az-
után jő Uadi, Saluf, Tel el Kehir. Délután 1
óra tájban szerencsésen elértük a suezi öbölt, a vö-
rös tengert, s azon pontot, hol a hagyomány sze-
rint a zsidók száraz lábbal átkeltek; az arabok
azt ma is zsidószigetnek hívják, „Zseziré al Ja-
hud.“

Egy elmés utitársunk ez ősz történeti ponton

elég kegyeletlen volt azon élcet csinálni, hogy — „ha akkor Mózeszel itt vesztek volna a zsidók: nem lett volna szükség korunkban megoldani a zsidó kérdést.“

A suezi kikötőbe fordulatkor oly szerencsésen manoeuvriroztunk, hogy hajónkkal letörtük egy török hajó ormányát, az meg viszont bezuzta kerékfödélünket, s a konyha és éléskamra födelét, mi fölött echt bécsi szakácsunk kétségbeesve szidta az „ostoba“ törököket, és a sorsot, mely őt Egyiptomba hozta. Az összeütközés pillanataiban néhányan oly biztosan vártuk hajónk romlását, hogy már kellő állást foglaltunk, hogy a végzetes pillanatban a vízbe ugorjunk.

Tizenkét óra lehetett, midőn az Aigle, Greif, nyomukban a mi hajónk, a suezi kikötőbe fordult — az ott levő hadi hajók éktelen ágyúzása között. De minden ágyúszónál hangosabban, világgra hatóbban hirdete azon körülmény, miszerint előttünk és utánnunk számos nagy hajó átjött a suezi csatornán, — hogy a középtenger és vörös tenger egybeköttetésének történeti horderejü problémája megoldottnak tekinthető.

XX.

A Suez csatorna megnyitása után mit tartsunk annak jelenlegi állapotáról, közvetlen hasznosságáról kereskedelmi tekintetben, s jövőjéről?

A Suez csatorna megnyitása volt a fölség keleti utjának közvetlen indoka; és az képezé központját azon Európa, Ázsia, Afrika, Amerika legtávolabb országaiból ide sereglett, az egész világ felsőbb köreit, s értelmiségét képviselő népvándorlásnak, melynek tarkabarka sokasága Egyiptom földét néhány hétre úgy ellepte, hogy alig lehetett erre ráismerni.

A világ szemei Suezre voltak irányozva. Kétkedve lesték, vajjon a Port-Szaidból megindult hajóraj csakugyan eljut-e Suezig. És midőn ténynyé vált, hogy a legnagyobb hajók is csekély véletlen akadályok után, csakugyan kijöttek a vörös tengerig: ismét egy lépéssel tovább megy a méltán kíváncsi világ, és azon kérdéssel foglalkozik: vajjon a csatorna jelen állapotában a világkereskedelemnek teheti-e azon szolgálatot, mely tőle váratott? és van-e jövője?

Azon olvasók tehát, kiket e tárgy nem érdekel, bocsássanak meg, hogy annak még egy-két lapot szenteljek, s az önszemléletből vagy avatott férfiak irataiból gyűjtött biztos adatokat, mik e

kérdésekre alaposan megfelelni képesitenek, röviden összefoglaljam.

A csatorna hossza Port-Szaidtól Suezig 18 g. mfd. Mélysége eredetileg 8 métre-re állapított meg. Az áthajózás alkalmával majd minden nagyobb hajóról folyvást méregették. Ezen nyomozások eredménye hogy az a medervonalban átlagosan 21-23 láb; tehát a legnagyobb kereskedelmi hajóknak is elegendő. Csak a Szerapeum mellett vagy 300 lábnyi hoszatt, nem több mint 17 láb; némelyek szerint 13, de ez hihetőleg oldalt méretett. Itt — mint már emlitém — még akkor is, de azóta is folyvást dolgoznak, s rövid idő mulva hihetőleg a szabályszerű mélység elő fog állittatni. Azóta, például emlitem, átment a csatornán a 400 lóerejű, s 28 ágyus porosz corvette, mely 14 láb mélyjáratu.

Szélességét illetőleg a szabályszerű 80 métre még nem mindennütt éretett el. Helyenkint, a hol a víz mélyebb, széle alig 60 métre. Ellenben sok helyt 100 métre is. S u e z b e n a bejáratnál még szélesebb, de az itt előszabott 300 métre még nem éretett el. A közép meder, mely háromszögben mélyedik le, mindenütt 22 métre.

Mint már emlitém, ha a medervonalban, például a szél hintázása miatt, egy nagy hajó megakad, az utánna jövő hajók utját elzárja. Így járt a Péluse, melyen a nemzetközi bizottmány s maga Lesseps is volt jelen, épen azért mert elővigyázatból túlságosan megkönnyítettett, úgy hogy

kerekei s kormányja nem eléggé fogták a vizet, a fordulatoknál többször megakadt, s a hajók ott rekedtek. Igaz hogy a Péluse mélyjárata még mindig 5₂, métre volt, s 250 lábnyi hossza is akadályozta a számos hajlásoknál könnyü fordulását. Kerülő helyek léteznek ugyan, s a tavak természetesen képeznek ilyeket; de oly hoszu vonalon mint p. o. Izmailától Suezig nem levén kerülő — a nemzetközi bizottmány azok szaporítását rendelte el. Minél élénkebbé fejlődik a közlekedés, annál érzékenyebb lesz az ebbeli szükség; mert a csatorna értéke épen csak a Cap-ut irányában elérendő időnyerésben áll.

Röviden szólva: a csatorna csaknem egész medrének kiszélesbitése idővel, s pedig rövid idő alatt elkerülhetlen lesz. Ez ma már, midőn az Isthmus tetteg átfuratott, nem képez technikai nehézséget; hanem egyedül pénzügyi kérdés. Annyiba semmi esetre sem kerülhet mint az eddigi munkálatok kerültek. Ez utóbbi öszveg körülbelől 350 millió franc. De ebből sokat kell számítani a kezdet nehézségeire, kísérletekre, pénzműtétek, s intercalaris (a részvényöszvegek időközbeni) kamatozására s egyebekre elment veszte ségekre.

A csatorna kiszélesbitésére szükséges költségek öszvegét a csatorna vérmes barátai 60, feketén látó ellenségei, kik számosan vannak, kivált az angolok közt, két sőt 400 millióra teszik. Nem műértő létemre is bátor vagyok az előadot-

tak alapján ez utóbbi összevetést nagyon túlzottnak tartani.

Viszont vannak szakértők, és pedig nem értem itt a rózsaszínlátó franciákat, hanem részrehajlatlanokat, kik a csatornát még az esetben is jövedelmezőnek, s nem drágán fizettetnek tartják, ha az csakugyan még 400, és összesen vagy 800 millió frankba kerülendett, — oly óriási terjedelmet ígérnek a keletkezendő forgalomnak; — mert ha a Cap körüli jelenlegi forgalmat vesszük is tekintetbe, s annak csak fele fordulandó a csatornára, már hat millió tonnára rugna föl az; — de teljesen kiszámíthatlan most azon lendület, melyet az Afrika, Egyptom, India- és Ázsia-Europa közti kereskedelem, az itt is ott is emelkedő fogyasztás, és jólét, épen e forgalmi könnyűség következtében veend.

De e jövőbeli remények ellenében még eddig azon szomorú valóság áll, hogy a csatornán átjárásiért fizetendő díjak igen magasak. Például Bordini ur, a triesti Lloyd igazgatóságától hallám, hogy egy Lloyd gőzösnek 15,000 frankot kellend fizetni. Ez annál keservesebb az ausztriai-magyar hajózásra, mert ennek még csak kezdeni, piacot keresni, utat törni kellend a vörös és indiai tengereken; — vagy is üres hajókkal járn.

Mi az elhomokosodás veszélyét illeti, most már tapasztalat mutatta ki, hogy a szélhordás, vagy az ár által gyűjtött homok egy méterre hozra két kubikméternél többet nem tesz ki. Jelentékenyebb

azon homoktömeg, melyet a gőzsök okozta hullámzás mos le a partokról; és melyet a vörös tenger árapálya idéz elő. Az eredeti tervek szerint a part-töltéseknek részben kövekből kell vala épülni. Itt ott léteznek is. De vajjon e költöléseket a hajózás emelkedésével nem fogja-e alámosni a hullámzás, kivált a szűk helyeken? — Kevesbé jelentékeny a vörös tenger árapályától várható baj, mert a talaj annak vidékén agyagos. — A mi már a csatornának e tekintetben állandó fentartása költségeit illeti, azok tetemesek lehetnek; de lényeges akadályt nem képeznek. Lavalley épenséggel azt mondja, hogy a csatorna jó karban tartása nem lesz költségesebb, mint bármely franciaországi hasonló hoszaságu csatorna fentartása. A parttöltés helyenkint növényzettel megerősíthető; de minthogy ez sok édes vizet emésztené föl, utoljára nem marad más hátra mint kikövezése.

A mondott javításokkal együtt a csatorna kiépítése költségeit 800 millióra téve, ez összeg ugyan nagynak fog tetszeni; de ez összeg relative csekélynek fog látszani hasonlattételek által más nagy közlekedési vállalatok, minők a Semmering vagy a Mont Cénis vasut költségeivel. A Pacificque vasut Amerikában 500 millió frankba került. Hadseregek fentartására pedig Europa évenként 6412 millió frankot költ!!

Mind e körülmények egybevetése után, meg lehet, hogy a jelenben létező Suez-csatorna rész-

vény-társulat előteremti a még kellő pénzt, meglehet hogy nem; és ekkor e társulat megbukhatik; de a vállalat gyakorlatisága ma már sokkal evidensebb, mintsem hogy akkor azonnal új társulat ne alakuljon elegendő tőkével annak kiépítésére.

És így e világfontosságú csatornát minden esetre biztosítottnak tarthatjuk.

Nem tárgyalom a szintén fontos, de másodrendű köszén-kérdést, mert a köszén már is olcsóbb lett Port-Szaidben; s nem kételkedhetni, hogy árai idővel az európai árakkal kiegyenlítendik magukat. Ez a kereskedelem természetéből következik. Csak mellékesen említem, hogy e piac, külföldi szakértők szerint, az adriai tengerhez közel osztrák és magyar (pécsi) köszénnek nagyszerű kilátást nyújt.

Ki tüzetesebben óhajtja a Suez-csatorna viszonyait, technikai, kereskedelmi tekintetben vagy kiszámíthatón nagyszerű politikai horderejét tanulmányozni, azt utalom — Lesseps, Lavalley és Borel mérnök urak kissé egyoldalú („cigány is a maga lovát dicséri“) de mindamellett tanulságos műveiken kívül a következőkre: „Der Suezkanal und seine commerzielle Bedeutung.“ Irta Dr. W. Zenker. (Bremen 1869.) továbbá a Brockhaus-féle „Unsere Zeit“ folyóirat 1870-ki két első füzetében levő cikkekre: „Der Suezkanal und seine Eröffnung, von Geh. Rath Heinrich Stephan. Továbbá Kalchberg báró, és Tegetthof

tengernagy említett röpirataira. Különben a Suez-csatornáról irottak már egész nagy könyvtárt képeznek.

XXI.

Suezből vasuton Kairóig. Királyi fogadtatás itt.

A vörös tenger hullámain, a Suezi öbölben alig időztünk egy óráig; a hajóból kiszálltunk pogyászaink egy részét hátra hagyva; s a vasuti indóházba, mely közvetlenül a kikötő mellett áll, siettünk.

Ő felsége bucsu-látogatást tőn Eugenia császárnőnél; mert a jeles nő már előbb bejárván Kairót s felső Egyptomot, ismét a csatornán köröszkül visszaindulni készült egyenesen Franciaországba.

A fölség s kísérete hajói is parancsot kaptak a mikor lehet visszaindulni, s Alexandriába jönni.

Ő felsége számára különvonat állt készen. Három óra tájban elindultunk, s vagy tiz perc mulva a városba érve, ő felsége kiszállt, s az austriai magyar védnökség alatt álló katholikus templomba kísértetett. A rekkenő hőségben ez fölösleges fárasztása volt a fölségnek, ki a nélkül is elég nagylelkű volt mindenfelé támogatni adományokkal az osztrák-magyar jótékony inté-

zeteket, s keresztény cultust. Vagy négy óra tájban tovább mentünk. Szerencsésnek tarthatta magát, ki ő fölsége kíséretéhez tartozott, mert az gondtalanul s azonnal odább utazhatott. A többi utazóknak, kik a legközelebbi napokban tódultak össze Suezben, türelme vaspróbákon ment keresztül, míg a tömegben vasuti vonatra jutniok sikerült; mert ámbár éjjel nappal jártak a vonatok, természetes hogy ennyi embert, és a parton a homokban toronymagaslatban fölhalmozott uti málhát egyszerre elexpediálni nem lehetett. Névszerint nagy kellemetlenségen mentek ministereink keresztül, mert mint emlitém, hajójuk a Peluse által föltartóztatva, csak késő éjjel jött meg Suezben. Ekkor ami uraink a vasutra mentek, fölbiztattatva, hogy a különvonat már vár reájuk. Azonban éktelen zajt s zavart igen, de se külön se más vonatot nem találtak. Vissza mentek tehát a hajóra — éjfél után — s lefeküdtek. Alig voltak az ágyban: jó a hírnök, hogy a különvonat egy óra mulva készen lesz. Ismét fölkeltek tehát, sebtében fölkészültek, s a vasutra jöttek, honnan azonban csak pár óra mulva ment el a vonat.

Itt Suezben a legnagyobb hőség uralkodott, melyet utunk alatt tapasztaltunk. Lehetett 22 fok árnyékban.

Míg a nap fönn volt, utunk sik pusztá sivatagon vitt körösztil, hol sem fű sem fa nem jelzi a természet életét. Messze jobbra hagyók el a Gyebel, Attaka és Kenefe hegyeit; balra a vörös

tenger sík partjait. Mire termékeny földre értünk, est volt; itt ott pálmaerdőcskéket. és földöntöző csatornákat vettek ki szemeim a holdvilágnál. Két óra tájban értük el Nefise állomását, honnan szárnyvonal vitt Izmailába. Reggeli óta nem evén, mindnyáján éhezünk. De ezen uton minden oly csodálatosan történt, hogy csak kívánni kelle valamit és meg volt, (kivéve a kiveendőket); úgy most is kilenc óra tájban Szakazigbe érve, az államáson izletes uzsonnával terített asztalok fogadtak. A kis frissítésben ő fölsége is fesztelenül az utasok közé vegyülve vön részt.

Éjfél körül értünk Kairóba, hol az indóház utak, és utcák fényes világítása, a fegyverben álló katonaság és zene, a nép zaj, sokasáh kiáltások — meglepő contrastot képeztek a sötétséggel s néma csenddel, melyen átutaztunk.

Ő fölsége fogadtatása királyi volt. Szép fogatu, europailag elegans hintókon szállítottunk a Nil partján fekvő Kazrel Nil palotához, itt le, s egy szép gözhajóra szálltunk, mely áttön benünket a Nil, másik partján fekvő, fényesen megvilágított Zsezire (sziget) palotához, egy mesésen kivilágított nagy kert közepén. Ő fölsége számára katonai kíséretével a palota főépülete (szelamlík) volt berendezve; átellenben vagy 150 lépésre kertben fekszik a harem terjedelmes épülete, melyben a kíséret többi tagjaival csekély magam is beszállósoltattam.

Félegyre volt éjfél után, midőn ebédhez ül-
tünk. Az ebédlő pompás nagy terem, fehérén
márványzott, s aranyozott falakkal; és fénylőn fe-
kete oszlopzatokkal, mik márványt játszanak, de
közelebbről vizsgálva, kitűnt hogy fából vannak;
a padolat finom famozaik; a terem teteje elegans
aranyzatú dombormű arabeskek. Óriási kristály
csillárok s kargyertyatartók, legfinomabb kristály
poharak s üvegek; aranyozott sévrei porcellan,
gazdag ezüst és arany evőeszközök, — minden
darabon I. P. (Izmail Pasa) anagramja, arany be-
tűkkel; — francia szabásu, vörös posztó, s arany
paszomántos egyenruhájú komornyikok; szóval
fény és pompa; 'de párisi elegantiával, csinnal, és
izléssel túltéve a török zultán háztartásán.

A vicekirály nem volt jelen az ebédnél, s
mindenki álmosabb levén mint éhes: ő fölsége ha-
mar eloszlatta a táblát.

Ki ki az utánnunk küldendő pogyásza után
látott; én — nem levén inasom — még két óráig
lestem annak megjöttét a kertben; de boszuság
nélkül, mert a hold nappali világánál, a kert ezer-
nyí légszesz lángja mellett, virágzó bokrok, s fan-
tasticus alakú fák alatt, az előttem elterjedő szent
Nil titokszerűn susogó habjainál — túlvilági ál-
mokban kéjelegtem.

XXII.

Kairó. Ezbekiéh tere. Gameh el Aszár mecsetje ; arab tudományos egyetem. Haszán mecsetje. Citadella. Mehemed Ali mecsetje és sirja. Kairó madártárlatból.
A Mamelukok kiirtása.

Kairó, nov. 21. dél előtt.

Reggel fél nyolckor ő fölsége kíséretében gözösre ültünk a városba átmenendők. Az előtünk elterülő hatalmas folyam látása gyermeki öröme hangolt. Ismételve mondám magamnak, hogy imé ez a Nil, a Nil! Vize épen magas volt; és oly iszapos mint a Dunáé, hirtelen esőzések után; hanem színe sötétebb, azaz vörös-sárga és szinte sűrű; és csodálatos, e víz mégis könnyebb más folyamok vizénél; oly könnyű, hogy csekély szellő is nagy hullámozásba hozza. A parton lerakott iszap csaknem oly fekete s porhanyós, mint nálunk a legszebb televény föld.

Alig hagytuk mögöttünk a Zseziré palotát, a háztetők és a távol pálmafák lombjai fölött három Gizei piramisnak csúcsait láttuk kiemelkedni. Ő fölsége első volt a ki észrevette. A fűnséges títokszerű építmények ismét eltűntek szemeink elől, a mint hajónk egyet kanyarodott.

A Kazr el Nilnél kocsik vártak reánk. Vasárnap levén, a katolikus templomba mentünk mi-

sét hallgatni. Az Ezbekiéh sétatéren, s a frank városrész néhány utcáján áthajtva, utunkban mindenütt tolongott a kíváncsi nép; katonasorok álltak, s bandáik rémségesen verték és sipolták a Gott erhaltét. Ausztriai s magyar nemzeti zászlók lengettek mindenfelé. — A kis templom csúcsives, régi látszatú; sok fülkével, erkélylyel, melyeknek redőnye i mögött láthatlan nők lövelték kíváncsi szemeiket reánk. Kevés volt az ajtatosak serege, de az emberfajok érdekes vegyülete; fehérek, feketék, nők és gyermekek. Mögöttem a padban egy kis szerecsen leánygyermek térdelt, széles de szép ajakkal, kimondhatlan jó képpel, s ártatlan őz szemekkel. Világi pap mondá a misét, két ferencrendi segédlete mellett, és egy magas fekete fővegü kopta violaszin talárban az oltártól oldalt hallgatta.

Innen a fellegvár felé indultunk, s a városnak utközben eső nevezetes épületei némelyikét szemléltük meg. Ez nagy föladat, mert Kairóban vagy 300, és majd mind szép s akár jó karban levő, akár rombadüledező de érdekes mecsetje, számnélküli nagy siremlékei, meg annyi kápolnák léteznek; de egész Kairó a különös, a szeszélyes, a forma gazdag, képzeletdús építmények gyűjteménye. A legszűkebb, legvénebb utcák bármelyikében alig van oly ház, melynek homlokzata vagy udvara, cifra ablakai, kúpos erkélyei, kutja, vagy merészen szép lépcsőzete, vagy kapujának művészileg faragott párkányai meg ne ragadják figyel-

medet. A mi Kairóban észrevétlenül elhagyatva romba dült, vagy rombadülő félben van: az elég volna tiz európai városnak érdekessé, s széppé alakítására.

Legelőbb a *Gamehel Aszár* mecset vetődött utunkba; ez Kairó főegyháza; melyhez ős időktől fogva szép könyvtár, mely állítólag az arab irodalom minden kincseit kéziratokban tartalmazza, és egyetem van csatolva, mely ma is a közel és távol kelet ifjusága által szorgalmasan látogattatik. A mecsetnek nagy birtokai vannak, s a tanulók nagy része abban mint convictusban ingyen ellátást kap, ott lakik. Sőt a zarándokok is a mecsetben szállásoltatnak el. Általán keleten a mecsetek pótolják a vendégfogadókat; csakugy mint Európában a középkorban a klastromok.

A mecset előudvarát karsu oszlopokon nyugvó csúcsives folyosó szegélyezi; ez alatt apró gyermekek ülnek pala táblával s írónnal kezökben, vagy firkálva, vagy hallgatva a korán magyarázó tanárt, s a mellett papírszivarkákat füstölgetve. Másik oldalon idősebb tanulók csoportosulnak a mathesis, csillagászat, vagy gyógyászat tanára körül. Tisztos romjai egy dicsőbb multnak! ma már tudománytokat kineveti a nyugat, mely töletek kezde tanulni. Az idő elhagyott titeket, mert megálltatok; s a vicekirály Párisba küldi az ifjakat, hogy mint jó mérnökök, orvosok kerülve haza, lassan kiutoltsék a ti elavult skolastikátok üres formáit.

A mecsetbe lépünk. Az arab építészet egyik remeke áll szemünk előtt. Jelleme teljesen elüt a konstantinápolyiaktól, Itt alkató fantázia épített; költeményeket irt kőből; miket tollal leírni, úgy hogy fogalmat adjon róla, embernek nem adatott.

Innen a Haszán mecsetéhez mentünk, mely a Rumelieh téren a citadellától oldalt fekszik. Ez a legnagyobb szerűek egyike, de, ámbár csak körülbelül a 14-dik század közepén épült, mégis már dülőfélben van, mint annyi szép mecset és sirbolt. Pedig azt hinnők, hogy e nagy hidegtől s tartós nedvességtől ment égaly alatt az épületeknek tartóssabbaknak kellene lenni mint nálunk; s így föl kell tennünk, hogy a minő szépek formáik, oly hanyag az egybeillesztés. De nem ez oka kora romlásuknak; hanem a megőrzés, a fön-tartás elhanyagolása. Itt nem javítanak, nem tataroznak semmit. A mult nagy férfainak, a hatalmas zultánok, hős kalifák, és böcs uralkodók sirjait, melyek egyuttal az arab nép legnagyobb szerű történeti emlékeit képezik, az arab építészet dicső példányait közönyesen nézik, a mint kupoláik behorpadnak, oldalfalaik kidőlnek, oszlopaik lefordulnak.

De romjaiban is dicső Haszán mecsetje; sőt a legszebbnek tartatik Kairóban. Nem az apró részletek, miknek szeszélyes cifrázásában kitünő az arab, hanem a formák, a portálok, és ivenk, valamint a mecset közepéből kiemelkedő kúp nagy szerűsége jellemzi ezen épületet. Előudvarában a

nyolcz oszlopon nyugvó, ereszes rézfödellü gyönyörű szökő kút — omladozik !

A Haszán mecset a Mokattam hegy alatt fekszik, melyen a híres citadella — nagy, de már stratégiailag nem igen fontos, mert hegy által dominált erőd áll. Lejtős ut vezet föl a várfalak és bástyák közé.

Falai közt tágas terek, középületek, ministeriumok, katonai laktanyák, s a vice király lakául szolgáló keleti pompával felszerelt, de építészileg érdektelen palotája állanak.

Oldalt áll a Mehemet Ali építette, s róla nevezett mecset; a legtetszetősb, legegansabb mindazok közt, melyeket akár itt akár Konstantinápolyban látni; igaz hogy új, s egyiptomi alabastromból s fehér márványból épült falai, oszlopai, járdái, s karesu magas két minaretje — tündökölnék. Előudvarában, mely egészen márvánnyal kikövezett, három oldalt oszlopfolyosók vonulnak; minden négy-négy oszlop fölött kis kúpok képezik a tetőt; az udvar közepén kecses kút, arany arabesk-kupolával; negyedik oldalán az oszlopcsarnok alatt van a bejárás. A hatalmas mecset közepén kiemelkedő nagy kúppal, az azt tartó kisebb kúppokkal oldalt, számtalan oszlopon nyugszik; ablakait és kúpnylásait, párkányzatait, falait a koránból vett mondatok arany vonásokban, s aranyos és színes arabeszkek fődik. A csaknem átlátszó alabastrom és márvány fénye a vi-

lágosság, a nagy arányokkal, a részletek szép alakzataival vakító benyomást tesznek.

A templom oldalain kisebb kápolnák — s ezek egyikében áll Mehemet Ali sirja; fehér márvány sarkophag, gazdag szőnyegekkel begöngyölgetve; feje fekvését jelzi a nagy vörös fez. A kápolna bejárása előtt jobbra s balra az ajtótól néhány imán földön ülve mélyen hajtogatják fejüket; imádkoznak a nagy hős, nagy bűnös, és bölcs uralkodó lelki üdvösségeért. Egyikök szép bariton hangon méla bús éneket dalol, mely ámbár monoton, meghatón hangzik vissza az üres templomfalak és boltívek közül.

A várkertből s az erőd falairól nagyszerű kilátást élveztünk. Alattunk Kairó, a 400 ezer lélekkel bíró város terül el szemeink előtt, megszámlálhatlan mecseteink kupolaival s minarettjeivel, s földél nélküli hamuszínű házaival, mik fölülről tekintve romokhoz hasonlítanak. Tovább a kietlen holt sárga libiai sivatag mint egy száraz tenger: jobbra fordulva az évezredek titkaival eltemetett Memphis romjai, s a Gizéi gúlák, balra a Szakarai gúlák egészen közeleknék látszanak. Csoda, hogy a sivatag homokja el nem temeti Kairót is, mely épen a szélén fekszik; egész homok hegyeket betölt ugyan a városba; ezeken semmi tenyészet; alattuk a holtak városa; nagy terjedelmű sivár temetők terülnek el.

A vár délkeleti oldaláról nézve azonban a Nilt mintegy ezüst szalagot látjuk kanyargani bu-

jánzöld kertek, rétek és földek között. A paradicsom a puszta mellett. Ott a halál, itt az élet.

Ő fölsége is sokáig édelgett a nagyszerű látványon, melynek mássát csak a piramisok tetéről élvezhetni, de különbeu széles e világon sehol.

Bejártuk az erőd egyéb részeit is, nem minden borzadály nélkül. Megálltunk azon fallal bekerített téren, hol Mehemed Ali a Mamelukokat leölette.

A m a m e l u k o k, a katonai aristokratia, és praetorianusok ezen keleti kiadása, nagy szerepet játszanak Egyiptom történetében. A folytonos civódás, és harcok melyekben az egyiptomi, nubiai syrai s. a. t. tartományok legitim zultánjai, vagy szerencsés hadvezéreként fölvergődött bitör zsarnokai, sőt ugyanazon kalifa családnak a hatalomért versengő tagjai éltek, egymást pusztítva, elűzve, vagy öldökölve azt eredményezék, hogy hol egyikök hol másikkok segédseregeket hívtak, a harcszomjas turkomanok, törökök, cserkeszek kalandor népeiből; kik letelepítettvén, miután a kül-ellenséget legyőzték, otthon kezdtek zsarnokoskodni, s a kalifákat letették, elűzték, megölték érdekeik vagy szeszélyök szerint. Nem tudom honnan ered a mameluk név; de voltak cserkesz mamelukok, vízi mamelukok, (mert Roda szigetén telepítették le) s. a. t.

E mamelukok erőteljes faja katonai aristokrátiát képezett, s föntartá uralmát akkor is, mi-

dön Egyptom a magas porta főuralma alá került s attól kapta pasáit, — Napoleon megtörte ugyan uralmukat; de nem végleg.

Nem akarva történetet írni, csak röviden említem, hogy az albániai születésű hős Mehemet Ali a mamelukok segítségével vergődött föl Egyptom urává. De midőn már az volt, nem érezé magát biztosságban, míg őket teljesen meg nem semmisíti; és erre oka volt. Mehemet Ali tehát 1807-ben, a Wahabiták elleni hadjáratába menendő hátát fedezni akarva, — magához hivatá a mamelukok emirjét, s minden főembereit, tanácskozmány ürügye alatt. Eljöttek a mamelukok ünnepi öltözetben, fényesen szerszámozott arab lovaikon, s nagy kísérettel. Ebéd után, midőn lóra ültek, s megindultak a sáncfalak között, a kapukat zárva találtak; de azon pillanatban el is kezdtek a minden oldalon elrejtett katonák az összeszorult, s mozdulni alig bíró mamelukokra tüzelni. Irtóztató mézszárlás volt, melyet állítólag Mehemet Ali egy ablakból nézett. Egyetlen egy sem menekült meg. Azaz hogy csak egy, H a s z á n b e y, ki rést törve magának a várfal párkányáig, azon megsarkantyúzott dicső lovát átugrasztotta, le a 30 ölnyi mélységbe. Midőn a földhöz közelített, Haszán leugrott lováról a földre. A ló összezuzta magát, Haszán meg volt mentve; s szerencsésen Konstantinápolyba szökött . . . hol még befolyásos szerepet játszott.

Itt álltunk e ponton, hol Haszán leugrott, s

az érzelmek tengere viharzott föl szivünkben. Ily szörnyű bűn irtottaki a mamelukokat! De hát ők mennyi bünt követtek el századok óta! Az emberiség története büdös a vértől. A ki azt tanulmányozni akarja, előbb le kell győznie az undort és könnyörérezetet.

XXIII.

Kairó. A holtak városa. Zultánok és kalifák sirjai. Kait bei, és Barkuk sirmecsetjei. Kirándulás a vicekirály nyári lakára, Abbasiébe. Heliopolisba. A Mária fa. — Este bál.

Nov. 21-ikén dél tájban hajtattunk el a citadellából, a Khidive nyári lakására Abbasiébe, onnan az ős hires Heliopolisba menendők. A holtak városát most már közelebbről néztük meg. A török temetők különböznek az arabokétól; azok sudar ciprus fák árnyában némi költői melancholiára hangolnak, de emezek merő köhalmok. Mint a törököknél, ugy az araboknál is a sirokat jelző kövek cölöp alakúak, ha férfié akkor az idomtalan cölöp teteje idomtalan turbán formára van kifaragva.

De a kairói temetőt a nagyszerű kúpos sirmecsetek sokasága teszi érdekessé, melyek részint épen, részint romjaikkal magasodnak ki a sirok városából. E sirokban többnyire kalifák, hatalmas mamelukok, magas állásu férfiak, s zultánok van-

nak eltemetve. Némelyikben még épen áll a sir márványból, rajta diszkötésben a korán. Soka csak silány rom. De építészileg érdektelen alig van köztük. Hol a merész domborodású kúp, hol a hatalmas boltívek, vagy az ablakok kecses formái ragadják meg figyelmünket, hol egy ékesen faragott kapu, vagy egy tető nélkül maradt karesu minaret vagy néhány oszlop, melyek búsan emelkednek ki a romok közül. Elszomorító emlékei egy nagyobb kornak, miknek némelyike pár száz évvel idősebb levén a legrégebbi goth építménynél, világosan mutatja, hogy a csúcsívet is az araboktól tanultuk.

Khair bey és Barkuk zultán rombadülő nagyszerű sírmecesteit, utunkba esvén, tüzetesen vizsgáltuk meg. A vicekirály is ide érkezett, egy finom szalma fonatu phaetonon; s a sírmecesteiben ő volt a fölség ciceronéja. Ugy látszik a hazai műemlékek iránt nem közönyös.

Innen egy szárazmalomhoz értünk, melyet ló helyett, bekötött szemü teve forgat. Ez egy a földöntözéshez szolgáló vizemelő gép. Nem kell ugyan is azt hinni, hogy a földöntözés, illetőleg a Nil-áradás a természetre van bízva. Már sok évezred előtt is nagyszerű csatornarendszer létezett; mely ugyan a török uralom alatt elhanyagoltatott, de mióta Mehemet Ali hatalomra került, azóta ismét nagy tökélyre emeltetett, úgy hogy a Nil ágaiból s csatornáiból, a nagyobbakból kisebbekbe vezetett csövezés egész hálózatot képez, s min-

den kis zöldség-kert néhány ölnyi terére kijut a szükséges vízmennyiség.

Itt lovak kocsik váltattak. Ő fölsége a vicekirály kis phaetonjában, mi kilenc személyre számított igen elegans omnibus-hintókon foglaltunk helyet; mindenikbe négy jó angol ló fogva; elől jockey, a bakon kocsis és inas rococo francia eselédruhában, lackirozott kalappal, pouderezett vendéghajjal, copfal. E liberiát állítólag Fleury tábornok combinálta s készen küldé kocsikkal szerszámokkal együtt Párisból. Még néhány lovas tiszt, és arany himzésű fehér lobogó ingű száizok (kengyel-futó) emelték a sűrű fasorban gyorsan hajtó caraván festői jelenetét.

Az ut vagy egy mértföldre Abbasziéh nevű faluig, hol lovassági laktanyák vannak, s a vicekirálynak téli palotája — árnyas szicomorok közt buján tenyésző dinya — kukorica — rizsföldek, zöldségkertek, és vagy egy láb mélyen víz alá merített terjedelmes gyapot-ültetmények mellett megyen el. A sivár pusztá örök sárgavörös színétől fáradt szemnek kimondhatlanul jól esett a zöld látása és a hús árny hatalmas fák alatt. Az egész vidék kert, — melyet rendszeresen át meg át szelnek az öntöző csatornák. Gubé nevű faluhoz érve, virágokkal s gyümölcsökkel telt kertben állnak meg a kocsik; — virág és gyümölcs, tavasz és őszt itt egyesülnek; szőnyegekkel bevont hűvös pavillonban királyi dejeunével fogadnak kiéhezettek; s mint nevezetes eseményt jegyzem

föl, hogy ma reggeli $\frac{1}{2}$ 1-kor ebédeltünk; déli $\frac{1}{2}$ 1-kor reggeliztünk; s este 7 órakor újra ebédeltünk; s így mit Kakas Márton valahol oly jó izü humorral már régebben irt meg, most tetteleg megéltük.

Ebéd előtt vagy félóraig a kertben sétáltunk, megnéztük a Khidive fia számára épülő palotát; virágokat, rózsákat, jazminokat, vizililiomokat szedve, s a narancsoknak, mandarinoknak miknek súlya alatt görnyedtek a fák, látásában gyönyörködve, kellemes társalgásban töltök az időt.

A khidive, (mellék címe az alkirálynak, minővel a keletiek fejedelmeiket rendszerint felruhazzák, annyit tesz mint független) igen udvarias derült házigazda volt; majd mindenünkkel társalgott; jól beszél franciául; s általán mivelte modorral, sok ismérettel bir; értelmes mezei gazda, ki véghetlen sokat tőn a földmivelés emelésére a maga jószágain; — pedig a termelő képes föld háromnegyed része az ő birtoka; és saját példája által a parasztokat (felláhkát) is régi slendriánokból okszerűbb gazdászatra serkenté. Mint mondám, ő Egyptom csaknem egész föbdlirtokának tulajdonosa, s általán valószínűleg a leggazdagabb ember a világon; mert ő egyedáruságot csinált magának a cukorgyártásból, — nagy kiterjedésben üzi a gyapottermelést az amerikai háboru óta, és általán modern üzérkedéshez kitünőleg értve, az ország iparát s kereskedelmét kinestárára nézve jövedelmezővé tudja tenni.

Ellensége sok levén, kivált sok európai kalandor, ki ő fönségét kibányászni, valamely vállalatba szédíteni s megesealni akarta, s terve nem sikerült: nem csoda ha Izmail pasáról sok rosza is hallani; mondják, hogy minden módon sajtolja alattvalóit, minden jövedelmes üzletet (gyapot, cukor, indigo, sőt a bankár üzletet is) magához ragad, s monopolizál; a parasztokat adókkal tönkreteszi; s több eféléket, mikről rövid pár heti tartózkodás alatt nehéz lett volna biztos tudomást szerezni. Hanem — a haladás és a közvagyon emelkedése szembeötlő levén Egyiptomban, nem lehető, hogy Izmail pasa oktanul zsarolná népét.

Hanem az lehet, hogy épen polgárosítási törekvései s oly roppant vállalatai, mint a Suez csatorna, a Nil-zsilipek, Kairó-Alexandria szépítése, hadsereg s hajóhad jó karban tartása, kapcsolatban uralkodói ambíciójának messzelátó terveivel — tőkepenzek gyűjtésére sarkallják; s hogy oly eszközökhez is nyulnak, tudtán kívül, miniszterei s hivatalnokai, melyek legalább az európai embert föllázítják. Semmi esetre sem tartom őt közönséges kapzsi embernek; sem nem tartom helyesnek, ily alacsony szempontból itélni felőle. A jövő ki tudja mire fog tanítani!

Izmail pasa alacsony zömök termetű, alig negyven éves férfi, szőke bajuszú, gesztenyeszin haju; szürkés kék, kissé ravasz és nyugtalan szemű; finom fehér keze s kis lába nemes fajra mu-

tat. Arca értelmes, s nyugalmat szinlelő; látszólagos lomhasága alatt elevenség s erély lakik.

Egyiptomról folyt társalgásunk közben mondtott azon bókomat, hogy „ő fönsége (son Altesse) a természet csodáihoz csatolta a polgárosodás csodáit“ igen jól fogadta. Kétségtelenül tőle is kaptam volna egy medzsidiét; hanem a török zultán apprehensiója következtében újabb időben önállólag nem osztogathat rendjeleket.

Reggeli után — ugyanazon buja tenyészet jellemezte vidéken, Matariéh falun át, kocsiztunk Heliopolisra. — Gubbé és Mattariéh közt áll egy nagy terebélyes, kétségtelenül ezred éves életre mutató óriási törzsű, és tördelt águ szikomor, melynek lombjaiból senki sem mulasztja el hogy egy ágacskát ne törjön, mert ez hagyomány szerűleg azon fa, melynek árnyékában Mária Józseffel s a kisdéd Jézussal megpihent egyiptomi utjában. A fát, az ég tudja mióta, Mária fának nevezik, az arabok is. Én is egy pár ágacskát szedtem le; de mire haza értünk, hirtelen megszáradt levelei teljesen elmorzsolódtak. A fa vénségemiattnedvtelenek levelei.

Innen vagy negyedóra alatt Heliopolisban voltunk. Ezen ősrégi, a bibliában On név alatt ismeretes tudós város, melyet viszont a görögök a nap városának neveztek el, s melynek egyetemébe ezeknek legnagyobb filosofjai jártak bölcsészetet tanulmányozni, — ma a homok alatt van eltemetve. Csak egy vörös granit obeliszk

emelkedik ki homoksíkjából, hieroglifjei közt darázsak fészkelnek.

E város nem elhomokosodás által borult be, hanem a föld folytonos emelkedése mellett tesz tanuságot. A természettudósok ezt akként magyarázzák, hogy a föld, mint minden organicus test, folyvást fejlődik. Oly helyek azonban, hol ezen organicus élet el van nyomva, mint nagy épületek, városok alatt, nem fejlődvén tovább, a lassankint kiemelkedő környezethez mérve süllyedteknek látszanak. Innen magyarázható nem csak Egyiptomban, hanem másutt is például a régi templomok vélt süllyedése.

Ezen élvezetes látmányokban gazdag napot bál fejezte be. Előbb a fölség a circusban volt; a bálba jött 11-kor, s 12-kor ment el. A bál a Kazr el Nil palotában tartatott, rendkívül népes, és így magában érdekes, de jelentéktelenebb volt az Izmaila-inál. A táncterem mint falusi lakodalomra, izléstelenül diszitett, a palotához rögtönözve mellékelt fabodé volt.

XXIV.

Kairó. Keleti siesta a Haremben és kerteiben.

November 22-kén reggel ő fölsége audien-tiákat adott, délután a Khidiv istállóit, s lófuttatást volt megszemlélendő. Leghelyesebbnek vélttem e napot önszemlélésnek szentelni.

Gyönyörű reg volt. De hisz mindennap az volt; mert itt — kivéve a január-február havi csekély esőzéseket, örökké derült az ég; és az ég-aly egyetlen kellemetlensége a nyári hőség, szárazság, s koronkint viharos szelek, melyek homok-felhőkkel borítják be az eget, s töltik meg a léget.

Mint mondtam a „Hárem“-ben laktunk; melyből azonban jöttünk előtt elszállásoltattak a nők más palotákba. Fesztelenül járhattam tehát a palota minden zugában s kertjeiben ki be.

A Hárem a főkertben áll ugyan, de attól minden oldalról épületekkel s magas kőfalakkal elkülönítve. Nagy kapu vezet be egy kis előkertbe, melynek közepén márvány-medence, abban vidám szökőkút lobicskol éjjel nappal, körüledés lomboszat alatt néhány nagy kalitka, cifra madárkákkal s gerlicékkel. Az utak kavics-mozai-
kok; kis márvány lépcsőzet vezet egy üvegajtóhoz, s azon be a palota nagy előcsarnokába, mely gazdag szőnyegekkel van beborítva, falai márványzottak; itt ott magas tükrök függenek; gazdag selyem kerevetek állnak; ezeken a rendelkezésünkre s őrizetünkre rendelt cselédek s katonák hevernek; kiknek semmi hasznokat nem vehetjük, azon egyszerű okból, mert nem tudunk velök beszélni.

E nyílt félhomályos hűvös csarnokból széles lépcsőzet vezet föl az emeletbe, kartámlája szép faragványú gazdagon aranyozott bronz, és fénye-

zett fa; a lépcsők szép szőnyegekkel fődöttek, valamint általán minden salon, szoba, folyosó, zug; minden szőnyegekkel van beborítva; ez már magától értetődik. Az emeletbe érve nyílt pompás salon terül el szemeink előtt; a ház központja honnan folyosók vezetnek annak többi szárnyaiba, melyek egymástól úgy elkülönítvék, hogy minden nő (ha többen vannak) külön lakik gyermekeivel, saját cselédeivel, s külön lejárással bir saját kis kertjébe, s nem kénytelen a többivel érintkezni.

E salon a lehető legpompásabb. Négy tükör függ két hosszabb oldalfalán; mindenik vagy két ölnyi, egy egy márvány mozaik asztal fölött; a tükör kerete, az asztalok lábai dúsán aranyoztak. Minden asztalon két igen nagy s ékes porcellán csöbör (Vase) áll, közöttük mindeniken hasonló disz-óra; két nagyszerű kristály csilár függ le a szép domborművű plafondról. — Nagy seelyem divánok, — s két — hihetőleg a vendégekre számított rococo íróasztalka képezik a butorzatot.

Kelet és nyugat felé két nagy üvegajtó nyílik a balkonokra, kilátással a kis benső kertekre. Ezekbe külön lépcsőzet is vezet le. E kertcskék valódi ezer egy éji ideálok. A déli égalj tenyészetének összes pompája egyesül itt szűk keretben; ezer virág, buja folyondárok; füge, narancs, banana, mandarin, oleander, szomorú füz és ciprusfák; az utakat fehérmárvány lapok fődik el, úgy hogy a harem istennőinek lábai sehol sem érik a rüt földet; a kertecske közepében márvány viz-

medence, szökőkúttal, közepén vagy köröskörül szobrokkal; — a kert tulsó oldalán az árnyak hűsége rejtvén szintén fehér márványból filigrán stylben épült kis chinai pavillon; ajtaja nyitva lévén, belépek egy félhomályával, kéjtelmes elandálódásra felhívó kis hűs salonba, s annak finom selyem kerevetére vetem magam, s török pasai ábrándokba merülve itt szívom királyi dohánynyal töltött csibukomat. Köröskörül néma esend; nem hat ide Kairó zaja; vig madarkák csevegése az egyetlen élő hang, mely eloszlatja kételyeimet, vajjon álom-e ez mind, vagy való?

Hogy a nagy kertbe kijöhessek, ismét a palotán kelle átmennem. Széles szikomor fásorok vonulnak a nagy részt francia stylü kerten minden irányban; több holdnyi területen ezer szint játszó virágágyak pompáznak; Versailles, vagy Schönbrunn, nagy kiadásban; de a kert bensőbb részei ismét keletre varázsolnak. A hárem palota egyik szárnyától nyílt folyosó vezet, három sorban álló karsú oszlopok alatt egy terjedelmes nyílt csarnok alá, melynek alhambra modorban épült kecses tetőzete számtalan oszlopon nyugszik. Jobbra balra nyílt kilátás a kert végtelennek látszó távolába, sötét zöld pázsitára, melynél nem zöldebb a legszebb angol pleasure ground. Tovább menve lombos fák és bokrok árnyaiban kanyargó széles patakhoz, majd egy íves boltozatú hidhoz érek, s azon át szikla darabokból ügyesen épült magas dombhoz, melyre serpentineken, barlangok és ala-

gutak és művészileg elrejtett forrásokból előtörő zuhatagok alatt fölérve, a tetejéről nagyszerű kijátás nyilik a kertre, a Nilre, Kairóra, Róda szigetére, és azon túl a piramisok csúcsaira.

Mindezt újra élvezők, a legszebb holdvilágos éjeken, s ezer légszeszláng mellett. C'est féerique, 'est fou.

A nap emelkedvén, a hőség visszaűzött a harembe. Annak szobáit, termeit, gazdag butorzatukkal, részletezni fölösleges. Mit eddig az általam látott nagyszerű keleti palotákról irtam, elég arra, hogy az olvasó képzeletet alkosson magának valamennyiről. Tulajdonkép mind ugyanaz.

A mi általán a keleti palotákat és kéjlakokat jellemzi, a mi búbájukat képezi: nagy termek, magas csarnokok, kéjelmes félhomály a kertből, szabadon beható világ illat, és hűs szellő, az andaliton csevegő szökőkutak moraján kívül néma csend, — mind az mi meleg égaly alatt minden idegre megnyugtatólag és bágyítón hat, de mondhatatlan örökké frís kéjérzetet költ, — összekötve az eszményi magaslatig emelt heverés kényelmével . . ez a mi által kitűnnek. De csak is ez által. Ily fényűzés, ily kényelem, ily souverain nyugalma az élet élvezetének, mint azt a keleti palotákban látjuk, vajmi szegényesnek tünteti fel, vajmi halványnak és szintelennek a mi civilisált világrészünk legnagyobb urainak, leggazdagabb embereinek életét is . . mert hisz utóvégre az európai millionair előteremthet pénzért mindent, de

azon égalyt, melynek varázsa ad e fényüzésnek szint, és balzsamillatot, azon égalyt pénzért előteremténi nem lehet.

Mind a mellett a legnagyobbszerű valamint legdúsabb keleti palota nem elégitheti ki az europailag mivelt ember kedélyét. Csodáljuk dús gazdagságát, bámuljuk pazarlását urának; édes álmokba érezzük ringatva képzelődésünket, alakatlan kéjvágyakba merül el pillanatra lelkünk: de csakhamar észrevesszük magunkat, hogy ennyi kincs, pompa, kényelem látása elménkben és szívünkben valamely ürt kitöltetlen hagyott. Csekélység. Csak legnemesb szükségünk maradt kielégítetlen. Mi europaiak már olyan emberek vagyunk, kik valóban nem csak kenyérrel élnek. Vannak hibáink, mik a törökével közüsek; s érzékiségünk kétségtelenül nem az utolsó. De, anélkül, hogy tetetnök magunkat, nem tagadhatni, hogy legalább az érzékiség megszépítésének szüksége fejlett ki bennünk. Művelődés oda emelt, hogy a költészetnek körülengeni, a művészetnek eszményíteni kell földi létünket, isteni formát kell, hogy ezek leheljenek a durva agyagba, különben vajmi hamar undorodottan fordulunk el tőle.

A művelt europainál a fényüzés művészet nélkül nem képzelhető. Török lakokból a festészetet és szobrászatot kitiltván a vallás, — minden tükrei és csilárai és damaszt kerevetei dacára, ha egy két termen át mentünk, érezni kezdjük, hogy ez tulajdonkép kissé fárasztó, csaknem

gyermekes, mindenesetre csak durva luxus, gyermeknéphez illő.

Mint hajdan egy velencei nobili, úgy egy mai olasz vagy francia aristokrata, vagy angol lord palotájában, sőt mit mondok, egy parvenu pénztőzsér és bankár lakásán napokig elmerenghetsz a drága pénzen összegyűjtött képek, szobrok műkincsek fölött: de ha a legfényesebb keleti palotában egy óráig jártál, keltél, akkor — egy dívánra fekszel, és elalszol. Jó éjszakát!

XXV.

Kairo. Bejárom a várost, gyalog és számaron. Esbekiét tere. Frank és arab város részek. Népfajok. Építészet. Bazárok. Subra, (Nov. 22. délután.)

Kairo a kelet és nyugat annyi féle népeinek kereskedelmi központja, hogy az világváros jellemével bir. És europai ember szemében, ki Chinát, Japánt és Indiát nem látta, a legeredetibb, legsajátságosabb város. Mellekutcái alig fél vagy legfőlebb egy öl szélesek, s valóságos labirintusok, mikből kiigazodni az idegennek vezető nélkül teljes lehetetlen; ezekben a vakolatszinü egy-két emeletes tetőtlen házak sivár egyformaságát csak itt-ott szakítja félbe valami barok cifra erkély, vagy építészilag remek portál, mely itt minden practensio nélkül a rejtekbe dugott, s pedig bár-

mely európai főváros főutcájának diszére szolgálhatna. Szélesebb főutcainak oldalain járdák vannak; a szélesebb utcák helyenkint befödetnek; a házak tetejéről az átelleni házak tetejéig deszkák vagy gerendák, s tarka vagy vörös szövetek vonvák sátor gyanánt, hogy a nap égető sugarai be ne hassanak. Ezekben vannak bazárok; bolt boltot ér, az egész világ termelésének és iparának minden nemü productumaival.

Az utcai élet leirhatlanul élénk. A lárma, mely már olasz városokban elég nagy, semmi ahhoz képest, mely Kairóban uralkodik. Ez utcai tolongás oly színjáték, melyet kivált az Ezbekie szögletén levő kávé- és sörházak vagy hotelek valamelyikéből reggeltől estig szemlélni valódi mulatság.

A legkülönfélébb öltözetekben minden fajú és színü embereket látni itt, szerecseneket kiáltó színü ruhákban, sárga indiait, sötétbarna arabot, vörös ángolt, fehér európaít, a gazdagot finom kelmékben, vörös, fehér zöld turbánban, selyem kaftánban; a szegény fellát térdig érő kék vagy fehér ingben; Mekkából visszatért törökök seregét; angol, német, francia, protestáns és katolikus missionarius papot; koptapapot a tintatartóval oldalán; Indiába készülő touristákat, nevetséges öltözetben: ki gyalog, a legtöbb számaron. Nőt többet látni az utcán s piacokon, mint Törökországban; többnyire fejétől talpig feketébe öltözve; arcuk nem fátyollal, hanem átláthatlan

fekete selyemkendővel eltakart, úgy, hogy csak szemeik látszanak; orrukon kezdve állig, vagy a mellükön végig keskeny fa- vagy érclemez lóg le, melyen aranypénzek vagy ékszerek csüggnek le. Kisértetlen néznek ki, s csak alig akad olyan, kinek látására kíváncsiság ébredne az emberben. E fekete nőkisértetek néha lovon vagy számaron ülnek, nyomukban a saiz, vagy ha gazdag osztályból való, a hárem öre, egy buta kinézésű fekete herélt. Födetlen arcú nőket is látni, a nem egészen fekete négerfajból, és pedig szépeket; különösen néhány narancsárus nő ragadta meg szemeinket; esinos gömbölyű arcuk, szabályos vonásokkal, sötét szemekkel, gyöngyfogsorral; öltözetük alig egyéb, mint egy könnyedén lebegő ing, mely a derék körül meg van kötve, de mellükön nyitva oly módon, hogy annak márványszoborszerűen szép formái ígézőleg tárulnak el sovár tekintetünk előtt. Alig voltak 12—16 évesek, de teljesen kifejlődöttek.

A szamár pótolja Kairóban a bérkocsit és omnibust. És a közlekedés igen olcsó. Pár hatosért (piaszter) nagy távolságokra viszik el az embert, a saiz gyalog fut utánnad. De az itteni szamarak sokkal kecsesebb, karcsúbb és okosabb állatok az európaiaknál, melyek úgy látszik elfajultak. Hófehér vagy koromfekete állatkák, cifrán kantározva, vörös bőrnnyereggel hátukon; a ponykhhoz hasonlítanak, s igen szelidek és gyors futók. Számuk igen nagy lehet, mert egész kara-

vánokat látni a nagy város minden részében. De-
teven nyargalódzók, vagy megrakott dromedárok,
vagy egész falka juhok is vegyülnek a sörtőlődő-
tolongó, futkosó néptömegbe és cifra equipágok a
Pueuropeén, vagy keleti öltözetű kocsissal a ba-
kon, s kengyelfutóval előtte. Várdá kiáltozzák
ezek, vagy „riglak“ „semmilák, s tudja az ég,
mit ordít a kenyérárus, vagy a vízfordó, hátán a
tömlővel. Szóval pokoli ordítás és bohóc lát-
mány, milyenek párja nincs!

A ki érzékkel bír az ószerű látmányok iránt,
az Kairóban kielégítheti fantáziáját. Nemcsak az
épületek régiiek itt, hanem a szokások is legalább
ötszáz évvel hátrább vannak a mieinknél. Az
európai középkori életet, ipart, kereskedelmi
modort itt tanulmányozhatni. Mindez még primi-
tív, egyszerű. A pénzváltók a bolt ajtóban ülnek
asztalkájuk mögött, s a pénz csörtetésével vonják
magukra az átmenők figyelmét. A rézpénzt nem
számolják, hanem mérik. Az ezüst és aranypén-
zek közt találni a világ minden részéből került ó-
és uj veretüeket. Török, indiai, spanyol, francia,
olasz, hollandi aranyat; — de legelterjedtebb
ezüstpénz a Mária-Teréziatallér.

A kereskedések kirakatai jelentéktelenek.
Értékes áruikat csak akkor terítgetik ki, ha lát-
ják, hogy komoly vásárlóval van dolguk. Az áruk
közt a miket kérnek, s azok közt, melyekben
végre megalkusznak oly nagy a különbség, hogy
szinte azt kell hinnünk, hogy a pénz értékéről

nincs is fogalmuk. Kettős könyvezésről szó sincs hanem lakonikus jegyzeteiken úgy látszik el tudnak ők igazodni. Jellemző az a nyugalom és közöny, melylyel üzletöket viszik; azon ideges hajhászat, rábeszélés, mely az európai kereskedelmi üzletet jellemzi, itt legfőlebb zsidóknál található. Ha a kereskedő napközben valami nagyobb geschäftet csinált, akkor quasi re bene gesta, becsukja boltját az napra, s haza megy. De az arab faj örök időktől fogva kereskedelemre kiválólag hajlandó; részt vesz abban mindenki, szegény, gazdag; a hatalmas törzsfőnökök, sheikek, a kalifák, mint maga Mohamed, nem csak hadvezérek, s kormányzók, hanem kereskedők is.

A kézművészeti mesterség hasonló lanyhasággal üzetik. Az égaly lankasztó hatása alatt keveset dolgoznak. Mindamellet a kézműipar terjedelme Kairóban roppant nagy. Szabók, cipészek, bádogosok, arany- s ezüstművesek, asztalosok, esztergályosok stb. műtermékeikkel messze a puszták sivatagain túl fekvő országokat látnak el. Ipar és kereskedelem képezi tehát Kairó kétségtelenül roppant kincseinek forrásait.

A vicekirály sokat tőn és tesz Kairó szépitésére, hogy abban az európaiak is élvezetet találjanak. Az Ezbekié terét, mely eddig vadon nőtt liget volt, szép sétánnyá alakította át. Körülötte szép nagy színházat építtetett, (három hónap alatt, mi fél millió forintba került), továbbá

circust, miniszteri palotát, ápoldát. Mindenfelé ásnak, építési anyagokat hordanak, dolgoznak, építenek.

E sétatér másik oldalán állnak az európai-lag szervezett hotelek, melyek némelyike a comfort minden igényeinek megfelel. Atalán ez az európai városrész gyupontja, kávé- és sörházakkal, miknek címei jellemzik az európai s egyiptomi lét érintkezését. „Sörház a piramisokhoz“ vagy „Kávéház a sphinxhez“ s eféle föliratok furcsán hangzanak. — A szögleten, a Muszkiéutca elején, van egy vendéglő a magyar királyhoz; a korcsmárosné magyar nő, ki nagy örömmel fogadott bennünket! fiatal, derült menyecske, ámbár sokféle viszontagságok, s élelmények világos nyomaival csinos arcán.

Fáradtak levén, itt kocsiba ültünk — mellékesen megjegyezvén — elegans bérkocsik sem hiányoznak Kairóban, s kihajtottunk a Subrába. A Subra az, mi Pestnek a város erdeje. Nagyszerű szikomorfásor, jobbra balra csinos villákkal, palotákkal, dusan tenyésző kertekkel. Alkonyat felé kocsin, lóháton vagy számaron telong itt a nép, leginkább európaiak, nap heve után enyhet keresve a fris balzsami légben. Angol turisták fehéren bepólyázott fejikkel, számaron; francia demimonde lóháton vagy hintóban; Kairóban megtelepedett európai kereskedők, mellbetegek vagy kalandorok: azt hinnők, valahol Wiesbadenben vagyunk; ha a homok és a kertek lomb-

jaiból kimagasodó pálmafák nem emlékeztetnének hogy Egyiptomban vagyunk.

Ő fölsége délután a kíséret egy részével a Khidiv által tiszteletére rendezett hadiszemlén és lófutatáson volt. Az utóbbi sportot a vicekirály, ki az Egyiptomban nagyon elfajult, de az arabnál semmivel sem rosszabb, sőt ugyanazon fajú ló nemesítésére is kiterjeszté gondosságát, rendszeresítette s évenként kétszer tartat futtatást. Ez is Európa utánzása, de okszerű utánzás. Az e napi futtatás programjához tartozott — a beduinok futtatása is, azután a számárverseny, mely igen mulattató volt. A tevefuttatásról megemlítendő, hogy két fehér dromedár háromszor kerülte meg a két angol mfd. hosszú pályát.

XXVI.

Régi Kairó. Amrú mecsetje. Görög templom s Maria barlang. Róda szigete és a Nil-vizmérő. Egyiptomi nemzeti ünnep. Estély a pénzügyminiszternél; arab táncosnők.

Kairó legrégebb városrésze, azon hajdani Kairo, vagy eredetileg F o s z t á t h = Sátor (természetes, hogy legelőbb is csak sátorváros volt), vagy Misz el Kahira, győzelem városa, mely már Ozmán idejében épült, a Geziréh átellenében nyulik el, s mindennap gyönyörködtek szemeink annak hamuszínü háztömkelegén, melyből itt-ott pál-

mafák, minarettek, sőt gyárkémények is (alkalmasint a khidiv cukorgyárai) magasodtak ki.

Nov. 23-kán reggel átmentünk a Nil tulsó partjára, kíváncsiságunkat a régi város láttában kielégítendők. Jelleme nem üt el az újabb városrésztől; itt pár század nem tesz különbséget, vagy a divatban változást; — csak számosb régi épület és rom emeli érdekét. Hanem arról megvagyok győződve, hogy ezelőtt négy ezer évvel itt létezett városoknak is ez volt typusa.

Mindenek előtt a kairói mecsetek legnagyobb-szerűje Amr, vagy Amru mecsetje volt az, melyet meglátogatánk. Az ádáz Ozmán chalfa vezére építé ezen Egyiptomban első mohamedán mecsetet, Kr. u. 879-ik évben. Nehéz ez épületről fogalmat adni, ha azt az egyházak vagy mecsetek rendes alakjában képzei az olvasó, oly sajátos az.

Képzeld egy 850 láb hosszú és 550 láb széles négyszögű csarnokot, mely 350 oszlopon uyugszik. Az oszlopok — az egész világ által rabolt és mégis kipusztíthatlan Memphisből kerültek; porphir s fényezett granitból valók, gyönyörű bár az idő által romlott kapitólokkal; ugy látszik, eredetileg magasabbak is voltak köztük, s itt az épület tervéhez képest egyenlőkre faragtattak. A folyosókat képező oszlopsorokat kerekded boltozatok fődik s tartják össze; s kis kupok képezik a tetőzetet. E csarnok közepe fődetlen; és itt nyole oszlopocsán nyugszik egy szép kütere-

szes teteje ciprusfáktól környezve, rajta arab betűkkel az építő neve, s az évszám: Hedzsra 696. A mecset maga gyönyörű rom; de az építészet történetében nevezetes, mert ez kétségtelenül bizonyítja, hogy a csücsives styl szaracén építésszek találmánya, s vagy kétszáz évvel előbb divott az araboknál, és első nyomai lelhetők Egyiptomban. Sőt — miután e mecset mintájára épültek Egyiptom, Spanyolország, Sicilia mecsetei, s az alhambra eszméje is ide vihető vissza: lehetőleg a csücsivet közvetlenül a szaracénok importálták Európába.

A mecsetben művészien faragott ősrégi szószék alatt az imámok és tanárok üdvözölték ő fölségét; a csarnokokben egész csoportokat képeztek a fiatalabb — öregebb tanulók, kik a korán magyarázatát, kik egyéb tudományt hallgatva.

Innen a Szt. György nevű görög templomba mentünk, mely oly régi, hogy majd egy negyed rész magassága már a földszin alatt van. Rozzant fapadjait, korlátait, s részben szépen faragott ajtait már szü eszi. A kriptá mellett van azon üreg, vagy barlang, melybe állítólag elrejtőzött a szent család Egyiptomban jártában, s mely Mária barlangjának hivatik.

Azután visszatérünk a Nil partjára; Serif Pasa lakházánál gőzhajóra szálltunk, s ismét átmentünk a tulpartra, Róda szigetére, a Gezirén alól. Itt a sziget csücsán van egy márványfalak-

kal körülvelt vízmedence, s abban a vízmérő, mely a Nil vizének állását jelzi s némileg szent hely.

A Nilus vize Egyiptom lételének forrása. Száradjon ki a Nil, s Egyiptom lakói éhhel halnak, elpusztulnak; és Egyiptom pár év alatt elfog tűnni a libiai puszta sivataga alatt. A Nil áradásának ideje — januar, februar — közeledvén az Egyptomiak remegve kísérik annak minden mozzanatát, örömmel, s gyászszal, a szerint, mint áradata, vagy nagyon kevesnek látszik a földek termékenyítésére, vagy tulságosnak.

Századok óta divat tehát Kairóban, hogy azon naptól kezdve, melyen a nilmérő a víz emelkedését kezdi jelzeni, a muedzinek a minaretek tetejéről hirdetik a víz állását. Öregek és ifjak énekelve járnak az utcán, hirdetve a várandó új termékenységet; — s kíséretökben hat-nyolc éves lányka e refrainnal „incsallah“ (Allah adja) kíséri a dalt. Ez így tart naponkint, míg az áradat elérte főpontját. Ez nagy ünnepélyek pillanata.

Ekkor a városon keresztül folyó csatorna Kalig, mely a víz nőttének kezdetekor töltésekkel záratott el, nehogy a várost a vizár elöntse, ismét megnyittatik; partján hajdan a kalifák, ma a vicekirály számára ékes pavillont építenek, s a vicekirály soha sem mulasztja el udvarával együtt az ünnepélyre megjelenni. Esti nyolckor megszólalnak az ágyuk és a zene; a vicekirály jeladására a felláhk a töltés elrombolásához fognak;

tüzijáték, röppentyük, petardok pattognak s lán-
golnak a Nilus egész hosszában; számtalan jövő-
menő gőzhajók, gőzderelyék, csónakok, tutajok-
ban és a csatorna lejtős partjain letelepedett, ün-
nepien öltözött férfiak, nők, gyermekek számát
százezrekre tehetni; örömujjongásaik zaja tulatesz
az ágyuk s disztüzek ropogásán.

Az ünnep reggelig tart, mint a munka. Mire
a töltéseket áttörik — a hajnal pirja megszegye-
niti az illumináció álfényét. Végre a töltést áttöri
a rohanó áradat. Ekkor a vicekirály a csatorna
partjához megyen és több — arany és ezüst pénz-
ekkel telt — zsacsókókból marokszámra kezd
szórni a pénzt a csatornába. Erre aztán száz meg
ezer arab fiatal legény — Ádám apánk lehető-
legegyszerűbb costumejében elveti magát, keresz-
tül kasul a tömegén át, asszonyok, gyerekek lát-
tára s multságára, hajrá be fejjel a vízbe, kere-
sendők a pénzt. És ha még oly sűrű sáros sár-
gabarna a Nil vize, megtalálják e buvárok, a mit
keresnek.

Mellesleg e tréfát magam is megtevém az
Alexandriai kikötőben: egy-egy ezüst hatost be-
dobtam a vízbe, s fiuk utánnuk ugrottak; nem volt
eset rá, hogy ki ne halászták volna.

Ilyen tömegben mindenesetre eredeti látmány
lehet e tréfa, mely a vicekirálynak vagy tíz ezer
francjába kerül.

Annyi bizonyos, hogy a Nilár-ünnepe valódi
nemzeti ünnep, melynek érdekét és értékét

minden egyiptomi lakos érzi és látja. Egyébiránt a nilmérő értéke s érdekessége mai időben csak nem megszűnt, mert a Nilemelkedés kezdetéről s folyamáról rendszeren Chartumból táviratilag értesítetik a kormány, tehát jóval előbb, mint az a Róda szigetén észlelhető volna.

A mai nap reánk nézve is valódi Nil-ünnep volt. Mert innen visszatértünkben csak pár órát szenteltünk a bulaki muzeumnak; s aztán — déli egy óra tájban — ismét gőzhajóra szálltunk, a néhány mértföldnyi távolságban lévő Nilzsilipekhez menendők.

Pompásabb, gazdagabb s kényelmesebb gőzhajót nem képzelhetni, mint a vicekirályé Yachtja. Az egész első helyi salon merő ezüst oszlopokon nyugvó kristály-üvegpavillon: melyet azonban a nap sugarai elől redőnyökkel elzárhatni. Ajtók, ablakok párkányai, kilincsei ezüst, födele s falai cifrázata arany; a padolat drága fanemüekből készült gyönyörű mozaik. Butorzata világos kék damasztelyemből. Hajózás közben a reggeli szerviroztatott, tiszta arany s ezüst edények, étszerek, poharak; és nem azok, mik naponkint a Gezire palotában kerültek az asztalra; pedig ezek is éppoly fényesek s izlésteljesek voltak. Szóval a Khidiv mindenben kitüntette, hogy nem csak a világ leggazdagabb embere, hanem egyuttal mivelte ember s gavallér.

A dejeunernek kellő méltánylása után még elég időnk maradt éldelni a Niltájképet, mely kör-

nyezett; a partjain egymást érő villákat s palmaligeteket, miknek árnyaival a habok játszadoznak; apró falvakat rongyos putrikkal; termő földeket itt-ott rajtuk dolgozó felláhhkkal s parasztnőkkel; az utóbbiak, kivált munkaközben, nem igen fátyolozottak. Lefelé mentünk, s minél inkább közeledtünk azon ponthoz, hol a Nil két ágra oszlik (Rosetti és Damietti ág) annál inkább távolodtak a partok, s annál óriásabb lőn szélessége: míg Kairónál nem sokkal szélesebb, mint a Duna Pesten — itt már háromszor oly széles.

Hajónk a jobboldali ágon maradt, s a szétágazástól alig félmérföldnyire kiszálltunk, egy óriási kőhid alatt, mely vagy hatvan boltiven nyugszik; a közök az oszlopok között forgatható vasrácsok által elzárhatók; hasonló nagyságu zsiliphid van a Nil másik ágán is; célja volna, az esetben, ha a Niláradás csekélynek mutatkozik, lefolyását elzárni mindaddig, míg a felsőbb terület elegendőleg elárasztatott; azonban a cél eddig nem éretett el, minthogy csak az egyik Nilágon kész a hid, a másikon nem; azonban a hid oszlopközök szűk volta miatt a hajózás veszélyes akadályának is bizonyult, s így a talán 30—40 millió freba került óriási építmény sorsa az leendő, hogy — romba fog dőlni.

E zsiliphidak rendeltetésének fontos volta, de már magukbau is rejlő stratégiai horderejük magyarázza meg, hogy azok erődítésekkel vétettek körül; miket ő fölsége nagy érdekeltséggel

vön szemle alá. Séta közben néhány szép, ismeretlen madárt lőttek K. őrnagy s más urak.

Azután visszatértünk tündérhajónkra. A nagy hőséget a folyón hűvös szellő mérséklé; s szemmel, lélekkel elmerülve a csoda tájképbe észre se vettem, hogy majd három óra telt bele s alkony lőn, mire ismét a Geziré előtt kikötöttünk.

Este a pénzügyminiszterhez lévén hivatalosak, a város nagy részén át kocsin mentünk. Az utcák, mint a fölség itt tartózkodása alatt, minden este vakító fényesen voltak kivilágítva, Ropant csillárok függtek az utcák közepén, s a házak üveglámpácskákkal levén telerakva, nappali világosság uralkodott; ennek fényében szemlélni a város ószerü palotáit, házait, mecseteits tolongó népét — a legfantasticusabb látmány volt.

A pénzügyminiszter kivilágított palotájához érve, udvarát itteni szokás szerint zene és ének mellett mulatozó néppel telve találtuk. Mi az első emeletbe vezettettünk. A pompás termek legnagyobbikában gyült egybe — az európai urakból s pasákból álló számos társaság. Nők, mint magából értedődik, nem voltak jelen. Azonban szives házigazdánk gondoskodott mulattatásunkról, s tulajdonkép azért hívott meg, hogy nekünk a híres almékat, az arab táncosnőket bemutassa, kikre mindnyájan kíváncsiak valánk. A kandallótól oldalt egy szögletben a földön ültek a zenészek; akárcsak a mi cigányaink; négyen voltak; hegedüs, klarinétos, tamburázó és czimbalmos. A

terem középajtaja megnyílt, s azon négy nősze-
mély jött be. — A kíváncsiság borzadálya futott
végig idegeinken. Minden szem a várva várt földi
istennők felé fordult.

Őszintén szólva az első pillantás a csalódás
érzetét költé. Szép nőnek a négy közül egy sem
volt mondható. „Passable“ volt kettő; más kettőt
csak nagyon fölizgatott képzelődéssel nem talál-
tam volna rútnak. És öltözetük s tartásuk sem
emelé bájaikat. Hosszú és sötét kelméjű ruhájuk
pongyolán lógott derekukról; a derék fölött az
európai divatnál még merészebben decolletirozot-
tak levén, mellüket finom átlátszó fátyol fődte be,
oly formán, hogy a ki vak volt, mindent nem lá-
tott; hasonlókép nyitva volt a ruha hasuk fölött,
csak egy öv tartotta össze derekukon. Gazdag
hajuk hanyagon függött tekeresekben, mikbe gyöngy-
sorok fonvák; értékes arany nyakékszerek, fülbe-
valók, láncok csillogtak rajtuk. Valamivel később
még két táncosnő érkezett, szebbek s fiatalabbak
az előbbieknél. Egyikök csaknem egészen fehér
volt; a többi a sötét arab faj jellegével birt; sötétfekete szemekkel, szép fogsorokkal, dús hajzat-
tal, kissé széles arcal s nagy szájjal; s buján
kidomborodó kecsékkel. Jelenségöket mint áta-
lán a keleti nőket bizonyos érzékies bádgyadtság
jellemzi; mozdulataik s járásuk nem könnyűk, nem
kecsesek.

Csak többszörös unszolásra fogtak a tánchoz.
Négyen egymás átellenében álltak, mint a qua-

drilleben; s a zene egyhangu négynegyed tactusára elkezdtek sétálni, illetőleg papucsaikban csoszogni, chassé croisékat csinálni, mi elég unalmas látmány volna, ha soká így tartana; azonban lassankint élénkülnek a mozgások, s ekkor kezdődik csak a valódi tánc; egy az érzékek izgatására számitott ledér tornászat, szóval az arab can-can . . . melyet sajnos kimerítőleg le nem írhatok; nem azért ám boszus olvasónóm, mintha — a „dem Reinen ist Alles rein“ elve szerint azt à la camera el nem mondhatnám; hanem — az írott betű megmarad, s hátha . . . serdülő gyermekek kezébe kerülne e leírás.

Késő éjjel mentünk el závart érzelmek között, a csábító élvezet és visszataszító undorharcával keblünkben.

XXVII.

A Piramisok és az egyptomi museum Bulakban.

Az eddig Kairóban látott régiségek körülbelől ezred évesek. Ez aránylag ujkor ahhoz képest, melynek emlékeit itt tartózkodásunk utolsó napján (nov. 24.) voltunk megszemlélendők: értem a gúlákat; e rejtélyes nyomait oly távol korának, melynek történeti voltát is kétségbe vonnók, ha ily elvitázhatlan kollossalis bizonyítványait nem hagyta volna maga után nagyszerű lételének.

A gúlák öt hat ezer év előtti történetek kőarchívumai. Érdekesekek azok annak szemében is, s képzelődésére hatók, ki Egyptom történeteibe nincs beavatva. De valódi varázsukat csak arra gyakorolják, ki ezen őstörténetekbe némileg behatott.

Mariette Ákos, korunk legavatottabb Egyptologia, ki életét oly siker dús eredménnyel szentelte e tudománynak, s jelenleg az általa, az alkirály költségén alapított bulaki muzeum igazgatója, t. k. így szól Egyptomról.*)

„Szerepe (Egyptomnak) a világeseményekben minden időben nagy volt. Európától, Ázsiától, Afrikától csaknem egyenlő távolságban: alig történt valami nevezetesebb dolog, hogy abba a körülmények erejénél fogva be ne vegyült volna. Sőt ez történetének kitünő vonása. Egyptom nem pillanatokra fénylik, mint annyi más ország, hogy azután többé kevesbé sötét homályba merüljön. Ellenkezőleg az különös sorsa, hogy hetven századok óta tényezőt képez; s ezen hosszú idők óta egy vagy más irányban gyakorolja befolyását. A Pharaói őskorban, az idők kezdetén mint a nemzetek ős szülője jelenik meg. Itt épít Cheops oly korban, midőn még a föld többi részeinek története sincs, oly emlékeket, miket a mai művészet nem képes túlhaladni. Itt láncolja Totmesz,

*) Lásd: Apercu de l' histoire de L' Egypte (Paris Dentu 1867.)

Amenofisz, Ramszesz diadalszekeréhez a világnak akkor minden ismert nézeteit. A görögök s rómaiak korában Egyptom eszméi által uralkodik, mint előbb fegyverei által. Alexandria bölcsészeti iskolái vezérlik egy válságos pillanatban azon nagy mozgalmat, melyből a mai világ fejlődött ki. A középkorban az arab művészet teremti Kairóban utánozhatlan csodáit. A keresztes háborúk, Szent Lajos mint fogoly Manszurában, Napoleon kalandos hadjárata, Mehemet Ali polgárosító uralma: ismét és ismét Egyptomra tereli a világ figyelmét.“

Egyptom ma is világtörténeti tényező, mint kiki tudja.

Nem lehet tehát arról szó, hogy ilyen ország történetét, futólagos úti jegyzeteim dióhéjába szorítsam; bármí vonzó is volna a föladat. De e föladat nehéz is volna. Egyptom legujabb korszaka, a muzulmán kor, már magában nagy terjedelmű történeti tanulmány; ennél homályosabb az ezt megelőzőtt rövid keresztény korszaka, ha ugyan így lehet azt nevezni; de egy egészen specialis roppant tudomány az ősi régi, a pogány korszak története, melynek emlékeit az újabb kor ébreszté életre, s melynek történetírását — a hieroglifeket — ma már oly bámulatos biztossággal s csalhatatlansággal olvassák s írják le a szaktudósok. Az Egyptologia egyébiránt a magyar iradalomban sem ismeretlen; s legujabb állása méltólag ismeretett Csengery Antal, s mások által.

En tehát csak touristai szerepemhez mért-
ten írom le kirándulásunkat a pyramisokhoz.

A gúlák Egyiptomban két csoportot képez-
nek. Nubiai és memfiszi gúlák. A Nubiaiak,
vagy kétszázan vannak; de legmagasbjok csak
60 láb, tehát kisebbek és alakjukra nézve mere-
dekebbek az u. n. Memfisziéknél.

Ez utóbbiak Kairóhoz közel két oldalt létez-
nek. Kelet felé a Szakarai, délnyugotfelé a
Gizéhi gúlák. Legujabb időig elegendőnek
tartatott az utóbbiak meglátogatása, mert a leg-
nagyobbak s legjobban föntartottak; itt van a
Cheops gúlája s a Szfinx. De Mariette bey s más
tudósok fáradozásainak sikerült a hajdani Memfiszi
városa és a Szakarai gúlák körül oly érdekes felfe-
dezéseket tenni, hogy ma már ezeknek látogató-
sát sem szabad elmulasztani.

Mitrahin és Betrehein helységek fekszenek a
régi Memfiszi területének egy részén; ezeknek kö-
zelében fekszik Ramszesz koloszális szobra le-
dőlvé. Az ugynevezett lépcső gúla s a szakarai
siremlékekhez közel van föld alatt a híres Sera-
paeum, vagy Apisz-sir melynek, arányai óriásiak;
64 szarkofággal, igen élénken színezett, jól ön-
tartott, s a tudósok által ellenmondhatlan biztos-
sággal leolvasott hieroglif faliratokkal. Ezen épü-
let korát körülbelől 3400 évre teszik Krisztus
előtt.

A szakarai s Abu-Sziri gúláknál nagyobbak
s érdekesebbek a Gizéi-ek. Ezek közt legnagyobb

a Cheops gulája. Magassága 460 láb; alapja, vagy is legalsó lépcsője 740 láb hosszú mind a négy oldalán; köbtartalma 75—80 millio köbláb; e szerint tehát annyi követ tartalmaz, hogy abból egész Franciaország körül egy öl magas s egy láb széles falat lehetne építeni. A gúla messziről simának látszik, de közelebb érve, látjuk, hogy lépcsőzetet képez. (A Cheops gúla 208 lépcső; a lépcsők csaknem 2—2½ láb magasak.) Azonban eredeti alakjuk sima volt; még Herodot (Kr. e. 460 évvel) így látta őket. Hanem a gúla e fényes fedezetét később kitorrték, s részint építkezésekre elhordták, részint ott hevernek azok most is a homokba süppedve.

A gúla megmászsása nem kis föladat fogna lenni, s a szédüléshez hajlandó nem is merényelhetné, ha az arab fiúk nem segitenék. Így azonban egy egy markos felláh megfogja kezünket, a harmadik hátulról is tól: s csak úgy ragadják az embert föl, alig 10 perc alatt. Fönn — a gúla csúcsa rég letöretvén, néhány ölnyi tér van, honnan a libiai pusztába egy oldalról nagyszerű de sivár a kilátás; míg más oldalon mint egy zöld oasis terül el Egyptom, közepén ezüst szalag gyanánt kigyózik a Nilus.

A gúla megmászsásánál sokkal fáradalmasabb belsejének meglátogatása. A bejárás a gúla magasságának körülbelől negyedrészen éjszakkélet felé van. Ez egy alig három lábnyi lyuk, melyről nem hihetni, hogy az lett volna az eredeti be-

Járás; már csak azért sem, mert e meredek szűklukon át lehetetlen leendett a szarkofágokat lebocsátani. Némelyek szerint a Szfinx közel fekvő földalatti templomából lett volna a bejárás; de ez még nincs felfedezve.

Elég az hozzá, két három legény, megragadt kezemnél, lábamnál, kabátomnál, de hatan is belém csimpeszkedtek volna, ha erélyesen el nem lökdösöm, mert mind baksisra akar szert tenni; a bejáratnál gyertyákat gyújtottak; s erre azonnal elkezdődött az állatkinzó expeditio. A keskeny folyosó meredek, s oly sima, hogy csak e mezitlábos felláhk segítségével képes az ember némileg magát fentartani, s elég ügyetlenség az uti kalauzok iróitól, hogy erre eleve nem figyelmeztetik az embert. Pár percig tart e sikló út; minél mélyebbre érünk, annál nagyobb a forróság, s annál fojtóbb a lég. Leérve a gúla földszinti mélyére megfordul az út iránya, s ismét hasonló keskeny alacsony üregen megyünk fölfelé. Ez végzetlenül hosszú útnak látszék; s a görnyedt testállás, a hőség, a rekedt lég, a felláhk kellemetlen bűzü kipárolgása tovább tűrhetlenné tevé azt. Végre egy magas folyosóhoz értünk, s kínos helyzetemet enyhíté, hogy legalább testemet kinyújthattam. Itt egy sima csúszós lejtőn huzattam fölfelé, mely mint egy párkányzat vonul a fal mellett, s alig másfél láb széles, — másik oldalról alatta egy négyszögű kútforma üreg tátong, mely a gúla aljánál jóval mélyebbre lehet; ha a felláhk

elbocsátják kezemet, aligha le nem zuhanok oda, honnan még Cheops királyi atyafiai sem keltek ki többé. Már már kimerülésemet érezve, vagy ötven lépéssel előttem járó utitársamra kiálték, hogy tovább nem mehetek, s visszatérek. A kik utánam jöttek, régen visszafordultak. Ő azonban biztatott, hogy már közel vagyok az első teremhez mert ő már ott van; erre még egyszer összeszedtem akaraterőmet; s a roszt utat legyőzve, 28 láb magas s keskeny, de egyenes színvonalú folyosót értem el, melynek falai kiálló s egymáshoz közeledő lépcsők alakjában úgy építvék, hogy fölül érintkeznek, s egymást támogatják. Ily módon megmagyarázható, hogy ezen üregeket a rájuk nehezedeő súly még össze nem nyomta. Innen a királyné csarnokába érünk. Ez egy 14 láb magas 18' hosszú 16½' széles terem, melynek fala oly sima és fényes, mintha egy darab márvány volna. De a teremben semmi sincs. Mondják, itt tartattak a halott-torok. Ismét fölfelé tartva egy alacsony széles ajtón a királyterembe jövünk; magassága 19, hossza 34, széle 14 láb; a gyertyák gyenge világánál alig látjuk tetejét; az egész terem oly finoman egybeillesztett s kicsiszolt bazalt vagy granit lapokból áll, mintha egy fekete márványbányába volna befaragva. Egyetlen nagy s tördelt szarkofág áll benne, Cheops vagy Czufu királyé. A terem fölött oldalt, alkalmasint a teher egyensúlyozása végett, több kisebb csarnok áll; szarkofágokkal. A hőség itt is kiállhatlan, a lég

rekedt; ájulás kerülgetett folyvást. Nem is volt mit látni tovább. Tudni akartam, minők a gúlák belől? látni akartam, hogy sejtthessem mi célnak szolgáltak? s ezt elértem. Az út kifelé sokkal könnyebb volt mint be; mert nagyobb részt lefelé megy, s sikos levén, *con amore* lecsücsültem, s úgy csúsztottam le magam; s mert az egyszer megismert nehézség is csekélyebb az ismeretlennél. Mindazonáltal jól esett kiérnem a napra, s meg vallom, hogy egy egy havas megmászása sem meritett ki annyira, mint a gula belsejébe rándulás.

A Cheops-gula után legnagyobb, 447—450 láb, a szomszédjában levő Jefrem (vagy Chefren, Zsefrem, Safra) gúlája, melyet 1816-ban Belzoni nyitott meg. Benne csak egy szarkofág volt található, mely porhadt földdel volt tele. Ennek sima oldalai helyenkint épen maradtak.

A harmadik Menkera gúlája 218 láb, melyet Wise angol ezredes nyitott meg 1837-ben. A főcsarnokban egy vörös bazaltból készült szép, de üres szarkofágot találtak; a király múmiája szétszakgatva hevert mellette. Ördögök tépték-e szét? vagy már előbb voltak benn emberek? A szarkofág pedig, midőn az Londonba lett volna szállítandó, a hajót nagy vihar érvén utól — a tengerbe dobott. Szegény Menkera király, ki azt hívéd, hogy nyugodtan alhatol óriási sirboltodban a világ végéig!

E gúláktól oldalt néhány száz lépésre a fe-

neketlen homoktengerből nyúl föl magasra a rejtélyes Szfinx. Ez vagy 170 láb hosszú szikla, melynek 26 láb magas csúcsa emberi fő alakjára van faragva. Az óriás szobor meg van csonkítva; orra leütve. Tulajdonkép oroszlánnyal testü nőfejt ábrázol. Sziklateste már alig áll ki a homokból. Két karja, vagy is első lábai között, melyekhez néhány öl mélységben a homokba vágott út vezet, egy templom áll, melyből vezetne állítólag a piramisokba az eredeti bejárás. E csoda-szobor a természet műve; csak fején s két kezén működött a szobrász vésője.

Néhány lépéssel odább áll egy földalatti régi (Osiris) templom; fekete bazaltoszlopai csak egyszerű, de óriási nagyságú négyszögkockákból állanak. Látni továbbá még számtalan sirokat, és óriási gödröket, melyek a gúlák építésekor mészgödrökül szolgálhattak.

A gúlák tulajdonképi rendeltetése felett sokat civakodtak a tudósok; ezt tehették mielőtt ismerték volna a gúlák tartalmát; ma már subtilitás azokban egyebet keresni, mint a pharaói királyok mausoleumait, sírboltokat. Mindenkiben csak szarkofágok találtak, s oly föliratok, melyek valódi nekrologok. A legtöbb szarkofág üresen találtak, ebből s egyéb jelekből is következtethető, hogy a gúlák legtöbbször már évszázadok s ezredek előtt betörték kíváncsiságból, s pénzvágycsából. A népek s fejedelmek kincseket reméltek ott találni.

A gúlák építéséről is oly rejtélyes és homályos fogalmak uralkodnak, mint céljokról. Sokan azt állítják, hogy a köveket felső Egyiptomból hozták hajón, s a Niltől egy e célból épített nagy sik töltésen szállították rendeltetésök helyére. Erre nem volt szükség, mert a gúlák anyaga mészkő, granit és fekete dolomit a Mokatam hegységben és egészen közel található. Óriási kőbányákban nyomai láthatók annak, hogy honnan vették a gúlák anyagát.

A mai humanismus borzadva tekint e szörnyűművekre, elgondolván mily féktelen hatalmú zsarnokok kell hogy voltak legyen azon fejedelmek, kik akár saját alattvalóik, akár hadi foglyaik által építették azokat. A legrégebbi írók, Herodot és Plinius, kik a gúlákról emlékeznek. Plinius szerint a három nagy gizehi gúla építése 78 évet és négy hónapot vett volna igénybe. Herodot pedig azt mondja, hogy a két legnagyobb gúla építésénél négyszáz ezer ember dolgozott 106 évig.

Azonban Plinius s Herodot pár ezer évvel élvén a gúlák építése után, — erről legfőbb anép száján élt hagyományokat jegyezheték föl.

A gúláktól visszajövet az ebédnél b. Prokesch Osten ő excja mellett levén szerencsém ülni, ugyancsak a gúlák themájáról társalogtunk, és a szellemdús aggastyán többi közt s igen helyesen jegyzé meg: hogy a gúlák építése a munkások merő zsarnoki erőszakolásával aligha lehető

leendett. Mély vallásos eszméknek kellett ott közreműködni.

Mi európaiak minden világjelenséget csak korunk eszméinek szempontjából ítélünk meg. Hogy a régi Egyiptom gazdagai és hatalmas fejedelmei oly szilárd anyagból építék sirboltjaikat, s annyi gondot fordítottak arra, hogy azoknak titkos bejárata megtalálhatlan maradjon: annak valóban mély vallási indoka volt; és ez azon hiedelemben állt, hogy a halál után a lélek is csak addig él s boldog, míg a test épségben marad. Innen ered az, hogy a bebalzsamozás, melyet oly tökélyre vittek, hogy a vegytan mai magaslata sem érte utól, általános népszokás vala; s három neme volt, mely várnák szerint változott. És a nép e vallási érzülete kell, hogy hozzájárult legyen e csodaművek létesítéséhez; oly formán, mint a középkorban megnyugtató öntudattal bírt s az örök üdvösségre némi címet vélt magának kivívni, a ki csak egy odahordott kővel is járulhatott a gótb katedrálisok építéséhez . . És ezen érzület hiánya az oka, hogy korunkban hasonló nagyszerű művek létre nem jönnek . . ámbár technikai tudományunkkal hegyeket fúrunk s völgyeket hidalunk át a vasutaknak, s az oceán alatt is táviratozunk.

Azon gazdag anyagot, mit Egyiptom östörténetének ismeretéhez a gúlák és környezetök nyújtanak, kiegészíteni, s a különféle templomokban, sírokban, homok alá temetett városok mint

Memfisz, Karnak, Théba s. a. t. romjai közt lelt érdekes tárgyakat, szobrokat, ék- és háziszereket, föliratokat, fegyvereket s. a. t. egybegyűjteni: ezen cél birta reá az értelmes Izmail pasát, hogy Mariette javaslatára egy Muz e u m o t építsen, melynek nagyszerű épülete B u l a k b a n nem sokára kész lesz, mely azonban ideiglenesen már föl van állítva más házban. Mi sajnós alig tölthettünk itt pár órát; a szakértőnek vagy tanulónak heteket lehetne itt haszonnal tölteni! mert — habár anynyi kincset raboltak el európai muzeumok számára, hogy ezek telvék egyiptomi emlékekkel: még is maradtak fönn s folyvást találtak oly műemlékek, melyek vagy a történetnek új kulcsául szolgálnak, vagy legalább is csodálatos jelei egy az évezredek sötétségébe elmerült magas culturának.

Ki e muzeumnak számra körülbelől ezer darab tárgyaira kíváncsi, azt utalom a Mariette által összeállított, és minden egyes tárgy történeti magyarázataival ellátott katalogusra e cím alatt: „Notices des principaux monument's exposés dans les galeries provisoires du Musée d'antiquité Egyptienne de S. A. le vice-roi à Boulaq per Aug. Mariette bey (Alexandrie Imprimerie française 1868.)

XXVIII.

Nemzetek természettani viszonyai. Párhuzam arab és török között. Az izlam méltánylása. A soknejűség ott törvényszerű; a keresztényeknél visszaélés.

Ki életében sokat olvasott, s a mi még fontosabb — gondolkozott: az a látott országokról s népekről előbb volt nézeteit az utazás, vagy szemléleti tapasztalás következtében egyben másban talán módosítandja, de a lényegre nézve volt fölfogását erősödni, elevenedni érzendi.

Nem új az, mit az ember utazás közben tanul; hanem ismereteinek mintegy helyreigazítása, kiegészítése.

Kivált a ki a természettani törvényeknek az országok alakulására, s népjellemek kifejlődésére s minősítésére gyakorolt ellenállhatlan befolyását számba venni megtanulta, melyeknek hatalma alatt, ha például ma települnének meg az arabok helyett ángolok Egyiptomban s Afrikában, — utódaik két száz év múlva oly néppé képződnének, minők Egyiptom s Afrika mai népei: az, és csak az fogja tiszta szemmel látni és előítélet nélkül itélni meg az idegen népeket, ha az ő nézeteivel, szokásaival, érzelmeivel még oly ellentétesek is azok, miket náluk észlel.

A mohamedanizmus méltánylata, tanulmányo-

zása nem férne e mű keretébe. Csak némely nagyon járatos előítélet tisztázása, némely szembeöltő, furcsaságu szokásai s intézményei legyenek itt megemlítve.

Az arab és török nép közt annyi erkölcsi rokonság van, a mennyit oly vallás fejleszt ki, mely az összes köz- és magánéletet áthatja. Ők egymást nem is tekintik idegeneknek. Elég hogy muzulmánok. A vallás közösségének alárendelik a nemzetiség tekintetét. De a mint más népfajhoz tartoznak, úgy vérmérsékek s jellemök is különböző. Az arab legközelebb áll a zsidóhoz, mint arc-jellege, nyelvének torok s szájpaddlás-hangjai is mutatják. A török közelebb áll a magyarhoz, mint az arabhoz.

A török fatalista; az arab is az; mert válásuk egyiránt arra tanítja, hogy a mi történik annak történnie kell. És a mi történik, abban nem csak meg kell nyugodni, hanem az jól is van. Ebbeli apró vonásokat az életből akárhányat lehet elmondani. Például: Mekkába évenként 40—50 ezer muzulmán zarándokol. Most már nem gyalog, hanem többnyire hajókon. Ezeken — megjegyezve, hogy a hárem szigorún megtartatik, — a nők külön guggolnak együtt, legalább is függöny által elválasztva a férfaktól. Ezek ismét külön vannak egy rakáson; ülve, fekve, alva; a matrózok csak úgy gázolnak köztük s fölöttük: ők meg sem mozdulnak. Az egész uton legfőlebb egy kis magával hozott száraztésztán (minő a zsidók ma-

c e s-je) rágódik ; egyebet nem kíván a hajón, mint kávét és vizet. Legyen bár a tenger nyugodt, vagy viharos, legyen ő maga egészséges vagy beteg : el nem hagyja helyét, nem is ad életjelt. Néha megjövén a hajó rendeltetése helyén : egyet-egyed halva találják. Öreg ember volt, ki Mekkát látván, boldogan halt meg ; szomszédja észre sem vette, de ha észrevette is, nem szólt, nem keresett segílyt. A mint Allah akarta, úgy történt.

Mondja egy török a hajókapitánynak, hogy Ali barátja a hajólépcsőzetről, hol valamit végzett, beesett a vízbe. A kapitány rögtön rendelkezéseket tesz, hogy a mentő csónakokon utánna induljanak. Ezt látva a török egész nyugodtan jegyzi meg : „soha se fáradjanak uraim ; nem most, hanem valami három órával előbb történt az eset.“ Ő látta lebukni, de nem szólt. Allah így akarta.

Minden muzulmán elmegy életében legalább egyszer Mekkába, ha szerét teheti ; s minthogy a hajó fedelén szerényen meghuzza magát, s semmi igényei nincsenek : a Lloyd hajói a harmadik hely fele árán viszik. A ki Mekkában járt, Hadzsi melléknevet kap. Salem, lesz — Hadzsi Salem, Aliból — Hadzsi Ali. A Hadzsik tehát sokan vannak.

Mint mondám, fatalismus dolgában az arab muzulmán nem különbözik a töröktől. De különbözik vérmérsék s szellemi tulajdonok tekintetében. A török nyugodt, phlegmatikus, kevés beszédű ; az arab, mozgékony, eleven, örökké jár a szája, mindent lármával végez, mint a cigány ; (kit mióta

Egyiptomban jártam, kétségtelenül arab származásúnak tartok, s nem indiainak, mint sokan fölteszik.) Még a katonák is fegyverben, gyakorlaton, vagy a tengerészek a hajón folytonos feleseléssel s orditással végzik teendőiket. A török komoly, az arab vig, sőt gyermekes. Arab férfiak is órákig eltudnak mulatni valamely gyermekes játékon; például öt darab fácskát dobálnak a falra, mint nálunk a gyermekek érczdarabokat, s a visszaeső fácskák alakzata szerint nyer vagy veszít a ki dobta; 16—18 éves kamaszok úgy játszódnak, mint nálunk hét-nyolcz éves gyermekek. A török hizásra hajlandó: az arab sovány. Mondják ugyan, hogy ez onnan jő, mert ezen urai által folyvást kifosztott nép, nyomorultan él, s hust alig lát néhányszor esztendőn át. De a vagyonos osztályban is alig látni kövér férfit. Csupa csont és izom. Tud is futni, mint lova, vagy szamara, melyet bérbe adván — reggeltől estig követi futtában, ütve vagy szurkálva hátulját, s nógatva előre. És oly szabályos magatartással szalad, alsó karját csipőjeig emelve, mintha torna-iskolában tanulta volna.

Mint kengyelfutó hasonlíthatlan. Ilyenül nálunk is csaknem egyedül cigány szolgált. Mert nem kell feledni, hogy ezen itt divatozó embertelen tisztség még vagy ötven év előtt nálunk is, de Európában másutt is szintén létezett. E tisztségre az arab felette büszke. A kengyelfutó (szaisz) fehér lebegő ingben, hasonló, a térden összekötött gatyában, többé, kevésbé fényes arany-ezüst

himzésü mellényben, finom shawl-övvel hasán, mondhatom csinosan néz ki; kezében pálcát tart, száraz fa ágat, vagy ezüst gombos ében fából, a mint ura erszénye engedi. Így futnak többnyire párosan a hintó, vagy lovagló gazdájok előtt, kiáltozással jelözve jöttét, s utat törve neki a tömegben.

A török büszke jellemű, becsületes; de nehéz észjárású. De van annyi esze, hogy értelmi alsóbbságát érzi, kivált mióta az európai elemekkel többet érintkezik; s ezen érzés őt elfogulttá, ügyetlenné teszi. Az arabban eleven ész s szellem van. Évezred óta kitűnt e nemzet a költészet mint az exact tudományok terén. Tőlök örökölte a mai civilisált világ azoknak elemeit. Kézzelfogható jele ez, hogy az izlam nem ellensége a tudománynak. Művészi érzéke az építészet terén utolérhetlen alkotásokban nyilatkozik. Kissé szabálytalan, de formagazdag, és erőteljes styl ez, mely mintákat teremtett, s idomitólag hatott a későbbi Európa művészetére. Az ő fantázia-dús építkezések mellett mily gondolatszegény és sivár a mi városaink nyárspolgáriás építészete, melyet még szépnek is tartunk!

A török decoratív talentummal bir, de a hol a történelemben szerepelt, az építészet legnagyobb ellenségének mutatta magát. Rombolt, nem épített, stylt nem alkotott; mecsetei, kioszkjai, palotái arab, mór, bizanti s újabb formák compilációi; de mint fattyúk nem termékenyek, fejlődésre nem képesek.

Az arab nép vénebbjeiben, midőn a vér hűlni kezd, nem hiányzik a méltóság s főbbjeiben a büszke magatartás. De a nép léha. A falu népe, a paraszt szegény, de szüksége kevés, rizs, gyümölcs, száraz tészta fő eledele, lakása pedig nyomorult, sárból vert kunyhó fedél nélkül, hol ember, szamár, ló, csirke s egy két juh együtt fetreng. De általában nem rossz kedélyü, sőt jószívü, és nem lop, nem rabol; a cseléd is hűséges, — a hol európaiakkal nem jó érintkezésbe, kik demoralisálják, kiktől csalni, lopni, inni, káromkodni tanul.

A beduin a mi vándoreigányunk, költő; kiadásban. Nyomorult sátrokban tanyáz, miket magával hurcol. Földet nem mivel, a hol a sivatag mit sem termel, mint karaván kísérő, vagy kereskedő és iparos tengődik; és ha már nem lehet máskép: rablásból l. A gazdagnak összes vagyona cifra ruhái, ékszerei és jó lovai. De a hol némi kis termő föld van egy-egy oázison: ott a beduinok is némi patriarchalis társas állapotban élnek, mely nem is mondható a mi értelmünkben államrendnek, de azon nép fölfogásának, nomád hajlamainak megfelelő.

Boldogabb és elégedettebb sorsával a beduin, mint a mi városi proletárunk, kit a szükségek ismeretében a nélkülözés irigysége mar. Az arab alsó osztály is, bármi szegény, de derült. Uri osztálya korántsem az; s hatalmasai komolyak és szomoruk, mint a török pasák.

A török birodalom európai s ázsiai népzagyaléka közt uralkodni leginkább hivatott faj a török. Uralkodási rendszere az európai eszmék szempontjából absurd; de ezen eszmék viszont e népekre alkalmaztatva, meddők. Más oldalról Egyptom geografiai helyzeténél fogva sincs ok reá, miért hogy az Konstantinápolytól függjön; de az arab nép, bármennyire kimerült legyen sok százados iszonyu bel- s külharcok következtében, elevenebb, s értelmesebb a töröknél, s kiválólag mivelődés-képes. De századunk folytán minden háboruban meg is verte a törököt. Mehemed Ali óta nagy fejlődésnek indult; közkormányzata jobb, mint Törökországban. Vicekirályai pedig becsvágyó czélokot táplálnak. A történet természetes folyamában tehát, ha nagy európai államok önző érdekei közbe nem jönnek, Egyptom magát a zultántól függetlenné teendi. De akkor ismét elfoglalja Sziriát is, mint már Ibrahim pasa tevé, mert függetlenségét nyugat-éjszakfelől csak Sziria birtoka biztosítja.

Ennélfogva világtörténeti fontossággal bír azon civilisáló törekvés, mely Mehemed Ali óta az egyiptomi vicekirályokat foglalkoztatja, s Izmail pasát élénkebben, mint elődeit. E törekvésnek egyik fontos fejezete a suezi csatorna megnyitása és azon nemzetközi congressus, mely Kairóban azon célból hivatott egybe, hogy bizonyos nemzetközi rendszabályokat állapítson meg a kereskedelmi forgalom és hitel emelése érdekében; és ezeknek legfőbbje az, hogy az Egyiptomban letelepült

európaiak, kik eddig illető consulatusaik védelme s joghatósága alatt állván, ezen extraterritorialis állásuk által soknemű zavart okoznak, a honi bíróságok alá rendeltessenek. Hogy azonban ez az utóbbiakra nézve is teljes biztossággal történhesék, s nehogy a kissé naiv muzulmán igazságszolgáltatás ezekre is kiterjesztessék: elhatározá a vicekirály, hogy jó fizetéssel alkalmazandó európai jogtudósokból s bírákból alakittat törvényszékeket, melyek a becsületes igazságszolgáltatás garantiáját nyújthatják, s egyuttal a hazai tanuló ifjúságnak iskolául szolgálандnak.

Ezek a polgárosítás gyakorlati kísérletei.

De valamint az a suffisance és megvetés, melylyel a izlamot a kereszténység illeti, csak tudatlanságból ered, mert hisz történeti tény, hogy a keresztes háboru idejében a mohamedán világ az emberi mivelttségben s tudományban magasan fölül állt a keresztény népek színvonalán, midőn ezek mint barbárok törtek be az izlam alatt magas culturának örvendő világrészekbe: szintugy csak korlátolt látkörét árulja el, ki az európai civilizációnak keletre viteléről, a keletnek a nyugat eszméi által való regenerációjáról s átalán a mohamedán világnak a kereszténység infiltrációja által átalakításáról beszél. Az egyházi missionáriusokat, kik, kiváltképen az angolok, előzőnlík ezen országokat, érthetni. Nekik hitők van. Hanem a politikai missionáriusok, kik azon társadalmi eszméket s polgári intézményeket vélik más világrészekbe azok bol-

dogítására átültendőknek, melyekben ők maguk hitőket vesztették, melyek alatt ők maguk, saját nemzetök s világrészők állandó ideges mozgalmak, forradalmak s kölcsönös osztálygyűlölködés, szóval az elégületlenség s boldogtalanság kiáltó képét mutatják! — ezek nevetségesek.

A muzulmán népeknek, töröknek, arabnak, egy elvitázhatlan felsőbbsege van, a mi ugynevezett civilisált európai népeink fölött és ez: mély vallásossága. Tartsa bár a realis filosof, a rationalista és nihilista, és minden sekélyebb észjárata ember a vallást fölöslegesnek, vagy az értelmiség hiányából eredő balitéletnek, annyi tény: hogy nagy hivatásuk csak vallásos népeknek van. Ropant erőt ad az Isten hatalmában való hit; s az Istenben való megnyugvás, melynek véglete a fatalismus. Csak ily népekkel képesek nagy férfiak nevezetes dolgokat vinni ki, nagy törvényhozók, mint Mózes vagy Mohammed, évszázadokig s ezreddekig tartó államokat s társadalmakat szervezni, nagy hadvezérek országokat hódítani s alapítani.

Mily böcs törvényhozó volt az a Mohammed!

Nem modern liberális szélhűtő, ki a világ legkülönbélebb népei és országai számára ugyanazon frázisokat szedné codexbe; hanem törvényhozó, ki az ország climatikus viszonyaira, népének lelkületi s testi hajlamaira számitja intézményeit. A clima szabályai Isten törvényei; és Mózesnek mint Mohammednek igaza volt, midőn Isten törvé-

nyei gyanánt hirdette ki parancsait, és a politíális törvényeket vallási dogmák erejére emelte.

No de a hárem! ez még is gyalázatos intézmény! így kiált föl a legfrivolabb is.

Csakhogy a hárem korántsem az, minek a keresztények fajtalan képzelődése tartja. Nem a kéjlgés és fajtalanság temploma az. A hárem valláserkölsi intézmény mely ugyan, mert a soknejűség a társadalmi lét magasabb fejlődésének kevésbé kedvez az egynejűségnél, tehát ennél szellemi s erkölsi tekintetben alább áll, legalább az eszményben, ha nem is gyakorlatban: de a hárem intézménye relativ az erkölsiség öre.

Hova fajulna e forró égälj alatt a nemi élet, ha a háremet a vallás oly szentélyé nem emelte volna, hova belépni — az egy jogősult férfin kívül — minden más férfinak tilos!

Mivé sülyedne e féktelen vérű vad népek közt az értelmiség még alantabb fokán álló nő, ha azt az egygyé olvadt isteni s emberi törvény vas korlátai nem védnék a férficsáb, erőszak és önmaga ellen? Védi annyira, hogy a kisértést is lehetlenné tegye; s ezért kell a nőnek befátyolozni arcát. Ezért nem jelenhet meg férfitársaságban s közhelyen; vagy ha megjelen, egész alakját oly lepedőforma köpenybe kell burkolnia, mely természetét is elcsűfítja, s mely alól csak izléstelen, alakatlan papucsba bujtatott csoszogó lába látszik ki. Ily toilletben a medicei Venus is vén banyának látszanék.

A hárem, mint mondtam, nem az, minek mi európaiak képzeljük. Nem kéjlak. Hanem egyszerűn az, mit a görögök „gynekaeonnak“ neveztek, vagy is a ház azon elkülönített része, hol a nők s gyermekek laknak, hova férfinak, legyen ur vagy cseléd, legyen az zultán vagy koldus, — belépni — tiltja az Isten.

De tiltja a szokás erejénél fogva maga a nő. Gróf T. S. Konstantinápolyban egy törököt, kivel a lehető legbensőbb bizalmu barátságban állt, megkérte, hogy vezetné be háremébe. Ez megígérte neki, ha neje megengedi. Másnap egész szomorun mondja: „Barátom, nem tehetem, sőt nagy bajba kevertem magamat, mert feleségem sir ri mérgében, mióta e kívánságot közlém vele!“ Nyilván a férje részéről iránta való közönynek tartá, hogy idegen férfit akart nála bevezetni.

Egyébiránt a török nő nem rab. Látogatásra, utcára, piacra, sétára, kocsin vagy gyalog csak oly szabadon jár, mint az európai. Egyedül, ha szegény; herélt szolgálta kíséretében, ha vagyonos. Ha a nőnek látogatása van, sárga papucsot tétet hárem-ajtaja elé. És e jel elég arra, hogy ilyenkor a férj be ne lépjen.

A soknejűség maga nem jár kényszerűleg a mohamedán vallással. Engedmény az, melyet csak a gazdag élvezhet. A szegény muzulmán igen tisztességes monogamiában él. Más nejét, mint más vagyonát, annyira tiszteli, hogy ha elmegy mellette, lesüti szemét. Igaz, hogy e részben is halad előre

az európai civilisatio. Konstantinápolyban a vagyonosb osztálybeli török nő nem borítja be arcát, mint a távolabb tartományokban, átláthatlan fekete kendővel, mely alól csak szemei pislognak ki, a nélkül, hogy csak sejtetni is engedné, vajjon husz éves fekete szemek csillogása, vagy hatvanosnak pislogása rejlik alatta. Konstantinápolyban s partszéli városokban a vagyonos osztálybeli nők átlátszó finom fátyollal fődik be tetszelgőleg arcukat, s ha kocsiban ülnek, decolletirozzák magukat, hogy ékszereiket vagy ezeknél még igézőbb kincseiket mutassák, no a melyeket a keresztény urhölgyek társaságban, közhelyéken, bálokban nem kevésbbé sans gène s elfogulatlanul szoktak fényleni hagyni... De e kivételek csak azt mutatják, mit lehetne a keleti nőktől is várni, ha a „civilisatio“ egyszerre betörné a hárem kalitka-ajtáját.

Háreme tehát van minden töröknek; ha csak deszkafal választja is el a férfi szegényes lakrészétől. De több neje csak a gazdagnak van. Mert a nő drága portéka mindenütt. A törvény gondoskodott arról, hogy azt tiszteségesen el is kell tartani, sőt elválás vagy halál esetében róla s a gyermekekről gondoskodni. És nálunk? Ki ne tudná, hogy nálunk ez épen így van? A különbség csak az, hogy a soknejűség nincs törvényesítve. És így sokkal kárhozatosabb, demoralizálóbb és a törvényes nőre nézve sokkal fájdalmasabb, s lealázóbb.

Egy szó mint száz, ne bántsátok az én moha-

medánjaimat. Boldogabb népek azok az európaiaknál. És ha valaki európai intézményekkel s elméletekkel akarja boldogítani: nevessetek a szemébe. Söpörjenek az európaiak a maguk ajtaja előtt!

XXIX.

Ő Felsége keleti útjának befejezése, Kairóból Alexandriába vasuton. Itteni élmények.

November 25-kén hagytuk el Kairót vasuton Alexandriába menendők. A sors kegyenceinek voltak mondhatók. kik az udvari vonathoz tartoztak; mert más halandók százankint sőt ezrenként lesték a vonatok mentét; podgyászaik halmokat képeztek a homokban; miket a felláhk hiven őriztek; bár nem hiányoznak gyanusítóik, kik a propriété c' est le vol elvbarátainak mondogatják.

Sűrű köd borítá el a vidéket; s meghisuitá azon reményünket hogy a gulák mesés alakjain még egyszer fogjuk és utoljára legeltetni szemünket. Nem láttunk jó formán semmit, egész Benhaig, hol a vasutvonal merész hidon megy át a Nil. Damietti ágán. Nagy kőoszlopokon nyugvó, vaslemezekkel fedett, két sinre, és két oldalt közönséges kocsiközlekedésre épült széles hid. — Mire a köd eloszlott, Tanta városához értünk, mely népes kereskedelmi hely igen tetszetősen néz ki a távolból. Mondják itt még nyílt titokban diszlik a rabszolgaság és nőkereskedés. — Eloszolván a köd a vidék is megnyílt előttünk; ter-

mékeny szántóföldek, hol két bivalylyal, vagy ökörrel itt ott szántani is láttunk; a mi ritkaság oly porhanyós levén a Nil által lerakott sárgavörös, sőt feketébe átmenő humus, hogy fölületes megkarcolása után vagy anélkül is elvethetnibelé a magot, s az önsulyával besüpped. Még egyikét állomáshoz, népes helyiségekhez értünk; az állomásokon rongyokba roszul burkolt, vagy épen meztelen nők és lányok kínálták áruikat, sült galambot, kenyeret, gyümölcsöt, és — magukat. — K a f e r - Z a j a (mások szerint Tatr-Szaid) mellett van a Nil másik ágának (a Rosettei ágának) át-hidalása, mely az egy kilometrenyi széles folyam-ágon elég imposans.

E pont egy a muzulman despotismust jellemző rémtörténet színhelye volt. Saïd pasa uralkodott akkoriban, a mostani vicekirály nagybátya. Ő egy izben a jelenlegi vicekirályt, s fivérét, ha nem csalódom, Mahmudnak hívták, Kairóból táviratilag Alexandriába hívatta, államtanácskozásra. A két testvér együtt volt utazandó a vasuton. Az elindulás percében Izmail pasa (roszat sejtve-e? vagy véletlenül) de elhatározá, hogy ő nem megy, s Kairóban marad. Mahmud elment: K a f e r - Z a j a állomásán a kis külön vonat megállni kénytelenítettett, hogy a póstavonat mellette elmehessen. A vasutörök ekkor, természetesen vigyázatlanságból úgy állíták a sinfordulatokat, hogy a mint hátrafelé indult a mozdony — Mahmud herceg waggonja oly erővel löketett be a Nilusba, hogy ő s kísérete is

oda veszett. Oly országban, hol az egyenes örökösödés nincs behozva, s a mellékág kerül a trónra, eféle cselszövények gyakoriak; — ennél fogva ez esetben is a gyanúsításnak legszebb tere van. Mondják Abbas pasát megfojták; más megmérgeztetett; Mustafa pasa, a vicekirály más fivére Konstantinápolyba menekült, gyilkosságtól féltében; ott, mint miniszter nagy szerepet játszik, s ugyancsak izgat Izmail pasa ellen. Maga Izmail pasa is sokáig élt a megmérgeztetés örök félelmei között; volt olyan időszak, hogy nem mert két éjjel egymásután ugyanazon palotában hálni. Ilyen kényelmetlen keleten az a nagy uri állás, és hatalom, és dúsgazdag fény, melyet mi európaiak megbámulunk és megirigylünk. Azóta sikerült Izmail pasának keresztül] vinni, értsd jó pénzzel kieszközölni, hogy családjában az egyenes örökösödés fermán által megállapittassék. E részben tehát az egyiptomi vicekirályi hatalom consolidáltabb a zultán trónjánál.

Déli 11 és fél óra tájban, tehát negyedfél óra alatt Alexandriában voltunk; a rendes vonatok 6—7 óráig járják be.

Alexandriát előbbi leveleim egyikében, eléggé megismertetvén olvasóimmal; a városról s gyér nevezetességeiről nincs tehát mit mondanom. Elég az hozzá, hogy ő fölsége, gróf Bellegarde, hg Hohenlohe, szárnysegédeivel, s ezek kíséretével a numero 3 palotába szállásoltattak; a miniszterek egy ahoz közel álló más palotába, mely előbb

szintén a vicekirályé volt, s általa drága pénzen építettett, később azonban igen olcsón egyik minisztere által vétetett meg, ki az árát maig sem fizette meg; s miután az egész palota romba dől-
ni készül — aligha fogja is megfizetni; a mi egyébiránt nem az én dolgom.

Azon palotát, melyben ő fölsége szállásolta-
tott be, azon okból nevezik Nr. 3-nak, mert a vi-
cekirálynak annyi palotái vannak, hogy már ne-
vet sem tudnak adni nekik, tehát megszámozták.
Egyébiránt e palota is a keleti fényűzés mivoltát
jellemzi. Bejárata s lépcsőzete elég terjedelmes;
de valamint az épület homlokzata úgy belseje is
minden styl és izlés nélkül való. Roppant nagy és
magas termek, fölséges menhelyek a nyári forró-
ság ellen; gazdagon ékítették, mind pompás sző-
nyegekkel bevont. De szedd le e szőnyegeket, s
kész a magtár, vagy szénapadlás. — Igen mulat-
ságos vala, mikor este az ebéd előtt ő fölségénél
a nagy teremben egybegyültünk, s egyszerre há-
rom-négy oldalról kezdtek röpdesni a fényes vilá-
gítás által zugaikból fölriasztott denevérek. Ő föl-
sége maga sem állta meg a nevetést. — A fény
és rongy, a pompa és pizok, a du sublime au ridi-
cul még kiválóbb példánya volt az előbb említett
(Pastreia) palota, melyben mi — nous autres —
valánk elhelyezve. Az első emeleti szép termek
egyikének sem lehetett bezárni az ajtaját! én spár-
gával kötöttem meg az egyiket, székkal torlaszolt-
tam el a másikat éjjelre, hogy a szél ne csapkodja.

Reggel a bűvösen szép kertben keleti nyugalommal csibukozván a vicekirály királyi dohányából látom, hogy a takarító eselédek a mozdó s egyéb kevésbé nevezhető edények tartalmát a legnagyobb közönnyel öntözgetik le az ablakon — a fehér márvány fedte gyöngyöri terrassera! — Ilyen a kelet — pongyolában.

Ennél sokkal különben lettünk volna elszállásolva a Mehemet Ali építette Raz el Tin palotában, mely a tenger partján fekszik s belől nagyszerűn aranyozott alabastrom lépcsőzetével, gazdagon butorzott szőnyegekkel, csilárokkal, három öles tükrökkel ékitett termeivel, a tengerpartra néző félkörű s oszlopokon nyugvó előcsarnokával büszkén megáll a szultán bármely palotája mellett, a Tsiragant kivéve. Azonban ő fölsége kíséretével nem fért volna el a Razel Tin-ben.

Este bálban voltunk, melyet az Alexandriában nagy számmal megtelepült ausztriai-magyar honpolgárok adtak. A bál fényes volt, elegans és szebbnél szebb nők nagy számmal; tánc a helyszükének megfelelő eredménnyel. Ott élő polgártársainkra nézve az est családi ünnep volt; ők oly őszintén örültek a fejedelmet, s annyi kiváló hazafiakat körükben láthatni. Ő fölsége ismeretes fesztelen szivélyességével viszonzta és jutalmazta önzetlen loyális érzelmeiket.

XXX.

Elutazás. A tenger unalmai. Corfu. Vihar. Végre Triesztbe érünk.

November 26-ikán délután 3-kor indultak ki hajóink az alexandriai kikötőből, arab kalauz (pilote) vezetése alatt. Elöl a Greif; rajta ő fölsége, gróf Bellegarde, hg Hohenlohe, b. Beck ezredes és még néhány hadsegéd, és pater Dudik, ki mint a világ által még nem ismert titkos egyptolog vitetett el az expedícióra, s fejében úgy mint kiindult egyptomi sötétséggel tér haza; végre dr. Löbel kitünő miveltségű, s derült humorú udvari orvos. — A másik hajón, Elisabeth, miután g. Beust, s Hoffmann osztályfőnök ő excáik jobbnak látták egy jó Lloydhajón a közelebbi Brindisibe menni, maradtak gr. Andrássy, Vértessy Sándor septemvir, b. Plener a kereskedelmi miniszter, és annak nagykoru fiaeskája. — A harmadik hajón, Cargnano, több főudvari hivatalnok, s tisztek, csekély magam, és master Tomy egy hátul kékvérű majom, az egész hajó játszótársa. Alexandriától egész Corfúig, hol 30-ikán reggel értünk meg, folytonosan többé-kevésbé mozgalmas tengerünk volt, 28-káig reggel nem láttunk csak tengert. Ekkor a kis Gaudo és a nagy Kandia szigetei közé értünk; 29-ikén hét órakor voltunk Navarin átellenében, hol a böles európai ha-

talmak Oroszország javára tönkre tették a török tengeri hadat. Görögország hol sivár, hol kedves, de mindig érdekes partjai csaknem állandón kísérték jobbról; de annak dacára éjjel Paxos körül egy kis vihar részesített előizében annak, mit már nemcsak a dilettans, hanem az ex professo tengerész is — viharnek nevez, mit pár nap múlva kelle élveznünk.

Apathiába merült minden érzékünk ujjá született, midőn november 30-ikán reggel vagy nyolevan órai nyugtalan hajózás fáradalmai monotoniája, s unalmi után C o r f u b a érkeztünk; e csodálatos szigetbe, hol még egyszer és utolszor élveztük a déli vegetatio minden bájait. A szigeten, hol egy izben szeretett királynénk hosszabb ideig tartózkodott egészsége iránti óvatosságból, s hol akkoriban a király is megfordult, ő fölsége maga méltóztatott ciceronénk lenni.

C o r f u a jóniai szigetek gyöngye, a homéri időszakban a Phaeakok hazája. 1386-tól fogva a velencei köztársaság birtoka 1797-ig. 1815-től Anglia birtokában maradt a többi jóniai szigetekkel együtt, mely 1863-ban Görögországnak engedte át. — A sziget főhelye C o r f u, 25 ezer lakóval, jó kikötővel, terjedt kereskedelemmel.

A város fekvése meredek hegyen, oldalt nagy erődítésekkel, szép házakkal, regényes hegyektől övezett öbleivel — a lehető legszebb. Még szebb azonban környéke, tenyészete, nyaralói és kertei. És ezek egyikében, a legszebben lakott ő fölsége,

királynénk. A villa berendezése ép oly izletes, a mely kitünően kedvező fekvése, mely minden oldalra nyílt, s különösen déli oldala balkónjával a téli lakás ideálja. Vagy másfél órai sétát tettünk a közel parkban, melynek minden fordulatonál s minden oldalán más festői kilátása van, hol a kikötőre, hol az ég felé meredő sziklaerődre, hol egy-egy a hegyek alatt elrejtőzött csendes öbölbe, vagy egy miniature szigetre, miknek egyike Ulysses menhelyének mondatik — s mindezek fölött a bájos hullámzásu hegyláncokon túl az albániai hegyek hófedte csúcsaira! — és el voltunk ragadtatva. Hiányoztak ugyan Egyptom magas pálmái, de helyettök elegendő pótlékkal szolgált a nagyszerű panoramát beszegélyező hegyek amphitheatruma.

Nem ismerem helyet, mely méltóbb legyen, hogy bájai láttára egy szép s népei által imádott királyné, szeretteitől távol édes fájdalomban elmerengjen!

Corfuban a csin, jó utak, hotelek, még az angol uralom emlékei; a görög uralkodás alatt előreláthatólag rövidebb hosszabb idő alatt el fognak azok enyészni.

A Hotel St. Georgeben izletes reggelinél egyesült még egyszer és utolszor az egész utitársaság.

Azalatt hajóink megrakodtak köszénnel, friss vízzel; s délutáni három óra tájban a ,Greif, és ,Elisabeth' elhagyták Corfut, a ,Cargnano' csak esti hét óra tájban indult el. Az öbölből s csator-

nából kiérve, szél és eső üdvözlött; az éj viharos, hasonló volt december 1-je, és az éj, valamint dec. 2-ikának reggele. A szelet, hullámzást és több napi folytonos hányatást lassankint megszokja a test; egy kis erkölcsi erővel s akarattal bizonyos határig legyőzheti az ember a tengeri betegség kitörését. De a folytonos ingadozás, a hányatott hajó cabinejeiben folytonos recsegés, ropogás, és csikorgás, mintha minden percben ezer darabra törnék a hajó, túlizzgatják az idegrendszeret; a lélek és szellem annyira elfásul, s minden iránt oly közöny, s apathia lepi meg, hogy ha irni vagy olvasni a hajó hánykolódása engedné is, hiányzik hozzá a kedv, az érdek. Unalom érzete szállja meg az embert; megünja utitársait, nem beszél senkivel; megünja saját kedves énjét is, retteggve gondol reá, hogy még ennyi s ennyi napot, éjet kénytelen tölteni a hajón, e fogságban, melyből csak a halál adhat menekülést. Sőt ez maga is teljesen közönyös; s ki különben reszket életéért egyáltalán nem bánna, ha mindjárt elsülyedne is a hajó. Ha ezen állapot egészségnek mondható: akkor mondhatni, hogy betegünk nem volt. — Igen jó iskolája a türelemnek, kinpadja a türelmetlenségnek! Megérti az ember a tengerész nyugalmit s elfojtott szenvedélyeit.

A nap egyetlen érdekes kérdése: vajjon holnap Triestbe érünk-e?

December 2-kán délután a Quarneroi öböl átellenében, tengerészeink várakozásának megfe-

leelőleg, megfordult a szél. Az eddig erős, de irányunknak kedvező szirocot dühös bóra váltotta fel. Hajónk, mely az utolsó háborúkor Velencénél a kikötő bezárása végett el volt sülyesztve, azóta az arzenálban hevert, s a keleti utra pár nap alatt, úgy a hogy sebtiben fölszereltetett, azon alapos gyanuban állt, hogy nagy viharral soká nem képes dacolni. Az eső szakadt, mintha dézsából öntenék, a szél zúgott, a sötét ködben nem láttunk tovább a nekünk zúdult hullámhegyeken, melyek laptát játszottak hajónkkal. A földélen maradni csak kaucukzsákban s a tengeri tornászathoz szokott volt képes. A cabinekben ágyra feküdni, s plaiddal takarózni a réseken beszakadó víz ellen, szintén kényelmetlen mulatság volt. Mind a mellett hálát adtam a sorsnak, hogy miután élveztem a tenger szépségeit s költői nagyszerűségét: alkalmat adott megismernem unalmát és iszonyait... Egyuttal azonban eszembe jutott még is, soha sem hittem volna, hogy oly kellemes dolog — vasúton utazni! Ezóta rajongok a vasutakért.

A vészes Promontoron szerencsésen befordulván, minél közelebb jöttünk a pólai csatornához, annál észrevehetőbb lőn a vihar csendesülése. A hullámozás rögtön megszűnt, a pólai kikötőben horgonyt veténk. Még egy fél óra — mondák — s gépünk oda van, s adieu szép világ.

Pólában híret sem hallhattuk a másik két hajónak. Ezek azalatt hasonló sorsban részesültek. A „Greif“ (szintén egykor elsüleysztett hajó)

nem bírta elérni Triestet, hanem Pirauóba menekült, honnan másnap reggel érkezett ő Fölségével Triestbe. Az „Elisabeth“, mint szentanuktól hallám, csak gróf Andrássy lélekjelenlétének s erélyének köszöni menekültét. A kapitány különben jeles tengerész, de a veszély tetőpontján túlizgatottan már visszaakarta fordítani a hajót, mi a legnagyobb veszedelem leendett. Andrássy azonban, ki a szakadó eső dacára a parancsnok hidján tartotta magát két kézzel, s kit majd agyonütött egy az árbocról letört rúd: határozottan ellenszegült a visszafordulásnak; (le is dobták volna a hidról, ha véletlenül — nem miniszterelnök!) s biztosan állítá, hogy világot látott elől, s hogy ott kell Triestnek lenni. Valóban a triesti világitó torony volt.

A kapitány nolens-volens megtartván az eddigi irányt, a vihar és hullámok az ő hite és tudta nélkül kivetették Triest előtt a hajót! — És így az „Erzsébet“, mely utolsó jött Suezbe, első lön Triestben! Így documentálta gr. Andrássy, hogy ő nemcsak mint honvédelmi, hanem mint tengerészeti miniszter is megállná helyét, és pedig nemcsak a budget-vita, hanem az emél komolyabb tenger viharai közt is. — Másnap déltájban mi is oda értünk a „Cargano“-val. A bóra lecsendesült, áldozata volt elég. De nekünk utolsó percig kedvezett a sors.

Sziveink sebesebben dobogtak, midőn dec. 3-án reggel kiérve Pólából a Karst hegység óriási lánc teljesen hófedetten terült el szemeink előtt, melyek

nyole nappal előbb még Egyptom bűbajos egén
s csodanövényzetén édelegtek.

De a cserének még is örvendtünk, s végte-
lennek látszék minden perc, mely a haza szent
földétől elválaszt.

Qu il va lentement le navire
A qui j'aie confié mon sort,
Au doux rivage, où mon coeur aspire,
Qu il est lent de trouver un port!
Qu un vent rapid, soudaine nous guide
Aux bords sacrés — ou je reviens mourir!

És ime itthon vagyok. Alig bírom megfogni,
hogy úgy van. Álom-e? Vagy álom volt ez az
egész út? Konstantinápoly, Athén, Kairó, Nil és
a Pyramisok!

De e hatheti álom mindenesetre megér hat
évet a hétköznapi életből.